

Suomen osa-aikaeläke ja osittaiset eläkkeet Euroopassa

JANNE SALONEN
MERVI TAKALA
MIKA VIDLUND
NIKO VÄÄNÄNEN

ELÄKETURVAKESKUKSEN
RAPORTTEJA

Suomen osa-aikaeläke ja osittaiset eläkkeet Euroopassa

JANNE SALONEN
MERVI TAKALA
MIKA VIDLUND
NIKO VÄÄNÄNEN

Eläketurvakeskus

00065 ELÄKETURVAKESKUS

Puhelin: 029 411 20

Sähköposti: etunimi.sukunimi@etk.fi

Pensionsskyddscentralen

00065 PENSIONSSKYDDSCENTRALEN

Telefon: 029 411 20

E-post: förnamn.efternamn@etk.fi

Finnish Centre for Pensions

FI-00065 ELÄKETURVAKESKUS, FINLAND

Phone +358 29 411 20

E-mail: firstname.surname@etk.fi

Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy
Helsinki 2017

ISBN 978-951-691-279-3 (nid.)

ISBN 978-951-691-280-9 (PDF)

ISSN 1238-5948 (painettu)

ISSN 1798-7490 (verkkojulkaisu)

SAATE

Vuoden 2017 tammikuussa myönnettiin viimeiset osa-aikaeläkkeet. Niiden aikanaan päättyessä poistuu myös osa-aikaeläke historiaan oltuaan varhaiseläkevaihtoehtona kolmekymmentä vuotta. Osa-aikaeläke tuli aikanaan osaksi suomalaista eläkejärjestelmää ruotsalaisen esikuvan mukaan. Ruotsi luopui osa-aikaeläkkeestä vuosia sitten ja sitä korvauksiksi etuudeksi tuli osittainen vanhuuseläke. Osittainen vanhuuseläke tuli Suomessa voimaan vuoden 2017 alussa.

Tämä julkaisu on Eläketurvakeskuksen osa-aikaeläketutkimuksen loppuraportti. Teoksessa on kootusti tietoa Suomen osa-aikaeläkkeen historiasta ja käyttäjistä. Lisäksi mukana on tietoa muiden maiden osittaisista eläkkeistä. Tutkimuksen ovat tehneet Janne Salonen, Mervi Takala, Mika Vidlund ja Niko Väänänen. Tutkimusraportin käsikirjoitukseen olemme saaneet erinomaisia kommentteja Susan Kuivalaiselta, Marjukka Hietaniemeltä ja Ismo Riskulta sekä osanottajilta seminaareissa. Merja Raunis on taitannut raportin ja auttanut sen viimeistelyssä. Heidi Nyman on tehnyt kartat sekä tuottanut tilastotietoa. Kiitämme kaikkia edellä mainittuja hyvästä yhteistyöstä tutkimuksen eri vaiheissa.

Janne Salonen, Mervi Takala, Mika Vidlund ja Niko Väänänen

TIIVISTELMÄ

Kaikkiaan 146 560 henkilöä käytti mahdollisuuttaan osa-aikaeläkkeeseen

Osa-aikaeläke tuli mahdolliseksi yksityisaloilla 1.1.1987, julkisaloilla 1.7.1989 ja merimieseläkelakiin 1.1.1994. Osa-aikaeläkkeelle oli mahdollista siirtyä viimeisen kerran 1.1.2017. Osa-aikaeläke muodosti tuolloin yhdessä yksilöllisen varhaiseläkkeen ja varhennetun vanhuuseläkkeen kanssa suomalaisen mallin joustavasta eläkkeelle siirtymisestä.

Osa-aikaeläkkeen säännöt ovat pysyneet koko voimassaoloajan melko samanlaisina, mutta joitain muutoksia on tehty ikärajoihin ja karttumasäännöksiin. Alaikäraja on vaihdellut 56 ja 61 ikävuoden välillä. Osa-aikaeläkkeelle siirtyneet ovat kuuluneet tavallisimmin nuorimpiin mahdollisiin ikäluokkiin riippumatta siitä, mikä kulloinkin oli alaraja. Kun alaikäraja oli 56 vuotta, osa-aikaeläkkeelle siirtyneiden määrä alkoi kasvaa kaikissa ikäluokissa, mutta silloinkin eniten osa-aikaeläkkeelle siirtyi nuorimpia.

Eniten osa-aikaeläkeläisiä oli vuonna 2003, jolloin heitä oli 41 000. Tätä edeltävä vuosi oli osa-aikaeläkkeelle hakeutumisen huippuvuosi, kun alaikärajaa oltiin nostamassa kahdella vuodella. Viime vuoden lopussa osa-aikaeläkkeellä oli 10 000 henkeä. Kaikista osa-aikaeläkkeen saajista naisia on ollut koko ajan hieman miehiä enemmän. Julkisella sektorilla naisten osuus on ollut miesten osuutta suurempi, kun taas yksityisellä sektorilla miesten osuus on ollut suurempi kuin naisten osuus.

Osa-aikaeläkeläiset kokivat osa-aikaeläkkeen toimivana järjestelmänä

Osa-aikaeläkkeensaajille tehdyissä kyselytutkimuksissa havaittiin, että osa-aikaeläkkeensaajien kokemusten valossa osa-aikaeläkejärjestelmä toimi hyvin. Kielteisiä kokemuksia tai ongelmia osa-aikaeläkkeeseen liittyi vähän. Osa-aikaeläkkeen vaikutusta työurien pituuteen on tutkittu rekisteritietojen avulla. Useissa selvityksissä on saatu tulokseksi, että osa-aikaeläkkeensaajilla oli kokoaikatyössä käyviä saman ikäisiä eheämmät työurat ja he olivat tehneet vähintään yhtä pitkän tai pidemmän työuran kuin saman ikäiset kokoaikatyössä jatkavat. On kuitenkin vaikea sanoa, johtuvatko erot työurien pituuksissa osa-aikaeläkkeestä vai muista tekijöistä, kuten esimerkiksi koulutuksesta, ammatista tai terveydentilasta.

Osa-aikaeläkeläiset koulutetumpia kuin täysiaikaisessa työssä jatkaneet

Vuonna 2015 sosioekonomisen aseman mukaisessa vertailussa osa-aikaeläkkeensaajat olivat useammin toimihenkilötaustaisia kuin täysiaikaisessa työssä jatkavat. Osa-aikaeläkkeensaajista 68 prosenttia oli toimihenkilöitä, kun kokoaikaisessa työssä jatkavissa osuus oli noin 51 prosenttia. Osa-aikaeläkkeensaajista työntekijöitä oli 19 prosenttia, kun kokoaikaisessa työssä jatkavissa osuus oli noin 24 prosenttia. Noin 11 prosenttia osa-aikaeläkkeensaajista oli yrittäjiä, mikä on samaa tasoa kuin kokoaikaisessa työssä jatkavissa.

Työvoima oli koulutetumpaa verrattuna vuosituhannen alkuun. Vuonna 2016 osa-aikaeläkkeensaajista 49 prosenttia oli suorittanut korkeintaan keskiasteen koulutuksen. Vas-

taava osuus kokoaikatyössä jatkavissa oli 62 prosenttia. Erot paikantuvat myös korkeammilla koulutustasoilla. Osa-aikaeläkkeensaajista 18 prosenttia oli suorittanut ylemmän korkeakoulututkinnon, kun osuus kokoaikatyössä jatkavissa oli 12 prosenttia.

Useimmilla koulutus ja ammatti ovat yhteydessä toisiinsa. Osa-aikaeläkkeensaajista noin puolet oli suhteellisen matalasti koulutettuja, mutta toisaalta joukossa oli suhteellisen paljon myös korkeasti koulutettuja. Osa-aikaeläkkeensaajien joukossa korostuvat asiantuntija-ammattit, joiden osuus oli 48 prosenttia, kun täysiaikaisessa työssä jatkavissa osuus oli 30 prosenttia.

Vertailtaessa osa-aikaeläkkeensaajia sukupuolen mukaan ilmenee eriytymistä ammateissa. Noin 55 prosenttia miehistä työskenteli johtajina sekä asiantuntija-ammateissa ja neljäsosa teollisuuden ammateissa sekä rakennustöissä. Naisissa asiantuntija-ammattien osuus oli noin 50 prosenttia. Naisten osuus toimisto- ja asiakaspalveluammateissa sekä palvelutehtävissä nousi korkeahkoksi, 37 prosenttiin.

Osa-aikaeläkkeensaajat useimmiten suurten työnantajien palveluksessa

Osa-aikaeläkkeensaajat työskentelivät useimmiten suurten yritysten palveluksessa. Vuonna 2016 noin 54 prosenttia osa-aikaeläkkeensaajista työskenteli yli 1 000 työntekijän yrityksissä. Yrityksen palkkasummalla mitattuna osa-aikaeläkkeensaajista kolmannes työskenteli yrityksissä, joiden palkkasumma oli 2–10 miljoonaa euroa. Palkkasummaltaan alle 100 000 euron pienyrityksissä työskenteli kymmenen prosenttia osa-aikaeläkkeensaajista. Sukupuolen mukaan tarkasteltuna naiset työskentelivät suuremmissa yrityksissä kuin miehet.

Sukupuoliero näkyy tarkasteltaessa yritysten toimialaa. Naisista 70 prosenttia työskenteli julkisen sektorin työnantajien palveluksessa, kun miesten vastaava osuus oli 42 prosenttia. Miesten kolme yleisintä toimialaa olivat teollisuus, julkinen hallinto ja maanpuolustus sekä koulutus, joilla työskenteli 58 prosenttia osa-aikaeläkkeensaajista. Naisten yleisimmät toimialat olivat julkinen hallinto ja maanpuolustus, terveys- ja sosiaalipalvelut sekä koulutus, joilla työskenteli 69 prosenttia osa-aikaeläkkeensaajista.

Yli puolella EU-maista on osittainen eläke

Asteittainen eläkkeelle siirtyminen ja eläkkeen ja työnteon yhdistäminen virisivät eurooppalaiseen keskusteluun jo 1980-luvulla. Varhaiseläkeväyliä suositeltiin karsittavaksi ja monissa maissa toteutettiin uudistuksia asteittaisen eläkkeellesiirtymisen tukemiseksi, jotta työurat pitenisivät. 1990-luvulla kansainväliset organisaatiot kuten OECD suosittelivat osittaista eläkettä keinona työllisyyden parantamiseen ja sosiaaliturvajärjestelmien rahoituksen turvaamiseen. Ruotsi on esimerkki maasta, jossa otettiin käyttöön osa-aikaeläke varhain – ja luovuttiin siitä varhain.

2000-luvulla on Euroopan maissa siirrytty kohti osittaisia vanhuuseläkkeitä. Nykyään yli puolella EU-maista on käytössä joko lakisääteinen tai työmarkkinaeläkeperusteinen osittainen eläke. Järjestelyjä yhdistää työntekijän mahdollisuus vähentää työtuntejaan –

omalla kustannuksellaan – osittaisen eläkkeen avulla. Viime vuosina monissa Euroopan maissa on nostettu myös osittaisen eläkkeen ikärajaa.

Suomalaiseen työurakeskusteluun löytyy yhtymäkohtia muista maista. Osittaisten eläkejärjestelyjen on toivottu pidentävän työuria. Selkeää näyttöä siitä, että osittainen eläke olisi pidentänyt työuria työpanoksella mitattuna, ei kuitenkaan ole saatu.

Osittaisten eläkejärjestelmien edelläkävijöitä ovat Pohjoismaat, Suomi mukaan lukien. Edelläkävijämaissa kehitys näyttää johtavan siihen suuntaan, että yksilön vapaus työpanoksen määrästä ja vastuu varhaiseläkkeen kustannuksista lisääntyy.

Kokemuksia osittaisesta vanhuuseläkkeestä Ruotsissa ja Norjassa

Suomen osittaista varhennettua vanhuuseläkettä vastaava eläkelaji on ollut Ruotsissa ja Norjassa vaihtoehtona jo jonkin aikaa. Ruotsissa eläkelaji tuli mahdolliseksi vuonna 2003 ja Norjassa vuonna 2011. Ruotsissa eläkkeen ikäraja on 61 vuotta ja Norjassa 62. Molempien maiden eläkejärjestelmät ovat vapaampia sen suhteen, minkä suuruisen eläkkeen voi nostaa tai miten joustavasti eläkkeen osuutta voi muuttaa. Toisin kuin Suomessa, varhennettu vanhuuseläke voidaan myöntää täysimääräisenä. Yksi piirre yhdistää tarkasteltuja maita: eläke ei aseta rajoituksia työnteon jatkamiselle.

Varhennettu vanhuuseläke on osoittautunut suosituksi. Norjassa kolmasosa 62–67-vuotiaista on varhennetulla vanhuuseläkkeellä. Ruotsissa vanhuuseläkettä saavien osuus on alkuvuosien suuren suosion jälkeen vakiintunut viidennekseen 61–64-vuotiaasta ikäluokasta. Ruotsissa sosiaaliturvan ja verotuksen kannustimet eivät kaikissa tapauksissa suosineet vanhuuseläkkeen varhentamista.

Ruotsin ja Norjan kokemusten mukaan varhennettu vanhuuseläke otetaan mieluummin täytenä kuin osana. Täysimääräinen eläke ei kuitenkaan käytännössä tarkoita työnteon lopettamista, vaan valtaosa jatkaa työnteoa eläkkeen rinnalla. Ennakkotiedot Suomesta viittaavat siihen, että suomalaiset tekevät osittaisen vanhuuseläkkeen osalta samanlaisia valintoja eläkkeen tason ja työnteon suhteen kuin ruotsalaiset ja norjalaiset. Eläkkeestä otetaan mahdollisimman suuri osuus ja iso osa näyttää jatkavan työnteoa eläkkeen ohella.

SUMMARY

146,650 persons retired on the part-time pension

The part-time pension was introduced in the private sector as of 1 January 1987, in the public sector as of 1 July 1989 and in the Seafarer's Pensions Act as of 1 January 1994. At that time, together with the individual early retirement pension and the early old-age pension, the part-time pension was part of the Finnish model for flexible retirement. Since February 2017, it has no longer been possible to retire on a part-time pension.

The rules for the part-time pension have remained constant throughout its history. Only age limits and rules concerning accrual rates have been changed somewhat. The qualifying age has varied from 56 to 61 years. Regardless of what the qualifying age has been, most retirees on the part-time pension have retired as soon as they have been allowed to. When the age limit was 56 years, the number of new part-time pension retirees began to grow in all age groups, but even then, the majority belonged to the youngest qualifying age groups.

The number of retirees on the part-time pension peaked in 2003 at 41,000 retirees. 2002 saw a peak in the number of new retirees on the part-time pension since the qualifying age limit was about to be raised by two years. At year-end 2016, roughly 10,000 persons were drawing the part-time pension. Throughout its history, of the part-time pension, a slight majority of its recipients have been women. In the public sector, more women than men have retired on the part-time pension. In the private sector, the ratio between men and women has been the opposite.

Part-time pension experienced as a well-functioning system

Questionnaire surveys to retirees on the part-time pension reveal that they have found the part-time pension system to work well. Very few negative experiences or problems have been reported. Register data has been used to examine how part-time pensions have affected the length of working lives. Several studies have shown that the working lives of retirees on a part-time pension have had less fragmented than of those who continued to work full time. In addition, the working lives of part-time pension retirees were at least as long as, or even longer, than those of full-time workers of the same age. However, it is difficult to say whether the differences in the length of working lives are due to the part-time pension or to other factors such as education, profession or health status.

Retirees on a part-time pension more educated

A comparison (conducted in 2015) of the socioeconomic status showed that those on a part-time pension were more often white-collar workers than those who continued working full time: 68 per cent to 51 per cent. Of the retirees on a part-time pension, 19 per cent were employees while the equivalent ratio among those working full time was 24 per cent.

Approximately 11 per cent of the retirees on a part-time pension were entrepreneurs. The ratio was the same for those who continued working full time.

In 2016, the workforce was more educated than at the beginning of the century: approximately 49 per cent of the retirees on a part-time pension had a secondary-level or lower education. The equivalent percentage of those who continued working full time was 62 per cent. The difference is similar also in higher educational levels: 18 per cent of those on a part-time pension had a higher university degree, compared to 12 per cent among those who continued working full time.

In most cases, education and profession are related. Approximately half of those on a part-time pension had a relatively low education, but the group also contained a relatively high portion of highly educated people. 48 per cent of retirees on a part-time pension were working as experts, while the same ratio among those working full time was 30 per cent.

Comparing by gender, there is diversion when it comes to professions. About 55 per cent of the male retirees on the part-time pension worked as managers or experts and one quarter in industrial professions and construction work. About 50 per cent of the women on a part-time pension were working as experts. Around 37 per cent of the women were working in office and customer service and service positions.

Retirees on a part-time pension usually employed by large employers

Most retirees on a part-time pension worked for large companies. In 2016, roughly 54 per cent of the part-time pension retirees worked in companies with more than 1,000 employees. Measured in terms of wage sum, one third of the retirees on a part-time pension worked in companies with an annual wage sum of roughly 2–10 million euros. Ten per cent of the part-time retirees worked in small companies with an annual wage sum of less than 100,000 euros. Examined by gender, women worked in larger companies than men.

The gender gap is evident when viewed by business field (Standard Industrial Classification). 70 per cent of the women and 42 per cent of the men worked in the public sector. The three most common fields of business in which male retirees (58%) on a part-time pension worked were industry, public administration and national defence, as well as education. The most common fields of business in which female retirees (69%) on a part-time pension worked were public administration and national defence, health and social services, as well as education.

Part-time pensions in more than half of the EU countries

Gradual retirement and combining retirement and work have been discussed in Europe already in the 1980s. Routes to early retirement were cut back and, in many countries, reforms were implemented to support gradual retirement in order to get people to work longer. In the 1990s, international organisations such as the OECD recommended partial retirement as a means to improve employment rates and secure the financing of social security systems. Sweden is a good example of a country in which the part-time pension was introduced – and abolished – at an early stage.

In the 2000s, European countries have moved towards partial old-age retirement. At the moment, more than half of the EU countries have a partial old-age pension that is either statutory or based on an occupational pension system. All schemes combine the employee's opportunity to reduce working hours – at their own expense – with the help of a partial pension. In recent years, many European countries have raised the qualifying age for partial pensions.

The discussions on working lives in Finland resemble those in other countries on several points. For example, the partial pension arrangement is hoped to extend working lives. However, when measured in terms of work input, there is no clear evidence that this has happened.

The Nordic countries, Finland included, are forerunners when it comes to partial pension systems. In these countries, the trend seems to be to increase both the individual's freedom as to the amount of work input and the individual's responsibility as to the costs of early retirement.

Experiences of partial old-age pensions in Sweden and Norway

Sweden and Norway have had an equivalent pension type to the Finnish partial early old-age pension already for some time. In Sweden, the pension type was introduced in 2003 and in Norway in 2011. In Sweden, the qualifying age limit is 61 years. In Norway, it is 62 years. The pension systems in both countries are less strict about how large a portion of the pension can be drawn and how flexibly that portion can be changed. Unlike in Finland, the early old-age pension can be granted in full in both Norway and Sweden. One feature is common for all three countries: continued working is in no way limited by this pension.

The early old-age pension has proved popular. In Norway, one third of the population aged between 62 and 67 years are drawing an early old-age pension. In Sweden, after the pension's great popularity in the initial years, the share of recipients of an early old-age pension has stabilised at one fifth of those aged between 61 and 64 years. In Sweden, the incentives of social security and taxation do not always favour people who retire early.

In Sweden and Norway, people prefer to retire early on a full old-age pension rather than on a partial one. However, drawing a full pension does not mean, in practice, that people have stopped working. Instead, the majority continue working while drawing a pension. Preliminary data shows that Finns seem to be making the same kind of choices as the Swedes and the Norwegians as far as the pension level and the working ratio while drawing the partial old-age pension are concerned. People take out as large a share of the pension as possible and a great part continue working while drawing the pension.

SISÄLTÖ

1 Johdanto	15
<i>Mervi Takala</i>	
1.1 Joustavasti eläkkeelle.....	15
1.2 Eläkettä Ruotsin mallin mukaan.....	16
1.3 Eläkepolitiikan suunnanmuutos	17
1.4 Raportin rakenne	18
Lähteet.....	19
2 Suomen osa-aikaeläkkeen historiaa	20
<i>Mervi Takala</i>	
2.1 Varhaiseläkekomitea	20
2.2 Osa-aikaeläke varhaiseläkkeenä	21
2.3 Osa-aikaeläkkeeseen tehdyt muutokset.....	22
2.4 Osa-aikaeläkkeen saajat.....	24
2.5 Kehityksen arviointia	27
Lähteet.....	29
Liitteet.....	30
3 Katsaus varhaiseläketutkimukseen ja osa-aikaeläkettä koskevaan tutkimukseen	33
<i>Mervi Takala</i>	
3.1 Eläketurvakeskuksen osa-aikaeläkkeensaajille tehdyt kyselytutkimukset	34
3.2 Havaintoja osa-aikaeläkkeensaajille tehdyistä kyselytutkimuksista	35
3.3 Havaintoja työnantajien näkemyksistä osa-aikaeläkkeestä.....	39
3.3 Osa-aikaeläkekysymykset muissa tutkimuksissa.....	40
3.4 Tilastoihin ja rekistereihin perustuvat tutkimukset.....	40
3.5 Arvioita osa-aikaeläketutkimuksesta.....	42
Lähteet.....	43
4 Osa-aikaeläkkeensaajien piirteitä	47
<i>Janne Salonen</i>	
4.1 Johdanto.....	47
4.2 Osa-aikaeläkkeen taso	48
4.3 Sosioekonominen asema, koulutustaso ja ammatti	48
4.4 Osa-aikaeläkkeensaajien työnantajat	55
4.5 Yhteenveto	57
Lähteet.....	59
Liitteet.....	60

5 Kansainväliset kokemukset osittaisesta eläkkeestä	62
<i>Niko Väänänen</i>	
5.1 Eläkkeen ja työnteon yhdistäminen – eläkejärjestelmän neljäs pilari?	63
5.2 Osittaiset eläkejärjestelmät Euroopassa.....	65
5.3 Osittaista eläkettä koskevat säännöt.....	66
5.4 Pidentääkö osittainen eläke työuria?.....	66
5.5 Osittaisten eläkejärjestelmien tulevaisuus.....	68
Lähteet.....	69
6 Osittainen vanhuuseläke Ruotsissa ja Norjassa 2000-luvulla	70
<i>Mika Vidlund</i>	
6.1 Ruotsissa ja Norjassa voi ottaa koko eläkkeen varhennettuna	70
6.2 Norjassa joka kolmas on ottanut eläkettä ennakoon	71
6.3 Ruotsissa joka viides varhennetulla vanhuuseläkkeellä	72
6.4 Eläkkeestä halutaan mahdollisimman suuri osuus ennakoon	73
6.5 Eläke otetaan työskentelyn rinnalle.....	74
6.6 Yhteenveto	74
Lähteet.....	76

Mervi Takala

1 Johdanto

Kun osa-aikaeläke tuli Suomessa voimaan vuonna 1987, ei osittaisen eläkkeen malli ollut ainutlaatuinen. Muualla Euroopassa oli jo voimassa erilaisia vähittäisen eläkkeelle siirtymisen järjestelyjä, ja Suomen osa-aikaeläkkeeseen malli otettiin lähes sellaisenaan Ruotsista. Kansainvälisissä vertailuissa Ruotsin osa-aikaeläkejärjestelmää pidettiin onnistuneena, erityisesti siksi, että käyttäjiä oli paljon (Delsen 1990, 141).

Osa-aikaeläke muodosti yhdessä yksilöllisen varhaiseläkkeen ja varhennetun vanhuuseläkkeen kanssa suomalaisen mallin joustavasta eläkkeelle siirtymisestä, jossa osa-aikaeläke oli ennen kaikkea vähittäisen eläkkeelle siirtymisen malli. Vähittäisellä eläkkeelle siirtymisellä tarkoitetaan sitä, että työntekoa vähennetään ennen kokoaikaiselle vanhuuseläkkeelle siirtymistä eli siirrytään esimerkiksi kokoaikatyöstä puolipäivätyöhön työuran loppuvaiheessa. Kokopäiväinen työnteko voidaan lopettaa ennen virallista vanhuuseläkeikää tai sitä voidaan jatkaa osa-aikaisena vanhuuseläkeiän täyttämisen jälkeen.

1.1 Joustavasti eläkkeelle

Vähittäistä eläkkeelle siirtymistä on pidetty ”luonnollisena” tapana siirtyä pois työnteosta: ennen teollistumista niin talonpojat kuin käsityöläisetkin luopuivat työstä vähitellen fyysisten voimien heiketessä. Teollistumisen myötä vähemmän hyödylliset ikääntyneet työntekijät työnnettiin kokonaan pois ja tämä malli vakiintui eläkkeelle siirtymisen tavaksi: eläkkeelle siirryttiin yhdessä yössä ja peruuttamattomasti. Tätä tapaa on kutsuttu myös eläkkeelle siirtymisen giljotiinimalliksi (Delsen & Reday-Mulvey 1996, 8–9).

Keskustelua joustavasta eläkkeelle siirtymisestä oli käyty eri maissa jo ennen toteutuneita järjestelyjä, aina 1940- ja 50-luvulta alkaen. Yhdysvalloissa ilmestyi vuonna 1957 ensimmäinen joustavaa eläkkeelle siirtymistä käsittelevä teos, Geneva Mathiasonin toimittama *Flexible Retirement*, jossa joustavuus eläkkeelle siirtymisessä tulkittiin kuitenkin yksinomaan vanhuuseläkeiän myöhentämiseksi (Takala 1999, 10).

Kun vähittäinen eläkkeelle siirtyminen alkoi nousta eurooppalaisiin keskusteluihin 1960- ja 1970-luvuilla, mallia markkinoitiin sen kiistattomilla hyödyillä niin työntekijälle, työnantajalle kuin eläkejärjestelmälle. Osa-aikaeläkkeen katsottiin valmistavan siihen elämänmuutokseen, jonka pysyvä eläkkeelle siirtyminen aiheuttaa, puhuttiin pehmeästä laskusta vanhuuseläkkeelle. Toisaalta vähittäisen eläkkeelle siirtymisen katsottiin sopeuttavan työnteon paremmin ikääntyneiden työntekijöiden voimavaroihin. Osa-aikatyössä ikääntynekin työntekijä jaksaa paremmin. (Delsen & Reday-Mulvey 1996). Erityisesti Suomessa ja Ruotsissa arveltiin myös, että tätä kautta osa-aikaeläke vähentäisi työkyvyttömyyseläkeitä ja näin se vähentäisi varhaiseläkkeiden taloudellista räsitusta (Komiteanmietintö 1981).

Ikääntyneen työntekijän hyvinvoinnista lähtevät perustelut vähittäiselle eläkkeelle siirtymiselle olivat yleisiä. Usein niissä vedottiin gerontologisten tutkimusten tuloksiin, joi-

den mukaan vanhenemismuutokset ovat yksilöllisiä ja vähittäisiä (ks. Takala 1994). On myös pohdittu eläkkeelle siirtymisen vaikutusta ihmisten työn ulkopuoliseen elämään. Työn ja eläkkeellä olon yhdistämisen on ajateltu vähentävän niin sanottua eläkesokkia, joka voi seurata kokopäivätyöstä kokopäiväeläkkeelle siirtymisestä, erityisesti jos sitoutuminen työhön on ollut vahvaa.

Työnantajan katsottiin hyötyvän osa-aikaeläkkeestä, koska se auttaa hyödyntämään ikääntyneiden työpanosta. Kokeneet työntekijät voisivat jakaa osaamistaan nuoremmille vähitellen osa-aikaeläkeaikana, joten ikääntyneiden työntekijöiden osaaminen ei häviä yhtäkkiä vanhuuseläkkeelle siirtymisen myötä. Vähittäinen eläkkeelle siirtyminen voi lisätä joustavuutta muuten kankeaan työnteon malliin ja työmarkkinoiden joustavuus kasvaisi osa-aikatöiden lisääntyessä. Arveltiin myös, että osa-aikaeläke voisi vähentää ikärasistisia asenteita. (Delsen & Reday-Mulvey 1996; Latulippe & Turner 2000.)

Kun eläkepolitiikan suunta muuttui 1990-luvulla, osa-aikaeläkkeen hyvät puolet jäivät keskustelussa taka-alalle ja sen tärkeimmäksi tehtäväksi määriteltiin työurien pidentäminen. Tähän tavoitteeseen päästäisiin erityisesti siten, että osa-aikaeläkkeen avulla voitaisiin ikääntyneiden työllisyysastetta nostaa ja kokoaikaiselle eläkkeelle siirtymistä vähentää. Myös kokonaistyöpanoksen kasvamisen uskottiin olevan mahdollista.

Osa-aikaeläkettä kohtaan on esitetty paljon kritiikkiä lähes koko sen voimassaoloajan. Erityisesti on kritisoitu sitä, että työntekijöille maksetaan eläkettä vapaa-ajan lisääntymisestä ja täten järjestelmä on kallis. Erityisesti työnantajajärjestöt ovat olleet osa-aikaeläkkeeseen tyytymättömiä koko sen olemassaolon ajan. Työntekijäjärjestöt ovat puolustaneet järjestelmää ja korostaneet sen hyviä puolia (ks. Takala & Väänänen 2016).

1.2 Eläkettä Ruotsin mallin mukaan

Suomeen osa-aikaeläkkeen malli tuli Ruotsista, jossa osa-aikaeläke oli voimassa vuosina 1976–2000. Ehdotuksen osa-aikaeläkkeestä oli tehnyt Ruotsin metallityöläisten ammattijärjestö vuonna 1973. Alun perin oli tarkoituksena, että osa-aikaeläke olisi työmarkkinajärjestöjen sopimuseläke: se koskisi vain niitä palkansaaajia, joilla oli mahdollisuus vähentää työaikaansa. Osa-aikaeläkkeestä säädettiin erillisessä laissa. (Lindell 1997.)

Ruotsissa osa-aikaeläke myönnettiin 60–64-vuotiaille, joilla oli ikävuodesta 45 alkaen ollut eläkkeeseen oikeuttavia tuloja vähintään 10 vuoden ajalta. Osa-aikaeläkkeessä ei ollut vaatimusta siirtyä kokoaikatyöstä osa-aikaiseen. Korvaustaso oli alkuun 65 prosenttia ansionmenetyksestä. Ruotsissa ei osa-aikaeläkettä ole sen voimassaoloaikana maksettu alle 60-vuotiaille. Korvaustasoa muutettiin kolme kertaa: vuonna 1981 korvaustaso alennettiin 50 prosenttiin, vuonna 1987 se nostettiin takaisin 65 prosenttiin ja vuoden 1994 uudistuksessa korvaustasoksi säädettiin 55 prosenttia menetetyistä ansionosasta. Korvaustasojen muutokset ovat selvästi näkyneet halukkuudessa siirtyä osa-aikaeläkkeelle: kun korvaustaso oli korkea, kiinnostus osa-aikaeläkettä kohtaan kasvoi ja tason ollessa matala kiinnostus väheni. Myös osa-aikaeläkkeen lopettamis- ja supistamisyritykset vuosina 1992 ja 1993 näkyvät tilastoissa kasvaneena eläkkeelle siirtymisenä edeltävinä vuosina (Lindell 1997).

Ruotsin osa-aikaeläkejärjestelmää pidettiin hyvänä, koska se toimi toivotulla tavalla eli ikääntyneet työntekijät käyttivät sitä paljon. Osa-aikaeläkkeen runsaan käytön katsottiin myös osaltaan selittävän ikääntyneiden korkean työhön osallistumisen asteen Ruotsissa (Wadensjö 1991).

Osa-aikaeläkkeen lakkauttamista vuoden 2000 eläkeuudistuksen yhteydessä perusteltiin sillä, että eläkemuoto on ristiriidassa Ruotsissa toteutettavan niin sanotun työlinjan kanssa. Työlinjalla tarkoitetaan sitä, että jo 1930-luvulta alkaen on toteutettu politiikkaa, jossa työ nähdään ensisijaisena toimeentulon lähteenä ja jokaista kannustetaan työllään hankimaan elantonsa (Olofsson & Petersson 1994, 186–187). Osa-aikaeläkkeen ristiriita työlinjan kanssa aiheutui siitä, että osa-aikaeläke oli etuus, jota maksettiin terveille työkykyisille ihmisille. Tämän periaatteellisen vastustuksen lisäksi osa-aikaeläkejärjestelmän lopettamista perusteltiin taloudellisilla syillä, järjestelmää pidettiin liian kalliina. (Lindell 1997.) Osa-aikaeläkkeen lakkauttamisen jälkeen Ruotsissa tuli voimaan osittainen vanhuuseläke.

1.3 Eläkepolitiikan suunnanmuutos

Suomessa kriittiset näkemykset varhaiseläkkeitä kohtaan voimistuivat 2000-luvulla, kun huoli Suomen talouden tilasta kasvoi ja eduskunnassa katsottiin jopa Suomen talouspolitiikan kansainvälisen uskottavuuden vaikeutuvan, ellei eläkeuudistusta tehdä (HE 16/2015). Osa-aikaeläke päätettiin lakkauttaa vuoden 2017 eläkeuudistuksessa ja korvata se osittaisella varhennetulla vanhuuseläkkeellä, jossa eläkkeen osittainen nostaminen tehdään kustannusneutraalisti eli eläke-etuudelle ei ole enää mahdollista siirtyä ”omasta aloitteesta muiden kustannuksella” (Suomen eläkejärjestelmän sopeutuminen... 2013, 249–250). Vaikka osa-aikaeläke korvattiin osittaisella varhennetulla vanhuuseläkkeellä, näiden eläkemuotojen välillä on joitakin selkeitä eroja. Toisin kuin osa-aikaeläkkeessä, osittainen varhennettu vanhuuseläke ei edellytä työntekoa, ja ensimmäisten tietojen mukaan työttömiä onkin hakeutunut melko paljon osittaiselle varhennetulle vanhuuseläkkeelle (Kannisto 2017). Osittainen eläke lasketaan oman ansaitun vanhuuseläkkeen perusteella, ei tämänhetkisen työansion perusteella kuten osa-aikaeläke. Osittaisen eläkkeen on tarkoitus myös ratkaista osa-aikaeläkkeeseen liittyneitä kannustimiin ja hallinnointiin liittyviä ongelmia (Kautto 2017).

Mielenkiintoinen ero osa-aikaeläkkeen ja osittaisen vanhuuseläkkeen välillä liittyy niihin syihin, joiden takia eläkkeelle on hakeuduttu. Osa-aikaeläkkeelle hakeutuneet ovat kertonut syistä tärkeimmiksi ”pehmeän laskun eläkkeelle”, kokopäivätyötä on tullut tehtyä tarpeeksi pitkään ja huonon terveydentilan (ks. luku 3). Osittaisen vanhuuseläkkeen hakemisen tärkeimmäksi syyksi on tuoreessa selvityksessä mainittu epävarmuus omasta eliniästä ja terveydestä. Muita syitä ovat se, että osittainen eläke helpottaa tiukkaa taloudellista tilannetta tai tarjoaa ylimääräistä käyttörahaa. Erityisesti työttömillä syynä eläkkeen ottamiseen on taloudellinen tilanne (Kolmasosa osittaisen eläkkeen... 2017).

Kun Suomessa osa-aikaeläke korvattiin osittaisella varhennetulla vanhuuseläkkeellä, seurattiin tässä muiden Pohjoismaiden esimerkkiä: Ruotsissa samankaltainen järjestelmä oli astunut voimaan vuonna 2001 ja Norjassa vuonna 2011. Myös muualla Euroopassa eri-

laisia osittaisia eläkejärjestelmiä on voimassa ja enenevässä määrin ollaan siirtymässä malliin, jossa osaeläkkeellä oleva kustantaa itse joustot vähennyksenä vanhuuseläkkeeseen.

1.4 Raportin rakenne

Tässä raportissa kuvataan osa-aikaeläkettä ja osittaisia eläkkeitä muissa maissa. Tarkoituksena on antaa ensiksi kuva siitä, miten Suomen osa-aikaeläke toimi 30 voimassaolovuoden aikana: miten eläkettä perusteltiin ja miten sitä käytettiin. Toisaalta halutaan kuvata nykyisiä osaeläkejärjestelmiä Euroopassa ja erityisesti Pohjoismaissa, miten ne ovat kehittyneet ja minkälaisia perusteita erilaisille muutoksille on esitetty. Luvussa 2 kuvataan suomalaisen osa-aikaeläkkeen historiaa ja osa-aikaeläkkeen käyttöä. Luvussa kerrotaan myös osa-aikaeläkkeen voimaantumiseen johtaneista syistä, muutoksista ja niiden perusteluista. Luvussa 3 esitetään tuloksia Suomessa tehdystä osa-aikaeläketutkimuksista. Luvussa 4 kuvataan rekisteriaineistojen valossa osa-aikaeläkkeensaajia ja verrataan osa-aikaeläkkeensaajia saman ikäisiin kokoaikatyössä käyviin. Luvussa 5 kuvataan nykyisiä osittaisen eläkkeen järjestelmiä Euroopassa ja luvussa 6 tarkemmin osittaista eläkettä Ruotsissa ja Norjassa.

Lähteet

- Delsen, L. (1990) Part-Time Early Retirement in Europe. The Geneva Papers on Risk and Insurance, 15 (No. 55, April 1990), 139–157.
- Delsen, L. & Reday-Mulvey, G. (1996) Macro issues and policies. Teoksessa Delsen, L. & Reday-Mulvey, G. (toim.) Gradual retirement in the OECD countries. Macro and micro issues and policies. Dartmouth, Aldershot, 3–12.
- Kautto, M. (2017) Osittainen vanhuuseläke – mitä, miksi, kenelle? Eläketutka 9.1.2017. <https://elaketutka.fi/2017/01/09/osittainen-vanhuuselake-mita-miksi-kenelle/>
- Kolmasosa osittaisen eläkkeen ottaneista ilman työtä (2017) Eläketurvakeskus tiedote 14.6.2017. <http://www.etk.fi/tiedote/kolmasosa-osittaisen-elakkeen-ottaneista-ilman-tyota/>
- Komiteamietintö (1981) Eläkeikäkomitean osamietintö II. KM 1981:33: Helsinki.
- Latulippe, D. & Turner, J. (2000) Partial retirement and pension policy in industrialized countries. International Labour Review 139 (2): 179-195.
- Lindell, C. (1997) Ruotsin osa-aikaeläkejärjestelmä. Eläketurvakeskuksen katsauksia 7/1997: Helsinki.
- Olofsson, G. & Petersson, J. (1994) Sweden: Policy Dilemmas of the changing age structure in a 'work society'. Teoksessa Naschold, N.F. & de Vroom, B. (toim.) Regulating employment and welfare. Company and national policies of labour force participation at the end of worklife in industrial countries. Berlin: 183–246.
- Suomen eläkejärjestelmän sopeutuminen eliniän pitenemiseen (2013) Eläkekysymysten asiantuntijatyöryhmän raportti. Eläketurvakeskus, Tampere. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-692-5>
- Takala, M. (1994) Osa-aikaeläke. Katsaus osa-aikaeläkettä koskeviin tilasto- ja tutkimustietoihin. Eläketurvakeskus. Tutkimuksia 1994:4: Helsinki.
- Takala, M. (1999) Työnteon ja eläkkeellä olon yhdistäminen. Vaihtoehtona osa-aikaeläke. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 1999:1: Helsinki.
- Takala, M. & Väänänen, N. (2016) Does part-time pension extend working lives? A Finnish case study. Finnish Centre for Pensions, Reports 05/2016: Helsinki.
- Wadensjö, E. (1991) Sweden: partial exit. Teoksessa Kohli, M. ym. (toim.) Time for retirement. Comparative studies of early exit from the labor force. Cambridge University Press, Cambridge, 284–323.

Mervi Takala

2 Suomen osa-aikaeläkkeen historiaa

Keskustelua sopivasta eläkeiästä alettiin käydä pian yksityisen sektorin työeläkelakien säättämisen jälkeen. Yleinen vanhuuseläkeikä julkisella sektorilla oli ollut 63 vuotta 1800-luvun lopulta lähtien. Julkisella sektorilla myös monissa ammateissa oli tätä alempi eläkeikä¹ tai lisäeläkejärjestelyjä, jotka mahdollistivat aikaisemman eläkkeelle siirtymisen. Yksityisellä sektorilla eläkeikä oli 65, ja sitä pidettiin ammatillisiin eläkeikiin verrattuna kaavamaisena, koska se ei ottanut huomioon yksilöllisiä ja ammattien välisiä eroja. (Hannikainen 2012.)

Julkisen sektorin eläkejärjestelystä johtuen yksityiselle sektorille kohdistui paineita vanhuuseläkeiän alentamiseksi. Palkansaajat halusivat tutkimusten (Aarnio ym. 1975) mukaan yksimielisesti alentaa eläkeikää. Elintason kasvun myötä oli voimistunut ajatus siitä, että vanhuuseläkeajasta tulisi voida ansaittua nauttia. Tällainen ajattelutapa oli voitannut alaa siltä näkemykseltä, jonka mukaan vanhuuseläke oli yhdenlainen työkyvyttömyyseläke, joka tulee maksettavaksi, kun työntekijä elää kauan ja tulee sen myötä kykenemättömäksi työntekoon (Aarnio ym. 1975, 22).

Yleiseen eläkeiän alentamiseen ei juuri uskottu taloudellisista syistä, mutta ammateittain porrastetussa eläkeiässä oli myös suuria ongelmia (Hannikainen 2012). Toisaalta oli selvää, että ammatit rasittivat eri lailla, toiset työt olivat raskaampia kuin toiset. Julkisen sektorin ammatilliset eläkeiät aikaansaiivat painetta tuoda samanlainen malli myös yksityiselle sektorille. Tätä luonnehdittiin työeläkejärjestelmän piirissä jopa ”kansalliseksi katastrofiksi” (Pentikäinen 1997, 122).

2.1 Varhaiseläkekomitea

Eläkeikään liittyviä kysymyksiä ratkaisemaan asetettiin Eläkeikäkomitea vuonna 1977, joka antoi mietintönsä vuonna 1981. Komitea otti kielteisen kannan ammatillisiin eläkeikiin ja ehdotti tilalle joustavaa eläkkeelle siirtymistä, joka olisi koskenut 60–64-vuotiaita työeläkevakuutettuja. Komitea ehdotti kolmea uutta eläkelajia: ensiksi ammatillista eläkeikää, joka muistutti työkyvyttömyyseläkettä lievennetyin kriteerein, toiseksi osa-aikaeläkettä ja kolmanneksi varhennettua vanhuuseläkettä. Työntekijäjärjestöt, erityisesti SAK, olisivat halunneet ammateittain porrastetun järjestelmän, työnantajajärjestöt vastustivat kaikkia muita ehdotuksia paitsi varhennettua vanhuuseläkettä.

Eläkeikäkomiteassa lähdettiin siitä ajatuksesta, että ikääntymisen ja suorituskyvyn yksilölliset erot tulee ottaa huomioon niin varhaiseläkkeelle kuin vanhuuseläkkeellekin siirryttäessä. Vanhuuseläkkeen osalta mietinnössä pohdittiin sekä vanhuuseläkeiän varhentamista että lykkäämistä. Katsottiin, että ”yleinen ja yhteinen eläkeikä” on joillekin liian

¹ Ammatilliset eläkeiät vaihtelivat julkisella sektorilla 55 ja 63 ikävuoden välillä.

korkea ja toisille taas liian alhainen. Lähtökohtana oli, että vanhuuseläkeiän voisi valita tietyllä ikävälillä, esimerkiksi 60 ja 70 ikävuoden väliltä. Myös osa-aikaeläkettä komiteassa perusteltiin yksilöiden välisten erojen huomioon ottamisen tärkeydellä. Lisäksi todettiin, että iän mukana ihmisen suorituskyky alenee hitaasti ja vähitellen, joten ”tavanmukainen eläkkeellesiirtymisjärjestys” eli se, että työnteko jatkuu kokoaikatyönä eläkeikään saakka ja sitten kerralla kokonaan lakkaa, sopii huonosti yhteen ikääntymistä koskevien tutkimushavaintojen kanssa. Siksi katsottiin, että joustavaan eläkkeelle siirtymisen järjestelmään tulisi ”luonnollisena” osana kuulua mahdollisuus asteittaiseen siirtymiseen työstä eläkkeelle (Komiteanmietintö 1981; Eläkeikäkomitean esitys... 1983).

Komitea haki mallia sekä joustavalle vanhuuseläkeiälle että osa-aikaeläkkeelle Ruotsista² ja niihin liitettiin monia hyviä ominaisuuksia. Osa-aikaeläkkeellä haluttiin tarjota työntekijöille mahdollisuus sopeuttaa työnteko alentuneeseen suorituskykyyn ja samalla tilaisuus sopeutua alentuneeseen ansiotasoon ennen vanhuuseläkettä. Työntekijöillä säilyisivät myös yhteydet työpaikkaan ja työtovereihin, jolloin siirtyminen työntekijästä eläkeläiseksi ei olisi yhtäkkinen. Osa-aikatyön katsottiin olevan myös työnantajalle hyödyllistä, kun ikääntyneen työntekijän tietoja ja taitoja voitiin hyödyntää ja siirtää nuoremmille. Osa-aikaeläkkeeseen liitettiin myös eläke- ja työvoimapolitiittisia tavoitteita. Ruotsin kokemusten pohjalta oletettiin, että osa-aikaeläke vähentää työkyvyttömyyseläkkeiden tarvetta. Sen arveltiin myös vapauttavan työpaikkoja, kun työntekijöitä siirtyy osa-aikatoihin. (Komiteanmietintö 1981, Eläkeikäkomitean esitys... 1983.)

2.2 Osa-aikaeläke varhaiseläkkeenä

Lakiin tuli lopulta kolme uutta varhaiseläkettä. Ammatillinen eläkeikä oli vaihtunut yksilölliseksi varhaiseläkkeeksi ja sen ikäraja oli neuvotteluissa alennettu ehdotetusta 60 vuodesta 55 vuoteen. Osa-aikaeläkkeen ja varhennetun vanhuuseläkkeen alaikäraja säilyi komitean ehdottamassa 60 vuodessa. Alkuperäinen idea siitä, että 60 vuotta täyttäneille työntekijöille olisi ”tarjottimella valittavana kolme vaihtoehtoa”, oli vesittynyt, kun yksilöllisen varhaiseläkkeen ikäraja alennettiin (Pentikäinen 1997, 124). Yksilöllinen varhaiseläke ja varhennettu vanhuuseläke astuivat voimaan vuonna 1986 ja osa-aikaeläke vuonna 1987.

Osa-aikaeläke liitettiin yksityisen sektorin (TEL, LEL, YEL ja MYEL) eläkelakeihin 1.1.1987. Julkisen sektorin lakeihin se tuli 1.7.1989 (VEL, KVTEL, KiEL ja muut julkiset eläkejärjestelmät) ja merimieseläkelakiin 1.1.1994. Yksityisellä sektorilla poikkeuksellinen oli Esiintyvien taiteilijoiden ja eräiden erityisryhmien eläkelaki (TaEL), jonka mukaan ei voitu myöntää osa-aikaeläkkeitä. Kansaneläkelakiin ei kuulunut osa-aikaeläkettä.

Alun perin osa-aikaeläkkeen voi saada yksityisellä sektorilla 60–64-vuotias pitkään työssä ollut työntekijä, joka siirtyi kokoaikaisesta työstä osa-aikaiseen. Työhistorian tuli olla riittävän pitkä, mikä yksityisellä sektorilla tulkittiin niin, että viimeisen 15 vuoden aikana piti olla vähintään viisi vuotta eläkkeeseen oikeutettua ansiotyötä. Työajan tuli lyhentyä niin, että jäljelle jäi 16–28 tuntia viikossa. Yrittäjän tuli puolittaa työpanoksensa.

² Ruotsin osa-aikaeläkelaki tuli voimaan 1.1.1976, ja laki koski aluksi vain palkansaajia. Vuonna 1980 laki ulotettiin koskemaan myös yrittäjiä. Ehdotuksen osa-aikaeläkkeestä oli tehnyt metallityöläisten ammattijärjestö vuonna 1973. Vuoden 2000 jälkeen ei uusia osa-aikaeläkkeitä enää ole Ruotsissa myönnetty.

Työaikaa tarkasteltiin 16 viikon jaksoissa eikä osa-aikatyössä saanut olla yli kuuden viikon katkosta. Työntekijän ansiotulojen tuli vähentyä niin, että ne olivat 35–70 prosenttia aikaisemmista ansioista. Osa-aikaeläkkeen suuruus määräytyi yksityisellä sektorilla eläkkeelleläähtöiän mukaan siten, että mitä nuorempana osa-aikaeläkkeelle siirtyi, sitä alhaisemman prosentin mukaan eläke laskettiin. Eläkeprosentti vaihteli 44:stä 64:ään. Julkisella sektorilla osa-aikaeläkkeen määrä oli 50 prosenttia ansion alenemasta.

Osa-aikaeläkkeen suuruus oli puolet vakiintuneen ansiotulon ja osa-aikatyön ansiotulojen erotuksesta. Kokoaikatyön ja osa-aikatyön ansioiden erotuksesta kertyi uutta eläkettä 1,5 prosenttia vuodessa. Osa-aikaeläkkeelle pyrkijän oli sovittava ensin työnantajan kanssa osa-aikatyöhön siirtymisestä, tulevasta palkasta ja työajasta. Osa-aikaeläkettä ei myönnetty, jos hakija sai jotain muuta työ- tai virkasuhteeseen perustuvaa peruseläkettä (esim. vanhuus- tai työkyvyttömyyseläkettä, sukupolvenvaihdoseläkettä). Sen sijaan julkisen puolen osa-aikaeläke ei ollut estävä eläke. Julkisen puolen osa-aikaeläke määräytyi hyvin pitkälle samalla lailla kuin yksityisen sektorin eläke. Eroavuuksia oli eniten siinä, miten osa-aikaeläkkeen edellytyksenä oleva pitkä työhistoria tulkittiin.

2.3 Osa-aikaeläkkeeseen tehdyt muutokset

Osa-aikaeläkkeen säännöt ovat pysyneet melko samanlaisina, muutoksia on tehty lähinnä ikärajiin ja karttumasäännöksiin. Osa-aikaeläkettä muutettiin ensi kerran vuonna 1994. Eläkeikäkomitea 1990:n (Komiteanmietintö 1991) ehdotuksesta yksityisen ja julkisen puolen osa-aikaeläkejärjestelmiä yhtenäistettiin. Ikäraja yksityisellä sektorilla alennettiin 60:stä 58 vuoteen, kun se julkisella sektorilla oli ollut alusta asti 58 vuotta. Vuodesta 1994 osa-aikaeläkkeen määräksi koko työeläkejärjestelmässä tuli iästä riippumatta 50 prosenttia ansion alenemasta. Silloin säädettiin myös, että vanhuuseläkettä karttuu paitsi osa-aikatyöstä myös ansion alenemasta osa-aikaeläkkeellä olon aikana, jotta osa-aikaeläkkeelle jääminen ei alentaisi tulevan vanhuuseläkkeen määrää verrattuna kokoaikaiselle eläkkeelle jäämiseen. Muutosten tarkoituksena oli lisätä järjestelmän suosiota ja sen toivottiin osaltaan voivan helpottaa laman tuomaa suurtyöttömyyttä.

Seuraavan kerran lakia muutettiin osa-aikaeläkkeiden osalta vuonna 1998. Silloin tuli voimaan määräaikainen erillislaki, jonka perusteella ikärajaa laskettiin heinäkuun alusta lähtien 56 vuoteen. Hallituksen esityksessä todettiin, että ”on välttämätöntä lisätä toimia, joilla mahdollistetaan ja edistetään ikääntyvien työntekijöiden työssä jatkamista ja jaksamista” (HE 13/1998). Laki säädettiin määräaikaiseksi, jotta lain voimassaoloaikana saataisiin kokemuksia siitä, pystytäänkö ikääntyville työntekijöille luomaan tarvittavia osa-aikatyötilaisuuksia. Säännöksessä työnantajalle asetettiin ohjauksellinen velvoite etsiä mahdollisuuksia osa-aikatyön järjestämiseksi ja järjestää osa-aikatyötä silloin, kun se on mahdollista. Vuonna 1999 väliaikaisen lain voimassaoloaikaa pidennettiin vuoden 2002 loppuun, koska ei ollut vielä riittävästi tietoa osa-aikaeläkkeen vaikutuksesta työssä jatkamiseen. Vuonna 1998 parannettiin myös osa-aikaeläkkeen jälkeen alkavaa työttömyys- ja työkyvyttömyyseläkettä, kun eläkeosaan liitettiin tuleva aika.

1.4.1998 muutettiin osa-aikaeläkkeen laskentatapaa siten, että työntekijän jäädessä osa-aikaeläkkeeltä työkyvyttömyys- tai työttömyyseläkkeelle hänen vanhuuseläkkeensä ei juuri alene. Osa-aikaeläkkeen eläkeosaan liitettiin tuleva aika. Vuoden 2003 alusta tu-

livat voimaan muutokset osa-aikaeläkkeen karttumasäännöissä ja osa-aikaeläkkeen ikäraja nostettiin ennalleen 58 vuoteen. Nämä muutokset olivat osa eläkkeiden kokonaisuudistusta, josta oli sovittu Työmarkkinoiden keskusjärjestöjen eläkeneuvotteluryhmässä eli niin sanotussa Puron työryhmässä. Työryhmä teki marraskuussa 2001 sopimuksen yksityisalojen työeläkkeiden kehittämisestä (Sopimus yksityisalojen... 2001).

Nämä esitykset muuttivat eläkejärjestelmää melko mittavasti: työttömyyseläke ja yksilöllinen varhaiseläke lakkautettiin, vanhuuseläkeikä tehtiin joustavaksi, elinaikakerrointa alettiin soveltaa vuonna 2010, palkattomilta jaksoilta alettiin maksaa aiempaa laajemmin eläkettä, eläkkeen laskenta ja eläkkeen karttumat muuttuivat ja rahastointia vahvistettiin. Eduskunta hyväksyi esityksen eläkelainsäädännön muuttamiseksi 18.2.2003.

Niin sanotussa sosiaalituossa (Työmarkkinajärjestöjen eläkepolitiikka... 2009) sovittiin osa-aikaeläkkeen ikärajan nostamisesta 60 vuoteen ja eläkkeen karttuminen ansion alenemasta poistettiin. Muutokset koskivat vuoden 1952 jälkeen syntyneitä ja tulivat voimaan vuoden 2011 alusta. Ikärajan nostamista perusteltiin hallituksen esityksessä eläkemenojen hallitsemisella (HE 170/2009).

Vuonna 2012 hallitus esitti osa-aikaeläkkeen ikärajan korottamista 61 vuoteen vuonna 1954 tai sen jälkeen syntyneille. Samalla poistettiin oikeus varhennettuun vanhuuseläkkeeseen. Lait astuivat voimaan 1.1.2013. (Osa-aikaeläkkeen ikärajaan... 2012.) Vuoden 2017 uudistuksessa osa-aikaeläke korvattiin osittaisella varhennetulla vanhuuseläkkeellä. Muutosta ei erityisesti perusteltu työmarkkinoiden keskusjärjestöjen sopimuksessa (Työmarkkinajärjestöjen eläkepolitiikka... 2009) tai hallituksen esityksessä (HE 16/2015). Osittaisen varhennetun vanhuuseläkkeen avulla katsottiin voitavan pidentää työuria, joka olikin uudistuksen keskeinen tavoite (HE 16/2015).

Taulukko 2.3.1.

Osa-aikaeläkkeeseen tehdyt muutokset.

1.1.1987 osa-aikaeläke yksityiselle sektorille	<ul style="list-style-type: none"> • 60–64-vuotiaille työntekijöille ja yrittäjille, julkisella sektorilla 58 v. täyttäneille • työntekijän vähennettävä työaika 16–28 tuntiin viikossa, yrittäjän on puolitettava tulonsa
1.7.1989 osa-aikaeläke julkiselle sektorille	<ul style="list-style-type: none"> • työaika lasketaan 16 viikon jaksoissa • työssä ei saa olla yli kuuden viikon keskeytystä • iän mukaan porrastettu ansion alenema
1994	<ul style="list-style-type: none"> • alaikäraja molemmille sektoreille 58 vuotta • eläke puolet ansion alenemasta • ansion alenemasta kertyy uutta eläkettä 1,5 %
1.7.1998	<ul style="list-style-type: none"> • määräaikainen erillislaki voimaan • alaikäraja 56 vuotta • voimassa 2+2 vuotta
2003	<ul style="list-style-type: none"> • alaikäraja 58 vuotta • karttuma ansion alenemasta 0,75 %
2005	<ul style="list-style-type: none"> • ikärajoiksi 58–67 vuotta
2011	<ul style="list-style-type: none"> • ikärajoiksi 60–67 vuotta • karttuma ansion alenemasta poistetaan
2013	<ul style="list-style-type: none"> • alaikäraja 61 vuotta (1954 ja sen jälkeen syntyneillä)
2017	<ul style="list-style-type: none"> • uusia osa-aikaeläkkeitä ei enää myönnetä

2.4 Osa-aikaeläkkeen saajat

Osa-aikaeläkkeelle siirtyneet

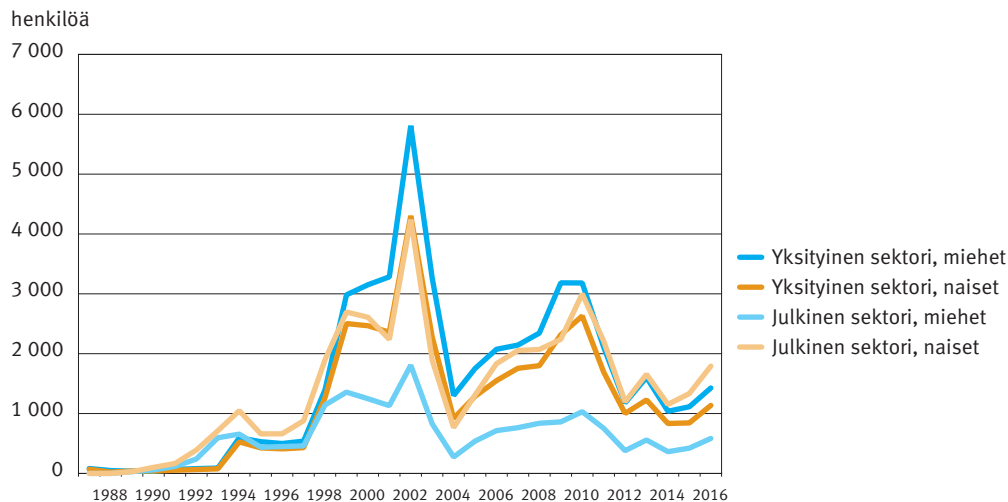
Osa-aikaeläke lähti liikkeelle varsin verkkaisesti 1980-luvun lopulla. Osa-aikaeläkkeeseen tehdyt muutokset näkyvät kuitenkin selvästi uusien eläkkeiden määrissä (kuvio 2.4.1).

Vuoden 1994 uudistuksen jälkeen osa-aikaeläkkeiden alkavuus kasvoi kaikissa eläkkeeseen oikeutetuissa ikäluokissa mutta pysyi suhteellisen tasaisena seuraavat vuodet. Vaikka osa-aikaeläke tuli julkiselle sektorille 2,5 vuotta yksityistä sektoria myöhemmin, kasvoi eläkkeensaajien määrä julkisella sektorilla yksityistä sektoria nopeammin. Muutamaa vuodessa osa-aikaeläkkeen saajia oli julkisella sektorilla enemmän kuin yksityisellä sektorilla.

Kun alaikäraja alennettiin 56 vuoteen vuonna 1998, osa-aikaeläkkeelle siirtyneiden määrä kasvoi nopeasti. Ennen ikärajan palauttamista 58 vuoteen vuonna 2003, ennätysmäärä eli yli 16 000 henkeä siirtyi osa-aikaeläkkeelle edellisen vuoden aikana. Osa-aikaeläkkeensaajien määrä kasvoi sekä yksityisellä että julkisella sektorilla, yksityisen sektorin kasvu oli kuitenkin nopeampaa. Vuonna 1999 yksityisellä sektorilla alkoi jo selvästi enemmän osa-aikaeläkkeitä kuin julkisella sektorilla, kun aiemmin julkisella sektorilla alkaneita uusia eläkkeitä oli vuosittain enemmän. Vuoden 1998 jälkeen osa-aikaeläkkeelle eivät siirtyneet vain uudet siihen oikeutetut ikäluokat, vaan siirtyneiden määrä on kasvanut myös muissa ikäryhmissä (taulukko 2.4.1). Vuosina 2003 ja 2004 ei uusia ikäluokkia tullut osa-aikaeläkkeen piiriin ja siksi siirtyneiden määrät laskivat.

Kuvio 2.4.1.

Osa-aikaeläkkeelle siirtyneet sektorin ja sukupuolen mukaan vuosina 1987–2016.

Eniten vuonna 2002 osa-aikaeläkkeelle siirtyi yksityisen sektorin miehiä ja vähiten julkisen sektorin miehiä. Naiset molemmilla sektoreilla siirtyivät huippuvuonna yhtä paljon osa-aikaeläkkeelle.

Vuonna 2005 osa-aikaeläkkeelle siirtyneiden määrä alkoi jälleen kasvaa, ja vuonna 2010 jo lähes 10 000 henkeä siirtyi osa-aikaeläkkeelle. Syynä oli jälleen ikärajan nosto, vuodesta 2011 alkaen alaikärajaksi tuli 60 vuotta. Ikärajan nostaminen 61 vuoteen vuonna 2013 aiheutti pienen kasvun siirtyneiden määrissä vuonna 2012 ja tieto osa-aikaeläkkeen loppumisesta vuonna 2017 kasvatti siirtyneiden määriä vuoden 2016 lopussa. Osa viime hetkellä siirtyneistä ajoitti osa-aikaeläkkeen alkamisen vuoden 2017 tammikuuhun.

Lähes koko osa-aikaeläkkeen voimassaolon ajan yksityisen sektorin miehet ovat siirtyneet kaikista siirtyneistä lukumääräisesti eniten osa-aikaeläkkeelle. Tämä muuttui osa-aikaeläkkeen loppuvaiheessa siten, että 2010-luvulla osa-aikaeläkkeelle siirtyi lukumääräisesti eniten julkisen sektorin naisia. Tämä selittyy osittain julkisen sektorin työvoiman ikärakenteella, sillä julkisten palveluiden työntekijät ovat varsin ikääntyneitä (kuvio 2.4.2).

Taulukko 2.4.1.

Osa-aikaeläkkeelle siirtyneet iän mukaan vuosina 1996–2016.

Vuosi	Ikä tilastovuoden/kuukauden lopussa									Kaikki
	56	57	58	59	60	61	62	63	64	
1996	-	-	1 109	302	300	160	85	47	12	2 015
1997	-	-	1 285	372	330	171	79	49	15	2 301
1999	3 290	1 899	1 553	1 041	855	488	246	118	32	9 522
2000	4 282	1 249	1 195	935	879	490	276	130	19	9 455
2001	4 297	1 272	976	746	792	467	273	133	39	8 995
2002	8 665	2 534	1 576	991	1 032	709	386	188	33	16 114
2003	2 691	1 885	1 119	795	675	540	327	160	40	8 232
2004	-	576	979	572	483	290	197	113	44	3 254
2005	-	-	2 851	782	606	352	184	74	20	4 869
2006	-	-	3 517	1 025	911	405	179	81	36	6 154
2007	-	-	3 575	1 108	1 077	536	237	121	39	6 693
2008	-	-	3 398	1 090	1 219	706	421	146	57	7 037
2009	-	-	3 764	1 454	1 513	1 002	485	251	96	8 565
2010	-	-	4 375	1 697	1 685	1 086	564	302	104	9 813
2011	-	-	1 557	1 438	1 613	1 070	549	360	163	6 750
2012	-	-	-	531	1 304	869	547	321	42	3 745
2013	-	-	-	-	3 048	924	549	326	187	5 034
2014	-	-	-	-	1 166	1 036	575	376	226	3 379
2015	-	-	-	-	-	2 572	600	331	203	3 706
2016	-	-	-	-	-	3 453	925	331	225	4 934

Osa-aikaeläkealkavuus³ on ollut korkeimmillaan vuonna 2002, jolloin se oli 56-vuotiailla lähes kahdeksan prosenttia. Alhaisimmat alkavuudet ovat vanhuuseläkeikää lähesty-

³ Vuoden aikana alkaneet yksityisen sektorin osa-aikaeläkkeet edellisenä vuonna yksityisen sektorin työsuhteessa, ei osa-aikaeläkkeellä olleista.

vissä ikäluokissa. Vuoden 2005 jälkeen, kun eläkeikä on ollut joustava, on 63–68-vuotiaiden osa-aikaeläkealkavuus ollut näissä ikäluokissa 0–2,1 prosenttia.

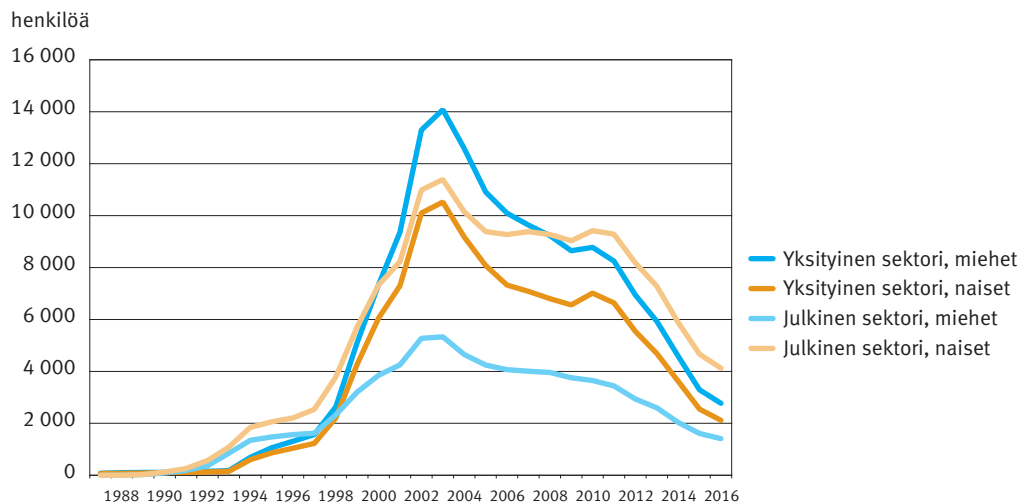
Osa-aikaeläkkeen saajat

Kaikkiaan 146 560 henkilöä on vuosien varrella ollut osa-aikaeläkkeellä. Eniten osa-aikaeläkkeensaajia oli yhtä aikaa vuonna 2003, yli 41 000 henkeä. Kaikista osa-aikaeläkkeensaajista naisia on ollut koko ajan hieman miehiä enemmän (kuvio 2.4.2). Julkisella sektorilla naisten osuus on ollut miesten osuutta suurempi ja yksityisellä sektorilla miesten osuus on ollut suurempi kuin naisten osuus. Eniten osa-aikaeläkkeellä on ollut yksityisen sektorin miehiä ja selvästi vähiten julkisen sektorin miehiä. Hieman yli puolet osa-aikaeläkkeensaajista sai osa-aikaeläkkeen julkisen sektorin eläkkeenä vuonna 2016.

Miesten ja naisten osuudet osa-aikaeläkkeensaajissa vastaavat kuitenkin julkisen ja yksityisen sektorin saman ikäisten työllisten osuuksien jakaumia. Kun vuonna 2015 julkisella sektorilla miesten osuus työllisistä oli 28 prosenttia, julkisen sektorin osa-aikaeläkkeensaajista 26 prosenttia oli miehiä. Naisten osuus julkisen sektorin työllisistä oli 72 prosenttia ja osa-aikaeläkkeensaajista 74 prosenttia. Yksityisellä sektorilla työllisistä 61 prosenttia oli miehiä ja osa-aikaeläkkeensaajista 56 prosenttia. Naisia oli yksityisen sektorin työllisistä 39 prosenttia ja osa-aikaeläkkeensaajista 44 prosenttia.

Kuvio 2.4.2.

Osa-aikaeläkettä saavat sektorin ja sukupuolen mukaan vuosina 1987–2016.

Osa-aikaeläkkeellä olevien sukupuolijako sektoreilla noudattaa kaikkien työssä käyvien sukupuolijakoa sektoreittain: yli 60-vuotiaista työssä käyvistä miehiä on yksityisellä sektorilla 61 prosenttia ja julkisella sektorilla 28 prosenttia vuonna 2015.

Lähes kaikki osa-aikaeläkkeet maksetaan Suomessa asuville. Liitetaulukossa 2.1 ja 2.2 on tietoa osa-aikaeläkkeelle siirtyneiden ja osa-aikaeläkettä saavien lukumääristä ja liitekuviosta 2.1 nähdään osa-aikaeläkkeensaajien lukumäärät maakunnittain vuonna 2016.

2.5 Kehityksen arviointia

Kun uudet varhaiseläkemuodot tulivat voimaan 1980-luvun loppupuolella, oli vähittäinen eläkkeelle siirtyminen mahdollista monella eri tavalla, esimerkiksi yksityisin eläkevakuutuksin, sopimuksin tai lisäeläkejärjestelyin eläkeikää voitiin alentaa. Vähittäinen eläkkeelle siirtyminen, eli työajan vähentäminen työuran loppupäässä yhdistettynä menetetyt tulo kompensaation oli mahdollista osatyökyvyttömyyseläkkeessä ja palaamalla työhön yksilölliseltä varhaiseläkkeeltä joko kokoaikaisesti tai osa-aikaisesti, jolloin eläke maksettiin puolikkaana. Työnteon vähentäminen oli myös mahdollista ilman kompensaatiota työnantajan kanssa sopimalla. Osa-aikaeläke kuitenkin laajensi niiden piiriä, joille vähittäinen eläkkeelle siirtyminen tuli mahdolliseksi.

Osa-aikaeläke lähti kuitenkin liikkeelle odotettua verkkaisemmin 1980-luvun lopulla. Varhainen eläkkeelle siirtyminen oli vilkasta, mutta pääasiassa siirryttiin perinteiselle työkyvyttömyyseläkkeelle, työttömyyseläkkeelle ja uusista eläkemuodoista yksilölliselle varhaiseläkkeelle. Esimerkiksi vuonna 1991 yksilölliselle varhaiseläkkeelle siirtyi 11 000 ja osa-aikaeläkkeelle 400 henkeä. Samana vuonna työttömyyseläkkeellä oli noin 48 000 henkeä.

Osa-aikaeläkkeen voimassaolon alkuaikoina käytiin keskustelua siitä, miksi osa-aikaeläke kiinnostaa niin vähän työntekijöitä ja yrittäjiä. Selitystä haettiin suomalaisesta työ- ja elämäntutkimuksesta ja työelämän piirteistä: ikääntyneiden työntekijöiden halua kokoaikaisille varhaiseläkkeille selitettiin tämän sukupolven pitkällä työuralla, huonoilla työoloilla ja kehnolla johtamiskulttuurilla. Suomessa ei myöskään oltu totuttu epätyypillisiin työaika- ja elämäntutkimuksiin, osa-aikatyö oli erittäin vähäistä ja vähän arvostettua ja suhtautuminen osa-aikatyöhön oli ollut erityisesti työntekijäjärjestöissä varauksellista (Julkunen & Nätti 1994). Yksi selitys osa-aikaeläkkeen vähäiseen suosioon nähtiin olevan lain määräyksissä, esimerkiksi osa-aikaeläkkeen ikärajojen arveltiin olevan väärin asetettuja verrattuna muiden varhaiseläkkeiden ikärajoihin. Arveltiin myös, että lain säädökset olivat turhan monimutkaisia (Vanamo 1989; Jääskeläinen 1994). Toisaalta arveltiin, että perinteinen suomalainen raatamismalli oli lopulta väistymässä ja ihmiset olivat alkaneet arvostaa vapaa-aikaa ja harrastuksille ja perheelle omistautumista aiempaa enemmän ja tämä tulisi tulevaisuudessa lisäämään osa-aikaeläkkeen kiinnostavuutta.

Kun osa-aikaeläkkeen saamisen ehtoja muutettiin vuoden 1994 alusta, osa-aikaeläkkeensaajien lukumäärä kasvoi. Mutta erityisesti vuoden 1998 muutokset nostivat osa-aikaeläkkeelle siirtyneiden määrää. Julkisessa keskustelussa tätä muutosta selitettiin erityisesti asennemuutoksilla. Suomalaiseen työ- ja elämäntutkimukseen ja suomalaisten työ- ja eläkeasenteisiin olikin pyritty vaikuttamaan monin tavoin. Eri tahoilla oli järjestetty kampanjoita ja kansallisia ohjelmia ikääntyneen työvoiman työkyvyn ylläpitämiseksi ja varhaiskuntoutuksen tukemiseksi sekä työelämän kehittämiseksi ja ikäyrjännän estämiseksi.

Myös työmarkkinoilla oli tapahtunut muutoksia 1990-luvulla. Erilaiset joustavat työaika- ja elämäntutkimukset olivat lisääntyneet ja epätyypillisten työaika- ja elämäntutkimusten yleistymisen arveltiin voivan lisätä valmiutta osa-aikaeläkkeelle hakeutumiseen ja helpottaa osa-aikaisen työn järjestämistä. Toisaalta esitettiin, että osa-aikaeläkkeiden yleistyminen voi vakiinnuttaa epätyypillisten työaika- ja elämäntutkimusten asemaa työmarkkinoilla.

Ikärajojen alentamisen myötä oli kuitenkin selvää, että osa-aikaeläkkeen piiriin tuli paljon sellaisia työntekijäryhmiä, joille varhainen eläkkeellesiirtyminen olisi ollut toden-

näköinen vaihtoehto ennen vanhuuseläkettä. Tutkimusten mukaan (Takala 2008, 21–22) osa-aikaeläkkeelle siirtyneet olivat ammatin, toimialan ja muiden ominaisuuksien suhteen varsin samankaltaisia saman ikäisten kokoaikatyössä käyvien kanssa. Kun ikärajoja alennettiin, osa-aikaeläkkeelle oikeutetuiksi tulivat myös sellaisissa raskaissa töissä työskentelevät, jotka siirtyivät aiemmin työkyvyttömyys- ja työttömyyseläkkeille. Ikärajojen noston myötä osa-aikaeläkkeelle oikeutettujen ryhmä pieneni ja muuttui: mitä korkeammalla alin eläkkeellesiirtymisikä oli, sitä valikoituneempi oli siihen oikeutettujen joukko (ks. myös Rantala 2008).

Lähteet

Aarnio, M. & Forss, S. & Poukka, H. & Vanamo, J. (1975) Ikääntyvä työntekijä ja ammatti. Eläkeikätutkimus. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 1975:1, Mänttä.

Eläkeikäkomitean esitys joustavasta eläkeiästä (1983) Helsinki.

Hannikainen, M. (2012) Joustava eläkeikä. Teoksessa Hannikainen, M. & Vauhkonen, J. (2012) Ansioiden mukaan. Yksityisalojen työeläkkeiden historia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1343, Hämeenlinna, 197–235.

HE 13/1998 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle ikääntyvien työntekijöiden aseman parantamista koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 170/2009 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi kunnallisen eläkelain, kunnallisen eläkelain voimaanpanolain 3 §:n ja valtion eläkelain muuttamisesta.

Julkunen, R. & Nätti, J. (1994) Joustavaan työaikaan vai työajan uusjakoon? Jyväskylä.

Jääskeläinen, P. (1994) Lisää potkua osa-aikaeläkkeeseen. Työeläke 29 (3):2.

Komiteamietintö (1981) Eläkeikäkomitean osamietintö II. KM 1981:33. Helsinki.

Komiteamietintö (1991) Eläkekomitea 1990:n mietintö. KM 1991:41. Helsinki.

Pentikäinen, T. (1997) Muisteluja ja kommentteja työeläkejärjestelmästä. Teoksessa Varoma, P. (toim.) Eläkepolitiikka 2000-luvulle. Eläketurvakeskus ja Työeläkelaitosten liitto: Juva, 8–161.

Rantala, J. (2008) Varhainen eläkkeelle siirtyminen. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 2008:1: Helsinki.

Sopimus yksityisalojen työeläkkeiden kehittämisestä (2001) http://www.etk.fi/wp-content/uploads/sosiaalipaketti_neuvottelutulos_12112001.pdf

Takala, M. (2008) Pidentääkö osa-aikaeläke työuraa? Teoksessa Takala, M. & Hietaniemi, M. (toim.) Osa-aikaeläke ja eläkeuudistuksen tavoitteet. Eläketurvakeskuksen raportteja 2008:2: Tampere, 19–36.

Työmarkkinajärjestöjen eläkepolitiikkaa ja työttömyysturvaa koskevat esitykset vuosille 2009–2014 (2009) <http://www.etk.fi/wp-content/uploads/sosiaalitusopimus.pdf>

Vanamo, J. (1989) Osa-aikaeläkkeeseen liittyviä ongelmia. Eläketurvakeskus. Muistio.

Liitteet

Liitetaulukko 2.1.

Osa-aikaeläkkeelle siirtyneet eläkejärjestelmän ja sukupuolen mukaan vuosina 1987–2016.*

Vuosi	Yksityisen sektorin osa-aikaeläkkeelle siirtyneet			Julkisen sektorin osa-aikaeläkkeelle siirtyneet			Kaikki osa-aikaeläkkeelle siirtyneet		
	Miehet	Naiset	Kaikki	Miehet	Naiset	Kaikki	Miehet	Naiset	Kaikki
1987	82	69	151	.	.	.	82	69	151
1988	49	23	72	.	.	.	49	23	72
1989	37	41	78	30	29	59	67	69	136
1990	36	41	77	60	101	161	96	142	238
1991	67	54	121	117	165	282	184	219	403
1992	80	66	146	241	391	632	321	457	778
1993	90	76	166	596	714	1 310	686	789	1 475
1994	596	527	1 123	656	1 047	1 703	1 247	1 570	2 817
1995	530	427	957	437	660	1 097	962	1 086	2 048
1996	500	411	911	448	663	1 111	943	1 072	2 015
1997	540	430	970	460	879	1 339	993	1 308	2 301
1998	1 397	1 267	2 664	1 144	1 899	3 043	2 528	3 154	5 682
1999	2 984	2 504	5 488	1 358	2 695	4 053	4 329	5 193	9 522
2000	3 152	2 468	5 620	1 248	2 609	3 857	4 389	5 066	9 455
2001	3 284	2 360	5 644	1 132	2 239	3 371	4 408	4 587	8 995
2002	5 809	4 304	10 113	1 808	4 240	6 048	7 601	8 513	16 114
2003	3 263	2 281	5 544	829	1 893	2 722	4 081	4 151	8 232
2004	1 301	920	2 221	275	766	1 041	1 573	1 681	3 254
2005	1 753	1 287	3 040	539	1 310	1 849	2 284	2 585	4 869
2006	2 075	1 551	3 626	716	1 834	2 550	2 781	3 373	6 154
2007	2 145	1 756	3 901	764	2 054	2 818	2 897	3 796	6 693
2008	2 344	1 801	4 145	839	2 070	2 909	3 175	3 862	7 037
2009	3 184	2 316	5 500	860	2 241	3 101	4 032	4 533	8 565
2010	3 182	2 629	5 811	1 030	3 001	4 031	4 196	5 617	9 813
2011	2 111	1 695	3 806	754	2 212	2 966	2 856	3 894	6 750
2012	1 178	1 002	2 180	381	1 195	1 576	1 553	2 192	3 745
2013	1 603	1 227	2 830	558	1 656	2 214	2 154	2 880	5 034
2014	1 038	835	1 873	363	1 154	1 517	1 397	1 982	3 379
2015	1 114	844	1 958	423	1 335	1 758	1 533	2 173	3 706
2016	1 428	1 136	2 564	585	1 792	2 377	2 010	2 924	4 934

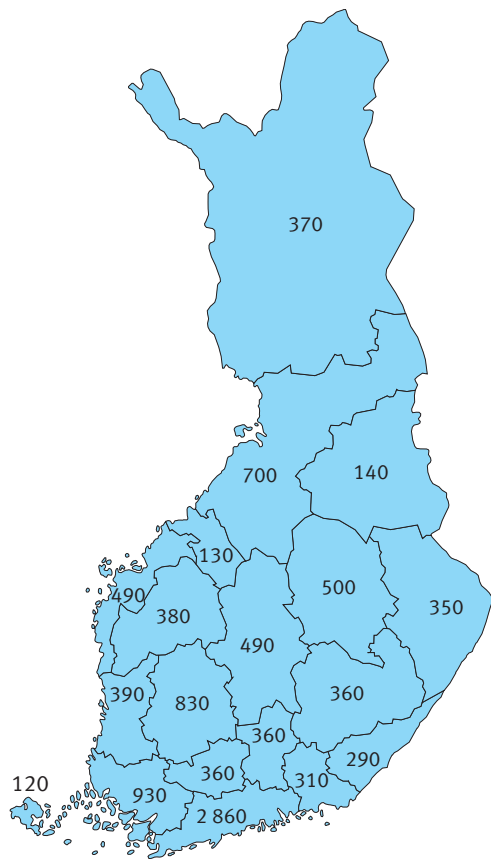
* Tammikuussa 2017 osa-aikaeläkkeelle siirtyi 2 193 henkeä.

Liitetaulukko 2.2.*Osa-aikaeläkettä saavat eläkejärjestelmän ja sukupuolen mukaan vuosina 1987–2016.*

Vuosi	Yksityiseltä sektorilla osa-aikaeläkettä saavat			Julkiselta sektorilta osa-aikaeläkettä saavat			Kaikki osa-aikaeläkettä saavat		
	Miehet	Naiset	Kaikki	Miehet	Naiset	Kaikki	Miehet	Naiset	Kaikki
1987	76	67	143	.	.	.	76	67	143
1988	102	70	172	.	.	.	102	70	172
1989	112	85	197	29	29	58	141	113	254
1990	112	104	216	87	125	212	199	228	427
1991	142	109	251	188	260	448	330	369	699
1992	152	129	281	364	568	932	516	697	1 213
1993	179	149	328	850	1 080	1 930	1 029	1 228	2 257
1994	689	599	1 288	1 346	1 843	3 189	2 030	2 437	4 467
1995	1 062	860	1 922	1 473	2 058	3 531	2 525	2 912	5 437
1996	1 309	1 042	2 351	1 565	2 208	3 773	2 861	3 243	6 104
1997	1 570	1 227	2 797	1 618	2 538	4 156	3 172	3 760	6 932
1998	2 639	2 208	4 847	2 328	3 786	6 114	4 945	5 979	10 924
1999	5 122	4 281	9 403	3 208	5 720	8 928	8 301	9 983	18 284
2000	7 350	6 057	13 407	3 853	7 331	11 184	11 167	13 366	24 533
2001	9 358	7 299	16 657	4 254	8 229	12 483	13 577	15 496	29 073
2002	13 293	10 096	23 389	5 274	10 983	16 257	18 524	21 018	39 542
2003	14 077	10 522	24 599	5 330	11 389	16 719	19 361	21 834	41 195
2004	12 583	9 175	21 758	4 652	10 144	14 796	17 191	19 247	36 438
2005	10 911	8 076	18 987	4 245	9 385	13 630	15 111	17 391	32 502
2006	10 095	7 324	17 419	4 068	9 270	13 338	14 120	16 522	30 642
2007	9 637	7 083	16 720	4 007	9 380	13 387	13 596	16 392	29 988
2008	9 228	6 803	16 031	3 957	9 271	13 228	13 133	16 007	29 140
2009	8 648	6 559	15 207	3 758	9 031	12 789	12 361	15 526	27 887
2010	8 777	7 011	15 788	3 647	9 419	13 066	12 381	16 374	28 755
2011	8 250	6 638	14 888	3 439	9 285	12 724	11 648	15 871	27 519
2012	6 939	5 542	12 481	2 933	8 176	11 109	9 834	13 670	23 504
2013	5 931	4 687	10 618	2 597	7 282	9 879	8 493	11 935	20 428
2014	4 581	3 616	8 197	2 031	5 883	7 914	6 583	9 474	16 057
2015	3 289	2 545	5 834	1 611	4 665	6 276	4 876	7 190	12 066
2016	2 772	2 113	4 885	1 410	4 122	5 532	4 168	6 220	10 388

Liitekuvio 2.1.

Osa-aikaeläkkeensaajien lukumäärä maakunnittain vuonna 2016.

Mervi Takala

3 Katsaus varhaiseläketutkimukseen ja osa-aikaeläkettä koskevaan tutkimukseen

Suomessa 1980-luvun varhaiseläkeuudistuksen keskeiset tavoitteet olivat työttömyyden kasvun hillitseminen ja työpaikkojen luominen nuorille. Tämä tavoite oli sama kuin monissa muissa Euroopan maissa samankaltaisissa uudistuksissa ja tavoitteet ajateltiin saavutettavan, kun ikääntyneet päästetään eläkkeelle (Hannikainen 2012). Sitä, saavutettiinko tämä tavoite, on vain vähän selvitetty.

Heti varhaiseläkeuudistuksen jälkeen alkoi Suomessa muutoin vilkas varhaiseen eläkkeelle siirtymiseen liittyvä tutkimustoiminta. Varhaista eläkkeelle siirtymistä käsitteleviä kansainvälisiä ja suomalaisia tutkimusyhteenvetoja ja katsauksia julkaistiin erityisesti Työterveyslaitoksessa ja Eläketurvakeskuksessa. Eläkkeelle siirtyneille toteutettiin monia kysely- ja haastattelututkimuksia. Näissä tutkimuksissa etsittiin erityisesti vastausta kysymykseen, miksi ihmiset hakeutuvat niin paljon varhaiseläkkeelle, erityisesti yksilölliselle varhaiseläkkeelle. Eläkkeelle siirtymistä hahmotettiin tavallisimmin sellaisen mallin kautta, jossa päätös eläkkeelle siirtymisestä perustuu eläkkeelle työntäviin ja vetäviin tekijöihin. Esimerkiksi huono terveydentila työnsi ihmisiä eläkkeelle ja eläkkeen hyvä taso ja lisääntynyt vapaa-aika puolestaan houkutteli eläkkeelle. (Esim. Gould 1989; Forss & Tuominen 1991; Gould ym. 1991; Gröhn 1991; Piispa & Huuhtanen 1991; Raassina 1991; Gould ym. 1992; Piispa & Huuhtanen 1993; Gould 1995.)

Tällaista tutkimusotetta, jossa oletetaan ihmisten tekevän valintoja työn ja eläkkeen välillä, myös kritisoitiin. Monet tutkijat katsoivat, että näkemys työntekijästä vapaasti valitsemassa työn ja eläkkeen välillä antaa ylimitoitettun kuvan henkilön resursseista. Todettiin, että päätöksentekoon vaikuttavat monet tekijät, joihin yksittäisellä ihmisellä ei ole paljonkaan mahdollisuutta vaikuttaa (esim. Berglind 1994). Keskustelu johti siihen, että varhaiseläkkeelle siirtymistä alettiin tarkastella laajemmin osana talous- ja työllisyyspolitiikkaa. Esimerkiksi Hytti (1998) osoitti tutkimuksessaan, että Suomessa varhaiseläkkeille siirtyminen on ollut suoraan yhteydessä eri toimialojen kilpailutilanteeseen ja työvoiman vähentämisen tarpeeseen.

1990-luvun laman ja työttömyyden kasvun seurauksena huomattiin, että perinteinen malli ikääntyneiden työntekijöiden käyttäytymisestä työmarkkinoilla oli muuttunut. Muutoksen aiheutti työttömyys, josta tuli varhaiseläkkeiden rinnalle tärkeä työstä poistumisen reitti (Gould 1994). Vaikka tutkimuksissa korostuivat edelleen ikääntyneiden omat asenteet ja kokemukset, niissä kuitenkin entistä enemmän sivuttiin yritysten ja työmarkkinoiden roolia eläkkeelle siirtymisessä. Tällaiset tarkastelut saivat myös ekonomistit kiinnostumaan eläkkeelle siirtymisestä (esim. Hakola 2002) ja esimerkiksi Liljan (1990) työvoimatutkimuksen aineistoihin perustuva tutkimus varhaiseläkkeelle siirtymisalttiuden kasvusta suuntautui jo selvästi yksilötasolta rakenteellisiin tekijöihin.

1990-luvulla tehtiin ensimmäiset selvitykset työnantajien näkemyksistä varhaiseläkkeisiin. Yritysten varhaiseläkepolitiikkaa selvitettiin muutamissa työnantajille suunnatuissa

kyselyissä (Jonninen ym. 1992; Piispa & Huuhtanen 1992). Osa-aikaeläkkeeseen työnantajat suhtautuivat periaatteessa myönteisesti, vaikka useimmissa yrityksissä ei ollut varsinaista varhaiseläkepolitiikkaa.

1990-luvun suunnanmuutos eläkepolitiikassa siirsi tutkimuksen painopisteen pysyvästi yksilöiden näkemysten ja päätösten tarkastelusta työurien pidentämiseen. Yhdeksi tärkeäksi tutkimuskohteeksi nousi työttömyyseläke, koska lama oli lisännyt työttömyyseläkkeensaajien määrää suuresti (ks. esim. Rantala 2002; Rantala 2008). Ongelma oli se, että työttömyyseläke turvasi kyllä ikääntyneen työttömän toimeentuloa, mutta tämä järjestely oli ristiriidassa työurien pidentämisen tavoitteen kanssa (Jauhiainen & Rantala 2011).

Varhaiseläketutkimuksessa toinen painopiste oli työkyvyttömyyseläkkeissä, koska työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymisen vähentämisen katsottiin ja katsotaan olevan yksi tärkeimmistä keinoista pidentää työuria. Työkykyä ja työkyvyttömyyttä on vuosien mittaan tutkittu varsin monipuolisesti ja monista näkökulmista erityisesti Työterveyslaitoksella, Kelassa, Kuntoutussäätiössä ja Eläketurvakeskuksessa. Tutkimuksen kohteena ovat olleet muun muassa työkykyyn vaikuttavat tekijät (esim. Gould ym. 2006), työkyvyttömyyttä edeltävää työhistoriaa (esim. Blomgren ym. 2011; Gould ym. 2014), sosioekonomiset erot työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymisessä (esim. Polvinen 2016), toimeentulo (esim. Kautto 2011; Rantala ym. 2017) ja kuntoutus (esim. Kehusmaa & Mäki 2002; Gould ym. 2012).

3.1 Eläketurvakeskuksen osa-aikaeläkkeensaajille tehdyt kyselytutkimukset

Ensimmäinen Eläketurvakeskuksen kyselytutkimus osa-aikaeläkeläisille toteutettiin vuonna 1995 (Takala 1996; Takala 1997; Takala 1999). Tutkimusjoukon muodostivat kaikki ne henkilöt, jotka olivat osa-aikaeläkkeellä joulukuussa ja saivat osa-aikaeläkettä TEL:n tai YEL:n mukaan. Tutkimusjoukon suuruus oli 1 252 henkeä ja vastausaste oli 90.

Toinen kysely osa-aikaeläkkeensaajille tehtiin vuonna 2001 (Takala 2001b; Takala 2004a; Takala 2004b). Kysely tehtiin 2 000 osa-aikaeläkkeensaajalle, joista 1 000:lla osa-aikaeläke oli alkanut vuonna 1996 ja lopuilla vuonna 1999. Noin puolella vastaajista osa-aikaeläke oli edelleen voimassa ja puolella se oli päättynyt. Vastausaste oli 89.

Kolmas osa-aikaeläkeläisille kohdistettu kysely toteutettiin vuonna 2007 (Takala 2008). Tässä kyselyssä oli mukana henkilöitä, joiden osa-aikaeläke oli alkanut vuonna 2002 tai 2005 ja joiden osa-aikaeläke oli kyselyhetkellä voimassa. Molemmilta alkamisvuosilta kerättiin 500 hengen otos. Vastausaste oli 88.

Yhteenvetona kyselytutkimuksista voidaan todeta, että osa-aikaeläkkeensaajien kokemusten valossa osa-aikaeläkejärjestelmä toimi hyvin. Osa-aikaeläkeläiset olivat varsin tervettä ja he olivat siirtyneet osa-aikaeläkkeelle useimmiten omasta halustaan. Osa-aikaeläkettä oli palkansaajille ehdottanut useimmiten työntaja ja yrittäjille työeläkevakuutusyhtiö tai Eläketurvakeskus. Ikäviä yllätyksiä oli eläkkeelle siirtymiseen ja eläkeikaan liittynyt vain vähän. Kielteiset kokemukset liittyivät töiden ruuhkautumiseen, työaikajärjestelyihin ja epäselvyydet, jotka liittyivät eri tavoin ansioihin (esimerkiksi bonukset, ylityöt).

Osa-aikaeläkkeensaajien mieliala oli hyvä, ja se oli vastaajien oman arvion mukaan selvästi parantunut eläkkeelle siirtymisen jälkeen. Siirtyminen osa-aikaeläkkeelle oli tuonut helpotusta työn raskauteen ja auttanut palautumaan työn rasituksista. Miesten ja nais-

ten kokemukset eivät juuri eronneet, vaikka he hakeutuivat osa-aikaeläkkeelle erilaisista ammateista ja heidän taloudellinen tilanteensa poikkesi toisistaan. Osa-aikaeläke oli onnistunut ainakin siinä mielessä, että osa-aikaeläkkeensaajat olivat kokeneet sen pääosin myönteiseksi.

Myös kansalaisten tuki osa-aikaeläkkeelle on ollut vankkaa. Vuonna 2011 toteutetussa väestötason tutkimuksessa luottamuksesta eläketurvaan esitettiin kysymys osa-aikaeläkkeestä. Vain alle kymmenen prosenttia vastaajista kannatti osa-aikaeläkkeen lakkauttamista, loput halusivat säilyttää osa-aikaeläkkeen. Mielenpide-erot olivat pieniä iän, sukupuolen, koulutuksen tai pääasiallisen toiminnan suhteen. (Kahma & Takala 2012, 43–44.)

3.2 Havaintoja osa-aikaeläkkeensaajille tehdyistä kyselytutkimuksista

Osa-aikaeläkkeelle siirtymisen syyt

Kaikissa kolmessa Eläketurvakeskuksessa tehdyssä kyselyssä osa-aikaeläkkeensaajille kysyttiin osa-aikaeläkkeelle siirtymisen syitä. Kyselylomakkeella mahdollisia osa-aikaeläkkeelle siirtymisen syitä lueteltiin lähes 20, mukana oli sekä veto- että työntekijöitä. Niistä vaihtoehdoista vastaaja valitsi haluamansa. Lisäksi kysyttiin, mikä syistä oli tärkein. Eri vuosina kaikkein yleisimmin mainituksi syyksi osoittautui "pehmeä lasku eläkkeelle". Ensimmäisessä tutkimuksessa sen mainitsi tärkeimpänä syynä joka viides vastaaja, myöhemmissä kyselyissä hieman harvempi. Pehmeä lasku eläkkeelle -vaihtoehto oli helppo valinta eläkkeelle siirtymisen syyksi, koska osa-aikaeläkettä oli alkuvaiheessa kehoitettu hakemaan juuri tästä syystä. "Pehmeä lasku" toimi ikään kuin osa-aikaeläkkeen mainoslauseena. Pehmeällä laskulla eläkkeelle tarkoitettiin totuttelua eläkeläisenä olemiseen ja eläkesokin ehkäisyä. 1980-luvulla keskusteltiin paljon eläkesokista⁴ ja vähittäistä eläkkeelle siirtymistä pidettiin hyvänä keinona sen estämiseksi. Tämä pehmeä lasku oli vaihtoehto, jonka naiset ja miehet valitsivat yhtä usein.

Usein vastaajat kertoivat tärkeimmäksi syyksi osa-aikaeläkkeelle hakeutumiseen, että he olivat mielestään tehneet kokopäivätyötä riittävän kauan. Tämä syy oli myös laajasti hyväksytty, kun sekä työvoimapolitiikan että eläkepolitiikan tavoitteena oli tukea varhaisesta eläkkeelle siirtymistä ja halu saada ikääntyneet pois työelämästä. Kun 1980-luvulla kehiteltiin järjestelmiä helpottamaan ikääntyneiden työstä poistumista, ajateltiin, että näin vapautuu työpaikkoja nuorille ja ikääntyneet voivat hyvillä mielin vetäytyä työelämästä, olivathan he jo tehneet osansa.

Eläkkeelle työntäviä tekijöitä olivat erityisesti työn fyysiseen ja psyykkiseen raskauteen ja huonoon terveydentilaan liittyvät syyt. Näiden syiden tärkeimmäksi valinneiden osuus oli viimeisessä mittauksessa selvästi suurempi kuin ensimmäisessä. Vuonna 2007 joka viides vastaaja sanoi työn raskauden olleen tärkein osa-aikaeläkkeelle hakeutumisen syy.

⁴ Eläkesokkikeskustelua käytiin erityisesti gerontologisen tutkimuksen piirissä. Näissä keskusteluissa pohdittiin aktiivisuus- ja irtaantumisteorioiden avulla sitä, miten ikääntyneet reagoivat muutoksiin, erityisesti eläkkeelle siirtymiseen (ks. esim. Delsen & Reday-Mulvey 1996; Kohli 1991).

Taulukko 3.2.1.

Tärkein osa-aikaeläkkeelle siirtymisen syy vuosina 1995 ja 2007, prosenttia vastaajista.

Tärkein osa-aikaeläkkeelle siirtymisen syy	1995	2007
Osa-aikaeläke on pehmeä lasku eläkkeelle	20	12
Tehnyt kokopäivätyötä riittävän pitkään	17	11
Huono terveydentila	9	8
Osa-aikaeläke yhdessä palkan kanssa riittää toimeentuloon	8	5
Enemmän aikaa perheelle ja harrastuksille	8	16
Kokopäivätyö on henkisesti raskasta	7	10
Kokopäivätyö on ruumiillisesti raskasta	6	11
Puoliso on eläkkeellä tai pian jäämässä eläkkeelle	4	4
Työttömyys tai työttömyyden pelko	2	1

Naiset sanoivat miehiä useammin, että tärkein osa-aikaeläkkeelle siirtymisen syy liittyi työn raskauteen tai huonoon terveydentilaan. Miehillä taas oli naisia useammin mainintoja siitä, että heillä oli taloudellisesti mahdollista siirtyä osa-aikaiseen työhön ja osa-aikaeläke yhdessä palkan kanssa riittää elämiseen.

Osa-aikaeläkkeen vaihtoehdot

Yksi tärkeimmistä kysymyksistä osa-aikaeläketutkimuksissa liittyi osa-aikaeläkkeen vaihtoehtoihin, koska osa-aikaeläkkeen yhdeksi tavoitteeksi oli asetettu työkyvyttömyyseläkkeiden vähentyminen. Kysymyksellä haluttiin myös arvioida sitä, pidentääkö osa-aikaeläkkeellä olo työssäoloaikaa ja toisaalta arvioida sitä, kuinka paljon kokonaistyöpanos alenee osa-aikaeläkkeen vuoksi. Kysymys oli muotoiltu seuraavasti: ”Jos osa-aikaeläkkeen mahdollisuutta ei teidän kohdallanne olisi ollut, arveletteko, että olisitte jatkanut työntekoa kokopäivätyössä vanhuuseläkkeelle asti”. Vaihtoehdot olivat: 1) kyllä, olisin jatkanut työntekoa kokopäiväisesti, 2) olisin jatkanut työntekoa ehkä vähän aikaa, mutta en vanhuuseläkeikään asti, 3) en olisi jatkanut työntekoa, vaan olin pyrkinyt heti kokoaikaiselle varhaiseläkkeelle ja 4) en osaa sanoa.

Taulukko 3.2.2.

Mitä olisi tehnyt ilman osa-aikaeläkettä, prosenttia.

	1995	2001	2007
Jatkanut työtä kokopäiväisesti	55	58	49
Jatkanut vähän aikaa, mutta ei vanhuuseläkkeelle asti	15	15	26
Olisi pyrkinyt kokoaikaiselle varhaiseläkkeelle	12	12	11
Ei osaa sanoa	17	17	14

Tulosten tulkinnassa korostuivat erilaiset näkökulmat. Jos tulkitsija oli osa-aikaeläkettä vastaan, näytti siltä, että puolelle osa-aikaeläkkeensaajista maksettiin turhaa etuutta, koska he olisivat hyvin voineet jatkaa kokoaikaisessa työssä. Jos edusti kantaa, että osa-aikaeläke vähentää kokoaikaiselle eläkkeelle siirtymistä, voitiin todeta, että moni olisi kuitenkin lähiaikoina hakeutunut pois työelämästä ja joka kymmenes olisi hakeutunut heti kokoaikaiselle eläkkeelle ilman osa-aikaeläkettä. Tämän näkemyksen mukaan osa-aikaeläke pidentää työuria, koska se vähentää kokoaikaiselle eläkkeelle siirtymistä. Työnantaja-järjestöt ovat perinteisesti edustaneet ensimmäistä tulkintaa ja työntekijäjärjestöt jälkimmäistä (Takala & Väänänen 2016).

Kyselyjen perusteella ei voi yksiselitteisesti ratkaista sitä, mikä merkitys osa-aikaeläkkeellä on työurien pidentämisessä. Noin puolet osa-aikaeläkkeensaajista olisi jatkanut kokoaikaisessa työssä, eikä osuus ole eri ajankohtina tehdyissä kyselyissä suuresti muuttunut. Heti kokoaikaiselle eläkkeelle olisi jokaisella mittauskerralla hakeutunut joka kymmenes. Nämä henkilöt olisivat hakeutuneet todennäköisesti työkyvyttömyyseläkkeelle, koska heidän terveydentilansa oli muita huonompi (taulukko 3.2.3).⁵

Taulukko 3.2.3.

Mitä olisi tehnyt ilman osa-aikaeläkettä, vastaukset terveydentilan mukaan, prosenttia vuonna 2007.

Itsearvioitu terveydentila	Jatkanut työtä kokopäiväisesti	Jatkanut työtä vähän aikaa	Olisi pyrkinyt kokoaikaiselle varhaiseläkkeelle	Ei osaa sanoa	Yhteensä
Hyvä	65	19	5	11	100
Kohtalainen	35	33	14	18	100
Huono	11	45	28	16	100
Kaikki	49	26	11	14	100

Kun osa-aikaeläkkeellä olevien terveydentilaa verrattiin vuoden 1995 selvityksessä saman ikäisiin työssä käyviin ja työkyvyttömyyseläkkeensaajiin, todettiin, että osa-aikaeläkkeensaajat arvioivat terveydentilansa varsin hyväksi. Osa-aikaeläkkeensaajat olivat kokopäivätyössä käyviin ikätovereihinsa nähden jopa hieman terveempiä, suunnilleen yhtä terveitä kuin työssä käyvät työn jatkamiseen motivoituneet ikätoverinsa. Eläkkeelle haluavat työssä käyvät olivat hieman huonompikuntoisia, ja varsin selvä ero muodostui työkyvyttömyystai yksilöllisellä varhaiseläkkeellä oleviin (ks. Takala 1999, 103).

Osa-aikaeläkkeensaajien suhteellisen hyvän terveydentilan ja ikärajoista johtuva joukon valikoituneisuus on ajoittain herättänyt keskustelua siitä, ovatko ”oikeanlaiset” ihmiset hakeutuneet osa-aikaeläkkeelle. Oikeanlainen osa-aikaeläkkeensaaja olisi tämän mukaan ikääntynyt työntekijä, joka ei enää jaksaa kokopäiväistä työtä. Toisaalta osa-aikaeläkkeeseen ei liittynyt missään vaiheessa kriteeriä alentuneesta työkyvystä, hyvänkään työkyvyn

⁵ Vuonna 2007 osa-aikaeläkkeellä oli 30 000 henkeä. Edellä kuvatun valossa heistä puolet olisi jatkanut kokoaikatyössä ja noin 3 300 henkeä olisi hakeutunut työkyvyttömyyseläkkeelle. Kun tuolloin työeläkelakien mukaisella työkyvyttömyyseläkkeellä oli 214 300 henkeä, olisi terveydentilansa puolesta työkyvyttömyyseläkkeelle hakeutuneiden osa-aikaeläkeläisten ryhmä lisännyt työkyvyttömyyseläkeläisten määrää noin 1,5 prosentilla.

omaava työntekijä ei ollut ”väärä” osa-aikaeläkkeelle siirtynyt (ks. esim. Nieminen & Forma 2005, 117–118). Osa-aikaeläkkeensaajia ei voida kyselytutkimusten tulosten valossa jakaa oikeanlaisiin ja vääränlaisiin. Kaikki tutkimuksiin osallistuneet olivat osa-aikaeläkkeellä ja siten täyttäneet ne kriteerit, jotka osa-aikaeläkkeelle pääsemiseksi oli asetettu.

Osa-aikaeläkkeen ongelmat

Kaikissa tehdyissä kyselyissä pyydettiin vastaajia myös kertomaan osa-aikaeläkkeen ongelmista. Kysymyksen vastausvaihtoehdot koskivat työaikoja, tuloaikoja, työtehtäviä ja työyhteisöä. Ongelmat olivat osa-aikaeläkkeen voimassaolon alkuaikoina hieman erilaisia kuin myöhemmin, mutta kaiken kaikkiaan vain pieni osa osa-aikaeläkkeellä olevista raportoi ongelmista osa-aikaeläkkeen järjestämisessä. Yrittäjät mainitsivat hieman useammin vaikeuksista kuin palkansaajat, ero ei kuitenkaan ollut suuri. Palkansaajille osa-aikaeläkkeelle siirtyminen oli ollut helpompaa suurissa yrityksissä kuin pienillä työpaikoilla.

Vaikeudet osa-aikatyön järjestämisessä liittyivät useimmiten joko ongelmiin työtehtävien jaossa tai työajoista sopimisessa. Osa-aikaeläkkeen voimassaolon alkuaikoina monissa työpaikoissa ei ollut ollut lainkaan osa-aikaisia työntekijöitä ja tilanne oli uusi monilla työpaikoilla. Esimerkiksi palvelutehtävissä toimivilla yrittäjillä oli asiakassuhteiden lopettamisongelmia ja ongelmia työajan määrittelyssä.

Osa-aikaeläkkeelle siirtymisen jälkeen ongelmia oli ilmennyt hieman enemmän kuin osa-aikatyön järjestämisessä. Työt ruuhkautuivat, kun tehtävien jaosta ei ollut sovittu tai tehtäviä ei ollut jaettu ollenkaan, työajoista ei ollut sovittu riittävän täsmällisesti etukäteen tai vuosilomamääräykset olivat vieraita. Jo ensimmäisessä kyselyssä kävi ilmi, että osa-aikaeläkkeellä ollessa uusien asioiden seuraaminen ja omaksuminen työpaikalla vaikeutuu, kun on vain osan ajasta paikalla ja näin osa-aikainen työntekijä putoaa helposti kärryiltä. Tällaisessa tilanteessa monet tunsivat, että jäivät työpaikalla ulkopuoliseksi ja vaille riittävää tietoa työpaikan tapahtumista. (Takala 1999, 103–106.)

Ensimmäisen kyselyn jälkeen osa-aikaeläkeaikaisia ongelmia oli enemmän. Kun vuonna 1995 noin joka kymmenes oli kokenut, että ei pysy ajan tasalla työpaikan asioista, osuus oli kaksinkertainen vuoden 2001 kyselyssä. Kokemus työyhteisön ulkopuoliseksi jäämisestä oli myös yleisempi jälkimmäisessä mittauksessa. (Takala 2001b, 25–26.)

Viimeisimmässä kyselyssä vuodelta 2007 tunne työyhteisön ulkopuolisuudesta oli edelleen suurin osa-aikaeläkeaikainen ongelma, joskin tästä kärsineiden osuus oli hieman alhaisempi kuin edellisessä mittauksessa. Naisille tämä oli selvästi suurempi ongelma kuin miehille. Ongelmat työaikojen ja tuloaikojen noudattamisessa nousivat aikaisempaa tärkeämmiksi sekä miehillä että naisilla (Takala 2007).

Se, että ongelmia ei näyttänyt olevan kovin paljoa, johtuu osittain tutkimusasetelmasta, sillä kaikki kyselyt lähetettiin osa-aikaeläkkeellä jo oleville. Osa osa-aikaeläkkeelle pyrkivistä ei voinut hakeutua osa-aikaeläkkeelle, vaikka olisi halunnut. Osa-aikaeläkkeen määrääntymissäännöt eivät mahdollistaneet siirtymistä osa-aikaeläkkeelle, jos oli osa-aikatyössä tai oli ollut yli kuusi kuukautta työttömänä. Niiden tapauksien lukumääristä, joissa osa-aikaeläkkeen ehdot täyttyivät, mutta työnantajan kanssa ei ole päästy sopimukseen, ei ole tietoa.

3.3 Havaintoja työnantajien näkemyksistä osa-aikaeläkkeestä

Työnantajien oletettiin olevan kiinnostuneita osa-aikaeläkkeestä erityisesti siksi, että osa-aikaeläkkeellä olevan työntekijän tiedot ja taidot ovat käytettävissä ja siirrettävissä nuoremmille työntekijöille helpommin kuin jos työntekijä jäisi eläkkeelle tavanomaisen kaavan mukaan eli yhtäkkisesti. Tämä näkemys sai vahvistusta työnantajille tehdyistä kyselyistä (Piispa & Huuhtanen 1992; Takala 2001a).

Pienten ja keskisuurten yritysten suhdannenäkymiä tutkittiin PK-yritysbarometrissä⁶ vuonna 2001 ja tässä yhteydessä kysyttiin yritysten kokemuksia osa-aikaeläkkeestä (Takala 2001a). Tulosten mukaan työnantajat pitivät osa-aikaeläkettä periaatteessa hyvänä ja käyttökelpoisena eläkemuotona. Osa-aikaeläkkeelle oli päässyt yhdeksän kymmenestä halukkaasta työntekijästä. Osa-aikaeläkkeellä oli myös jonkin verran työllisyysvaikutuksia: siirtyneiden tilalle oli palkattu uusia työntekijöitä ja joillain työpaikoilla se helpotti irtisanomispaineita. Osa-aikaeläke kustannettiin alusta asti yhteisesti, mikä saattoi yhtenä tekijänä vaikuttaa yritysten myönteiseen asenteeseen osa-aikaeläkettä kohtaan.

Vaikka työnantajien suhtautuminen osa-aikaeläkkeeseen oli myönteistä, osassa yrityksiä ei ollut voitu päästää kaikkia halukkaita osa-aikaeläkkeelle. Kaikissa tutkituissa yrityksissä yhdeksän kymmenestä halukkaasta pääsi osa-aikaeläkkeelle, mutta vaihtelu eri toimialojen välillä oli suurta. Esimerkiksi majoitus- ja ravitsemistoiminnan alalla kolme neljästä halukkaasta oli päässyt osa-aikaeläkkeelle, kun taas rakentamisen alalla ja liike-elämän palvelu- ja tuottavissa yrityksissä lähes kaikki halukkaat olivat päässeet osa-aikaeläkkeelle. Syyt evätä osa-aikaeläke liittyivät työn luonteeseen: työtehtävät olivat sellaisia, että niitä ei voinut jakaa, avainhenkilöiden työaika ei voitu lyhentää tai työntekijälle oli vaikea löytää sijaista. Majoitus- ja ravitsemisaloilla oli myös paljon epätyypillisiä työsuhteita, joissa työvuorojen järjestäminen osa-aikaeläkkeensaajille oli hankalaa. (Jonninen ym. 1992; Takala 2001a.)

Joskus työtehtävät eivät ole mahdollistaneet osa-aikatyöhön siirtymistä, esimerkiksi monet projektiluonteiset työt olivat tällaisia. Joskus työaikojen järjestely esti osa-aikaeläkkeen, esimerkiksi prosessiteollisuudessa kolmivuorotyössä tai pätkätyössä ravintola-alalla, jolloin osa-aikaeläkejärjestelyjä pidettiin vaikeina. (Jonninen ym. 1992; Takala 2001a.)

Tuominen ym. (2004) selvittivät Joustava eläkeikä -hankkeen yhteydessä työnantajien näkemyksiä osa-aikaeläkkeelle siirtymisen esteistä. Tutkimuksessa haastateltiin 2 600 toimipaikan edustajaa. Tulosten mukaan tärkeimmät esteet osa-aikaeläkkeen epäämiseen olivat työtehtävien luonne ja se, että työntekijän työpanos tarvittiin kokoaikaisena. Toisaalla on havaittu, että on myös aloja, esimerkiksi koulutuksen toimialalla, jossa osa-aikatyön järjestäminen on ollut varsin ongelmatonta (ks. Takala & Väänänen 2016).

Työaikoihin ja ansioihin liittyviä pulmia ratkottiin paitsi työpaikoilla, myös eläkelaitoksissa. Osa-aikaeläkettä onkin pidetty hallinnollisesti varsin raskaana (Takala & Väänänen 2016, 32). Eläkelaitoksissa jouduttiin selvittämään ennen osa-aikaeläkkeelle siirtymistä muun muassa onko hakijalla riittävästi työvuosia ja riittävästi kokoaikatyötä urallaan. Osa-aikaeläkkeensaajalla oli ilmoitusvelvollisuus, mikäli osa-aikaeläkkeeseen vaikuttavissa oloissa tapahtui muutos ja työnantajalla oli velvollisuus toimittaa vuosi-ilmoitus eläkeyhtiöön (ks. Takala 2004b). Siitä, onko työläs byrokratia estänyt osa-aikaeläkkeelle hakeutumista, ei ole tietoa.

⁶ PK-yritysbarometri kuvaa pienten ja keskisuurten yritysten toimintaa ja taloudellista toimintaympäristöä.

3.3 Osa-aikaeläkekysymykset muissa tutkimuksissa

Kun osa-aikaeläkeläisten määrät alkoivat kasvaa, alettiin erilaisissa tutkimuksissa ja selvityksissä ottaa osa-aikaeläke huomioon varteenotettavana eläkkeelle siirtymisen reittinä (esim. Tuovinen 1999; Elovainio ym. 2000; Hellsten & Savioja 2000). Näissä tutkimuksissa keskeinen kiinnostus ei ollut osa-aikaeläkkeessä, vaan muiden kysymysten ohessa kysyttiin erityisesti työntekijöiden kiinnostusta osa-aikaeläkettä kohtaan. Tulokseksi useimmista tutkimuksista tuli, että kiinnostus oli kasvanut, mutta kokoaikainen eläkkeelle siirtyminen kiinnosti kuitenkin vastaajia ensisijaisena vaihtoehtona.

Eläketurvakeskuksen ikääntyneille työntekijöille tehdyissä kyselytutkimuksissa on ollut mukana osa-aikaeläkeläisiä. Esimerkiksi Joustava eläkeikä -tutkimuksessa (Tuominen ym. 2012) vuonna 2010 vanhuuseläkkeelle siirtyneistä 24 prosenttia sai osa-aikaeläkettä ennen vanhuuseläkkeelle siirtymistään. Heistä suurin osa oli siirtynyt vanhuuseläkkeelle 63 vuoden iässä. Tässä tutkimuksessa osa-aikaeläkkeeltä vanhuuseläkkeelle siirtyneiden työura oli kestänyt keskimäärin 37,9 vuotta, kun se muilla tutkituilla oli kestänyt keskimäärin 36,8 vuotta. Osa-aikaeläkkeellä olleiden työurat olivat myös tiiviimpiä kuin muiden. (Tuominen ym. 2012, 121.)

Työurien pituuksia selvitettiin Eläketurvakeskuksen tutkimuksessa vuonna 2014 (Järnefelt ym. 2014). Tutkimuksessa havaittiin, että osa-aikaeläkkeellä olleiden mediaanityöura on vuoden pidempi kuin muilla ansiotyöstä vanhuuseläkkeelle siirtyneillä. Osa-aikaeläkkeellä olleiden palkansaajien työuran mediaani on 40,5 vuotta, kun se muilla ansiotyöstä vanhuuseläkkeelle siirtyneillä on 39,6 vuotta. Lisäksi työuran pituuden hajonta on osa-aikaeläkettä saaneilla pienin kaikista vanhuuseläkkeelle siirtyneistä; osa-aikaeläkkeellä olleiden työurat ovat keskenään saman mittaiset (Järnefelt 2014, 45–46).

3.4 Tilastoihin ja rekistereihin perustuvat tutkimukset

Ensimmäinen Eläketurvakeskuksessa tehty selvitys osa-aikaeläkkeestä ilmestyi vuonna 1994 (Takala 1994). Se oli katsaus olemassa oleviin tilasto- ja tutkimustietoihin sekä osa-aikaeläkkeestä käytyyn julkiseen keskusteluun. Katsauksessa pohdittiin sitä, miksi osa-aikaeläke ei kiinnostanut työntekijöitä ja yrittäjiä. Syitä siihen, miksi osa-aikaeläkkeelle oli hakeuduttu vähän, löytyi eläkkeen ehtojen monimutkaisuudesta, työelämästä, työnantajista, yksilöiden elämäntilanteesta ja muiden varhaiseläkereittien houkuttelevuudesta. Tilastoista ei kuitenkaan selvinnyt, ketkä olivat osa-aikaeläkkeelle hakeutuneet ja raportissa ehdotettiinkin tutkimusta osa-aikaeläkkeelle siirtyneistä.

Seuraava tilasto- ja rekisterikatsaus ilmestyi vuonna 2000 (Takala 2000), kun osa-aikaeläkkeen alaraja oli ollut 56 vuodessa parin vuoden ajan. Osa-aikaeläkkeelle oli hakeutunut aikaisempaa selvästi enemmän työntekijöitä ja keskustelu osa-aikaeläkkeen ympärillä oli vilkasta. Ikääntyneiden työllisyys oli kasvanut samaan aikaan kun osa-aikaeläkeläisten määrät olivat kasvaneet. Tästä syystä esimerkiksi Hytti (1999) arveli, että osa-aikaeläke oli osaltaan lisännyt ikääntyneiden työllisyyttä.

Vuoden 1998 jälkeen osa-aikaeläkkeelle eivät siirtyneet vain uudet siihen oikeutetut ikäluokat, vaan siirtyneiden määrä kasvoi kaikissa osa-aikaeläkkeelle oikeutetuissa ikäryhmissä. Kaikista osa-aikaeläkkeelle siirtyneistä neljännes oli 56- tai 57-vuotiaita, loput

tätä vanhempia. Erityisesti yksityisen sektorin työntekijät olivat hakeutuneet runsain mitoin osa-aikaeläkkeelle ja yksityisen sektorin osa-aikaeläkkeensaajien määrä kasvoi julkista suuremmaksi vuonna 1999.

Osa-aikaeläkkeensaajien eläkkeitä ja ansioita kartoitettiin vuonna 2004 (Takala 2004a). Selvityksessä käytettiin kyselyllä vuonna 2001 saatu tieto osa-aikaeläkkeellä olevan työajasta, joka oli keskimäärin 54 prosenttia aiemmasta kokoaikaisesta työajasta. Selvityksessä haettiin vastausta kyselytutkimuksissa usein esiintyvään ongelmaan siitä, kuinka hyvin niissä ilmoitetut tulot vastaavat todellisia tuloja. Kun verrattiin osa-aikaeläkkeellä olevien omaa ilmoitusta ansioistaan ja rekisteritietojen ja työaikatietojen pohjalta laskettuihin ansioihin voitiin todeta, että noin joka kolmas vastaaja arvioi tuloluokkansa ”oikein” eli rekisteriselvityksen mukaan he myös kuuluivat ilmoittamaansa tuloluokkaan. Noin 40 prosenttia arvioi tulonsa pienemmäksi ja 25 prosenttia suuremmaksi kuin ne työajan ja eläkkeen perusteella lasketun arvion mukaan olivat.

Ensimmäinen rekistereihin pohjautuva osa-aikaeläkeselvitys tehtiin vuonna 2010 (Salonen & Takala 2010). Tässä rekisteriselvityksessä tarkasteltiin kaikkia vuosina 1987–2009 osa-aikaeläkkeelle siirtyneitä ja huomio oli erityisesti eläkeuudistuksen 2005 jälkeisessä ajassa. Tässä katsauksessa esitettiin ensimmäisen kerran tietoja esimerkiksi osa-aikaeläkkeen kestosta, osa-aikaeläkkeen jälkeisestä tilanteesta, osa-aikaeläkkeensaajien kotitalouden koosta ja puolison työmarkkina-asemasta, työuran pituudesta palkka- ja eläketuloista ja tulojen muutoksesta osa-aikaeläkkeelle siirryttäessä. Vertailuryhmänä käytettiin saman ikäisiä työssäkäyviä.

Selvityksen mukaan osa-aikaeläkkeensaajilla oli vertailuryhmää eheämmät työurat ja he olivat tehneet vähintään yhtä pitkän tai pidemmän työuran kuin verrokkinsa. Tämä selittää osaltaan osa-aikaeläkkeiden verrattain korkean tason samoin kuin se, että heillä oli ennen osa-aikaeläkkeelle siirtymistä ikäisiinsä verrattuna korkeampi tulotaso. Myös korvausaste oli varsin korkealla tasolla: verotuksen jälkeen nettokorvausaste oli 95 prosenttia mediaanilla mitattuna.

Vuonna 2016 työurien pituuksia mitattiin projektissa, jossa eri EU-maiden osa-aikaeläkejärjestelmiä vertailemalla pyrittiin vastaamaan kysymykseen, pidentääkö osa-aikaeläke työuria (Takala & Väänänen 2016; ks. luku 5 tässä raportissa). Raportissa todetaan, että osa-aikaeläkkeen vaikutusta työuriin tulisi yhtäältä arvioida työpanoksen kautta: kasvattaako osa-aikaeläke kokonaistyöpanosta vai vähentääkö se sitä ja siten, että vertaillaan osa-aikaeläkkeensaajien ja muiden saman ikäisten työurien pituuksia. Selvityksessä todettiin, että työpanoksen mittaamiseen on kiinnitetty myös muissa maissa huomiota, mutta se on osoittautunut vaativaksi tehtäväksi. Tarvittavien tietojen puutteessa tässäkin raportissa työurien pituuksia mitattiin osa-aikaeläkkeensaajien ja muiden saman ikäisten välillä. ETK:n rekisteriaineistoilla tehtiin vertailu työurien pituuksista niiden välillä, jotka siirtyivät 58-vuotiaina osa-aikaeläkkeelle vuonna 2005 ja niiden saman ikäisten, jotka jatkoivat työelämässä. Näiden ryhmien työurien pituuksia tarkasteltiin vuosina 2005 ja 2014. Osa-aikaeläkkeellä olevien työurat ovat pidempiä kuin saman ikäisten työssä käyvien sekä vuonna 2005 että vuonna 2014 mediaanivuosina mitattuna (ks. taulukko 3.4.1). Ero työurien pituudessa oli siis syntynyt jo ennen osa-aikaeläkkeelle siirtymistä. Vuosien 2005 ja 2014 välisenä aikana erot työurien pituudessa olivat säilyneet samansuuntaisina.

Taulukko 3.4.1.

Osa-aikaeläkkeelle vuonna 2005 siirtyneiden ja saman ikäisten työssä jatkaneiden työurien pituudet vuosina 2005 ja 2014, vuotta.

Työurien pituudet	2005	2014	Erotus
Kaikki			
Osa-aikaeläkkeellä olevat	35,9	40,2	4,3
Työssä käyvät	34,8	38,9	4,1
Miehet			
Osa-aikaeläkkeellä olevat	36,6	41,1	4,5
Työssä käyvät	35,6	39,9	4,3
Naiset			
Osa-aikaeläkkeellä olevat	35,1	39,4	4,3
Työssä käyvät	33,9	37,9	4,0

Tämän tarkastelun mukaan osa-aikaeläkkeensaajilla on muita kokoaikatyössä käyviä ikäsiään pidemmät työurat osa-aikaeläkkeelle siirtymisen ajankohtana ja ero jopa hieman kasvava seuraavien vuosien aikana. Tästä ei kuitenkaan ole raportin mukaan syytä vetää yksioikoisesti sellaista johtopäätöstä, että osa-aikaeläkkeet pidentävät työuria, erityisesti siksi, että erot työurien pituuksissa ovat olemassa jo osa-aikaeläkkeelle siirtymisen ajankohdaksi eli syntyneet työurien aiemmissa vaiheissa. (Takala & Väänänen 2016, 29.)

3.5 Arvioita osa-aikaeläketutkimuksesta

Osa-aikaeläkkeellä olevia on tutkittu melko paljon. Osa-aikaeläkkeensaajille on tehty kyselyitä eläkkeelle siirtymisen syistä ja kokemuksista eläkkeellä oloaikana. Näistä kyselyistä välittyy kuva pidetystä eläkemuodosta. Rekisteritietoihin perustuvien tutkimusten avulla on pyritty vastaamaan siihen, pidentääkö osa-aikaeläke työuria. Näissä mittauksissa on saatu näyttöä siitä, että osa-aikaeläkkeellä olevilla on jonkin verran pidemmät työurat kuin saman ikäisillä kokoaikatyössä käyvillä. Näiden tulosten perusteella on kuitenkin vaikea yksiselitteisesti vetää sitä johtopäätöstä, että pidemmät työurat johtuvat osa-aikaeläkkeestä.

Tutkimuksen katveeseen ovat jääneet arviot osa-aikaeläkkeestä eläketurvan kokonaisuudessa. Työeläkelait yhdessä kansaneläkelain kanssa takaavat perustoimeentulon työkyvyttömyyden ja vanhuuden aikana sekä huoltajan menetyksen perusteella. Tämän mukaisesti osa-aikaeläke, samoin kuin aikanaan työttömyyseläke, eivät ole perustuslaillinen osa eläketurvaa, vaan erikseen sovittuja etuuksia. Keskustelu tämänkaltaisten etuuksien paikasta eläketurvan kokonaisuudessa on vähäistä.

Toinen vähän keskusteltu ja tutkittu asia on osa-aikaeläkkeen taloudellinen merkitys. Keskustelu osa-aikaeläkkeellä taloudellisista vaikutuksista on rajoittunut lähinnä väitteeseen siitä, onko etuus kallis vai halpa. Muut näkökulmat ovat jääneet huomioita.

Lähteet

- Berglind, H. (1994) Förtidspensionering och utslagningen på arbetsmarknaden. Teoksessa Förtidspension – en arbetsmarknadspolitisk ventil? Socialdepartementet, Statens offentliga utredningar 1994:148: Stockholm, 9–20.
- Blomgren, J. & Hytti, H. & Gould, R. (2011) Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden työttömyys- ja sairaustausta eri eläkejärjestelmissä. Kela, Nettityöpapereita 26: Helsinki.
- Delsen, L. & Reday-Mulvey, G. (1996) Micro issues and policies. Teoksessa Delsen, L & Reday-Mulvey, G. (toim.) Gradual retirement in the OECD countries. Macro and micro issues and policies. Darthmouth Publishing Company, Wiltshire.
- Elovainio, M. & Forma, P. & Halmeenmäki, T. & Sinervo, T. (2000) Kunnallisen sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstön eläketilanne. Stakes. Aiheita 2/2000.
- Forss, S. & Tuominen, K. (1991) Nuorena eläkkeelle. Eläketurvakeskus, Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 1991:2: Helsinki.
- Gould, R. (1989) Eläkkeelle ennen eläkeikää. Teoksessa Karisto, A. ym. (toim.) Sosiaaliset riskit, tutkimus ja päätöksenteko. Helsingin yliopisto, Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus: Helsinki, 102–114.
- Gould, R. (1994) Työelämä takanapäin? Tutkimus ikääntyneiden työntekijöiden työssä pysymisestä vuosina 1990–1993. Eläketurvakeskus, Tutkimuksia 1994:3: Helsinki.
- Gould, R. (1995) Eläkeläistyminen varhaisen työstä poistumisen reittinä – Suomen malli eurooppalaisessa vertailussa. Teoksessa Lundqvist, B. ym. (toim.) Hyvinvointivaltio, eläketurva ja kansainvälistymisen haasteet. Keskustelua pohjoismaisen hyvinvointimallin ja suomalaisen eläketurvan muutoksista. Eläketurvakeskus, Tutkimuksia 1995:2: Helsinki, 153–176.
- Gould, R. & Härkäpää, K. & Järvikoski, A. (2012) Toimiiko työeläkekuntoutus? Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 01/2012: Helsinki.
- Gould, R. & Ilmarinen, J. & Järvisalo, J. & Koskinen, S. (2006) (toim.) Työkyvyn ulottuvuudet. Terveys 2000 -tutkimuksen tuloksia: Helsinki.
- Gould, R. & Laaksonen, M. & Kivekäs, J. & Ropponen, T. & Kettunen, S. & Hannu, T. & Käppi, I. & Ripatti, P. & Rokkanen, T. & Turtiainen, S. (2014) Työkyvyttömyyseläkettä edeltävät vaiheet. Asiakirja-aineistoon perustuva tutkimus. Eläketurvakeskuksen raportteja 06/2014: Tampere.
- Gould, R. & Takala, M. & Lundqvist, B. (1991) Työ vai eläke. Yksilöllisellä varhaiseläkkeellä olevien ja työssä käyvien vertailu. Varhaiseläketutkimuksen tuloksia. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 1991:1: Jyväskylä.
- Gould, R. & Takala, M. & Lundqvist, B. (1992) Varhaiseläkkeelle hakeutuminen ja sen vaihtoehdot. Eläketurvakeskus, Tutkimuksia 1992:1: Helsinki.
- Gröhn, K. (1991) Työssä vai eläkkeellä. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 1991:3: Helsinki.

- Hakola, T. (2002) Economic Incentives and Labour Market Transitions of the Aged Finnish Workforce. VATT-Tutkimuksia 89: Helsinki.
- Hannikainen, M. (2012) Joustava eläkeikä. Teoksessa Hannikainen, M. & Vauhkonen, J. Ansioiden mukaan. Yksityisalojen työeläkkeiden historia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1343, Hämeenlinna, 197–235.
- Hellsten, K. & Savioja, H. (2000) Suuret ikäluokat uudessa elämänvaiheessa. Työssä vai eläkkeelle. Työeläke 3/2000, 20–22.
- Hytti, H. (1998) Varhainen eläkkeelle siirtyminen – Suomen malli. Kansaneläkelaitos. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 32: Helsinki.
- Hytti, H. (1999) Voidaanko ikääntyvien poistumiseen työelämästä vaikuttaa? Työpoliittinen Aikakauskirja 42 (3–4): 39–43.
- Jauhiainen, S. & Rantala, J. (2011) Ikääntyvien työttömyys ja työttömyysputki: katsaus viimeaikaiseen kehitykseen. Eläketurvakeskuksen raportteja 03/2011: Vaasa.
- Jonninen, P. & Pesonen, S. & Hänninen, H. (1992) Yritysten varhaiseläkepolitiikka. Sosiaali- ja terveysturvan ministeriön kehittämissosaston julkaisuja 1992:2: Helsinki.
- Järnefelt, N. (2014) Vanhuuseläkkeelle siirtyneiden työurat. Teoksessa Järnefelt, N. & Nivalainen, S. & Salokangas, S. & Uusitalo, H. (2014) Sosioekonomiset erot – työurat, eläkkeelle siirtyminen ja työurat. Eläketurvakeskuksen raportteja 01/2014: Tampere.
- Järnefelt, N. & Nivalainen, S. & Salokangas, S. & Uusitalo, H. (2014) Sosioekonomiset erot – työurat, eläkkeelle siirtyminen ja työurat. Eläketurvakeskuksen raportteja 01/2014: Tampere.
- Kahma, N. & Takala, M. (2012) Luottamus eläketurvaan. Eläketurvakeskuksen raportteja 01/2012: Helsinki.
- Kautto, M. (2011) (toim.) Eläkkeet ja eläkkeensaajien toimeentulo 2000–2010. Eläketurvakeskuksen raportteja 04/2011: Vaasa.
- Kehusmaa, S. & Mäki, J. (2002) Kuntoutuksen taloudelliset vaikutukset. Tuki- ja liikunta-eläinsairauden tai mielenterveyden häiriön vuoksi kuntoutettujen terveysturvaetuudet Kelan rekistereissä. Kela, Sosiaaliturvan katsauksia: Helsinki.
- Kohli, M. (1991) Ikääntyvien työmarkkinat ja aktiivisuusmallit ikääntyvässä yhteiskunnassa. Gerontologia 5 (3): 209–222.
- Lilja, R. (1990) Eläkkeelle ennen aikojaan. Tutkimus suomalaisten varhaiseläkkeelle siirtymisestä. Työväen taloudellinen tutkimuslaitos, Tutkimuksia 33: Helsinki.
- Nieminen, P. & Forma, P. (2005) ”Nyt on varaa tuhlata aikaa” – Osa-aikaeläkkeelle siirtyminen haastatteluaineiston valossa. Janus 13 (2): 117–136.
- Piispa, M. & Huuhtanen, P. (1991) Eläkkeellä työstä. Työterveyslaitos ja Työsuojelurahasto, Ikääntyvä arvoonsa – työterveyden, työkyvyn ja hyvinvoinnin edistämishojelman julkaisuja 3: Helsinki.
- Piispa, M. & Huuhtanen, P. (1992) Työnantajien käsityksiä varhaiseläkkeistä. Työterveyslaitos ja Työsuojelurahasto, Ikääntyvä arvoonsa – työterveyden, työkyvyn ja hyvinvoinnin edistämishojelman julkaisuja 5: Helsinki.

- Piispa, M. & Huuhtanen, P. (1993) Varhaiseläkeläisen muotokuva. Työterveyslaitos ja Työsuojelurahasto, Ikääntyvä arvoonsa – työterveyden, työkyvyn ja hyvinvoinnin edistämishojelman julkaisuja 14: Helsinki.
- Polvinen, A. (2016) Socioeconomic status and disability retirement in Finland Causes, changes over time and mortality. Finnish Centre for Pensions, Studies 05/2016. Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy: Tampere.
- Raassina, A. (1991) Ansiotyöstä luopumisen ehdot. Sosiaali- ja terveysministeriö, Kehittämisosaston selvityksiä 1991:8: Helsinki.
- Rantala, J. (2002) Ikääntyvien työttömyys ja työttömyyseläke. Eläketurvakeskuksen raportteja 2002:28: Helsinki.
- Rantala, J. (2008) Varhainen eläkkeelle siirtyminen. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 2008:1: Helsinki.
- Rantala, J. & Hietaniemi, M. & Nyman, H. & Laaksonen, M. & Kuivalainen, S. (2017) (toim.) Työkyvyttömyyseläkkeen saajien eläketurva ja toimeentulo 2000-luvulla. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 04/2017: Helsinki.
- Salonen, J. & Takala, M. (2010) Osa-aikaeläkeläiset rekisteritietojen valossa. Eläketurvakeskuksen keskustelualoitteita 2010:10: Helsinki.
- Takala, M. (1994) Osa-aikaeläke. Katsaus osa-aikaeläkettä koskeviin tilasto- ja tutkimustietoihin. Eläketurvakeskus. Tutkimuksia 1994:4: Helsinki.
- Takala, M. (1996) Työssä ja eläkkeellä. Alustavia tietoja osa-aikaeläketutkimuksesta. Eläketurvakeskus. Monisteita 1996:6.
- Takala, M. (1997) Osa-aikaeläketutkimus. Kyselyaineiston kuvaus. Eläketurvakeskus. Monisteita 22.
- Takala, M. (1999) Työnteon ja eläkkeellä olon yhdistäminen. Vaihtoehtona osa-aikaeläke. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 1999:1: Helsinki.
- Takala, M. (2000) Osa-aikaeläke. Katsaus viimeaikaiseen kehitykseen. Eläketurvakeskuksen monisteita 2000:32.
- Takala, M. (2001a) Yritykset ja osa-aikaeläke. Eläketurvakeskuksen monisteita 2001:33.
- Takala, M. (2001b) Ennakkotietoja vuoden 2001 osa-aikaeläketutkimuksesta. Eläketurvakeskuksen monisteita 2001:34.
- Takala, M. (2004a) Osa-aikaeläkeläisten eläkkeet ja ansiot. Eläketurvakeskuksen monisteita 47: Helsinki.
- Takala, M. (2004b) Onko osa-aikatyöstä ratkaisuksi työssä jatkamiselle? Teoksessa Tuominen, E. (toim.) Eläkeuudistus ja ikääntyvien työssä jatkamisaikheet. Eläketurvakeskuksen raportteja 37.
- Takala, M. (2007) Julkaisematon tieto.
- Takala, M. (2008) Pidentääkö osa-aikaeläke työuraa? Teoksessa Takala, M. & Hietaniemi, M. (toim.) Osa-aikaeläke ja eläkeuudistuksen tavoitteet. Eläketurvakeskuksen raportteja 2008:2: Tampere, 19–36.

Takala, M. & Väänänen, N. (2016) Does part-time pension extend working lives? A Finnish case study. Finnish Centre for Pensions, Reports 05/2016: Helsinki.

Tuominen, E. & Takala, M. & Tuominen, K. (2004) Työnantajat ja joustava vanhuuseläke. Eläketurvakeskuksen monisteita 51.

Tuominen, E. & Tuominen, K. & Kahma, N. (2012) Joustava vanhuuseläkeikä. Työnantaja- ja työntekijäkyselyihin perustuva tutkimus joustavan eläkeiän toimivuudesta. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 02/2012, Tampere.

Tuovinen, M. (1999) Työssä pysymisen kannattavuus. Esimerkkilaskelmia työttömyyseläkeputkesta ja osa-aikaeläkkeestä. Valtiovarainministeriö, Kansantalouseläkekeskus, Keskustelu-aloitteita No 62.

Janne Salonen

4 Osa-aikaeläkkeensaajien piirteitä

4.1 Johdanto

Tässä luvussa tarkastellaan osa-aikaeläkkeensaajia koulutustason, sosioekonomisen aseman ja ammatin näkökulmasta. Tarkastelu keskittyy vuosiin 2005–2016 riippuen siitä, miten taustatietoja on käytettävissä ja minkä vuosien osalta tiedot ovat vertailukelpoisimpia. Osa-aikaeläkkeensaajien lukumäärä on tarkasteltavina vuosina laskenut, vaikka vuosittain siirtyneiden määrä on vaihdellut. Tarkasteluja tehdään sekä osa-aikaeläkkeelle siirtyneiden että osa-aikaeläkkeensaajien kannan suhteen. Uusinta tietoa käytetään, kun osa-aikaeläkkeelle siirtyneitä verrataan vastaavan ikäisiin kokoaikatyössä jatkaneisiin.

Tulokset perustuvat samaan rekisterimateriaaliin kuin mitä luvussa 2 on käytetty. Lähtökohtaisesti aineisto on sama kuin Eläketurvakeskuksen tilastoissa, mutta tutkimuskäyttöä varten lukuisia eri rekistereitä on yhdistetty. Tämä tarkoittaa, että eläkkeensaajien tai vakuutettujen tiedot eivät ole täysin vertailukelpoisia. Tilastoissa osa-aikaeläke rinnastuu osa-aikatyöhön, ei eläkkeeseen. Tässä tarkastelussa osa-aikaeläke rinnastuu muihin eläkkeisiin niin siirtyneiden kuin edunsaajien kannan suhteen.

Koulutustieto, sosioekonominen asema ja ammattitieto ovat Tilastokeskuksesta. Koulutustieto kuvaa henkilön korkeinta koulutustasoa. Tässä tarkastelussa koulutustasoluokitusta käytetään seuraavasti: perusaste (kansakoulu, peruskoulu sekä lukio), keskiaste, alempi korkea-aste, alempi korkeakouluaste sekä ylempi korkeakouluaste (maisteritason koulutus sekä tutkijakoulutusaste).

Sosioekonominen asema ottaa huomioon muun muassa henkilön elämänvaiheen, ammatin, työn luonteen sekä työnantajan. Tässä tarkastelussa luokitusta käytetään pääluokkatasolla seuraavasti: yrittäjät (perinteiset yrittäjät ja maatalousyrittäjät), ylemmät toimihenkilöt, alemmat toimihenkilöt, työntekijät ja muut (opiskelijat, eläkeläiset ja muut).

Ammatti kuvaa työssäkäyvän henkilön ammattia. Tarkastelussa on mukana ammattitieto pääluokkatasolla sekä yleisimpien ammattien osalta tarkemmin.

Luvussa osa-aikaeläkkeensaajia vertaillaan myös kokoaikatyössä jatkaneisiin. Kokoaikatyössä olevia ovat ne, joille ei makseta omaan työuraan perustuvaa eläkettä ja joilla on työpäiviä tarkastelun kohteena olevina vuosina. Työpanoksen määrästä ei ole tarkempaa tietoa. Lisäksi henkilöpiiriä rajataan niin, että se on saman ikäistä osa-aikaeläkkeensaajien kanssa. Käytännössä kyse on vuosina 1948–1955 syntyneistä, joita on kaikkiaan 250 000 henkilöä. Tämä vertailu koskee vuosia 2015–2016.

Edellä mainittujen erojen rinnalla tarkastelussa kulkevat mukana sukupuolten väliset erot. Luvun lopussa kuvataan osa-aikaeläkkeensaajien työnantajia vuonna 2016. Yrittäjätaustaiset osa-aikaeläkkeensaajat ovat tarkastelun ulkopuolella. Tarkastelun piiriin lukeutuvat siis palkansaajataustaisten osa-aikaeläkkeensaajien työnantajat. Kuvailun kohteena ovat työnantajan koko työntekijöiden lukumäärällä sekä yrityksen palkkasummalla

mitattuna. Lisäksi kuvataan työnantajan toimiala. Esitetyt luvut pohjautuvat Eläketurvakeskuksen rekisteriaineistoihin ja ne perustuvat kokonaisaineistoon.

4.2 Osa-aikaeläkkeen taso

Osa-aikaeläkkeen taso on hintataso huomioon ottaen hieman kasvanut tarkastelujaksolla (taulukko 4.2.1). Osa-aikaeläke oli keskimäärin 665 euroa vuonna 2005 ja 761 euroa vuonna 2016, eli se oli kasvanut reaalisesti 14 prosenttia. Sukupuolen mukaan tarkasteltuna naisten eläke on noin 70 prosenttia miesten eläkkeestä. Vuonna 2016 miesten eläke oli keskimäärin 925 euroa ja naisten 651 euroa. Vuosina 2005–2016 naisten eläke oli kasvanut jonkin verran enemmän miehiin verrattuna. Taulukosta nähdään myös jakaumatietoa. Pienimmät eläkkeet alimmassa tulodesiilissä olivat alle 428 euroa vuonna 2016. Vastaavasti suurimmat eläkkeet, ylimmässä tulokymmenyksessä, olivat yli 1 206 euroa.

Taulukko 4.2.1.

Osa-aikaeläkkeensaajien eläke vuoden 2016 hintatasossa, euroa kuukaudessa.

	P10	P25	Mediaani	P75	P90	Keskiarvo
Yhteensä						
2005	365	442	563	780	1 074	665
2010	410	493	616	842	1 145	727
2016	428	514	651	878	1 206	761
Miehet						
2005	421	532	698	942	1 286	800
2010	463	587	769	1 027	1 391	881
2016	492	621	800	1 077	1 472	925
Naiset						
2005	346	406	487	617	824	546
2010	394	461	546	678	902	610
2016	412	479	579	731	974	651

Osa-aikaeläke on suhteellisen saman suuruinen eri puolella Suomea. Liitekuviossa 4.1 on maakuntakohtainen tieto osa-aikaeläkkeen tasosta vuonna 2016.

4.3 Sosioekonominen asema, koulutustaso ja ammatti

Sosioekonominen asema

Seuraavaksi tarkastellaan sosioekonomisen aseman muutosta vuosina 2005–2015. Kyse on näinä vuosina osa-aikaeläkkeelle siirtyneistä. Molempia sukupuolia koskevien lukujen perusteella (kuvio 4.3.1) siirtyneiden sosioekonominen tausta on muuttunut jonkin verran siten, että toimihenkilöitä on suhteessa enemmän kuin työntekijöitä. Rakenne on muuttunut erityisesti vuoden 2010 jälkeen. Kun vuonna 2005 siirtyneistä 61 prosenttia

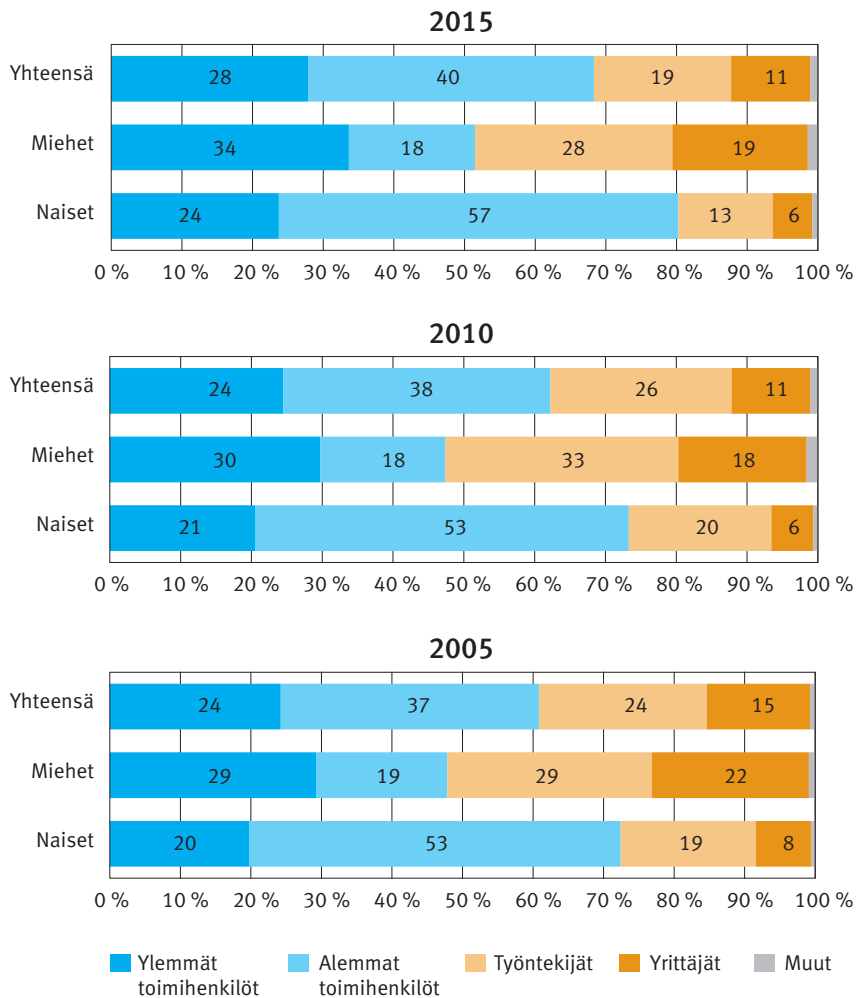
oli toimihenkilöitä, vuonna 2015 osuus oli 68 prosenttia. Työntekijöiden osuus on vaihdellut tarkastelujaksolla. Vuonna 2005 osuus oli 24 prosenttia, vuonna 2010 se oli 26 prosenttia ja tarkastelujakson lopussa 19 prosenttia. Yrittäjien osuus on laskenut 15 prosentista 11 prosenttiin.

Tilastojen mukaan samalla aikajaksolla (2007–2016) toimihenkilöiden osuus työllisistä on noussut 57 prosentista 59 prosenttiin, eli hieman vähemmän kuin osa-aikaeläkkeensaajien piirissä. Työntekijöiden osuus on laskenut 31 prosentista 27 prosenttiin, eli suunta on sama kuin osa-aikaeläkkeensaajien piirissä. Yrittäjien osalta tilanne on toinen. Yrittäjien osuus työllisistä on noussut 13 prosentista 14 prosenttiin, kun osa-aikaeläkkeensaajien piirissä osuus on laskenut (SVT 2017a).

Sukupuolen mukaan tarkasteltuna ylempien toimihenkilöiden osuus on miehissä noussut 34 prosenttiin. Muiden sosioekonomisten ryhmien osuudet miehillä ovat säilyneet ennallaan, vaikka pieniä vuosittaisia eroja onkin. Naisten osalta näkyy, että molempien toimihenkilöryhmien osuudet ovat nousseet ja työntekijöiden osuus on laskenut.

Kuvio 4.3.1.

Sosioekonominen asema sukupuolen mukaan osa-aikaeläkkeelle siirryttäessä vuosina 2005, 2010 ja 2015, prosenttia.

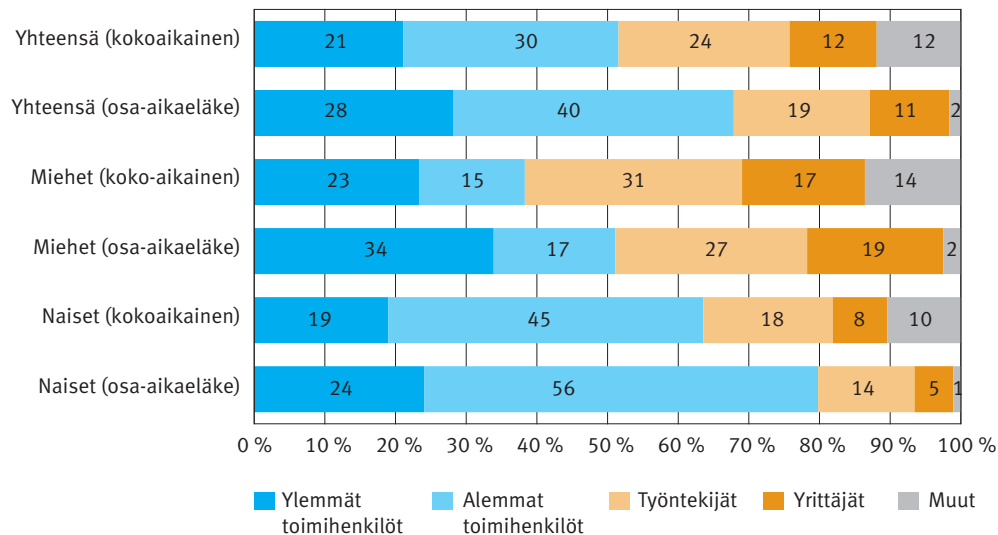

Kuviossa 4.3.2 esitetään vertailutieto osa-aikaeläkkeensaajien ja vastaavan ikäisen työssä täysiaikaisesti jatkavan ryhmän osalta. Tarkastelu koskee vuotta 2015. Osa-aikaeläkkeelle siirtyneiden (kuvio 4.3.1) ja osa-aikaeläkkeensaajien erot ovat hyvin pieniä vuonna 2015.

Osa-aikaeläkkeensaajissa on suhteellisesti enemmän toimihenkilötaustaisia henkilöitä. Heidän osuutensa on 68 prosenttia, kun täysiaikaisessa työssä jatkavien toimihenkilöiden osuus on 51 prosenttia. Osa-aikaeläkkeensaajista ainoastaan 19 prosenttia on yrittäjiä, kun täysiaikaisissa vastaava osuus on 24 prosenttia. Kuviossa erottuu täysiaikaisten osalta myös luokka "Muu", johon lukeutuu henkilöitä vaihtelevista työmarkkinataustoista. Osuus oli 12 prosenttia vuonna 2015. Osa-aikaeläkkeensaajien joukossa vastaava ryhmä on jo etuuden luonteen vuoksi hyvin pieni. Sukupuolen mukaan tarkasteltuna nähdään samat erot toimihenkilöiden osuuksissa. Osa-aikaeläkkeensaajissa on suhteellisesti enemmän toimihenkilöitä. Miehistä sekä työntekijöiden että yrittäjien osuus on suurempi molemmissa vertailuissa väestöryhmissä kuin naisissa.

Kuvio 4.3.2.

Osa-aikaeläkkeensaajien ja kokoaikatyössä olevien sosioekonominen asema sukupuolen mukaan vuonna 2015, prosenttia.

Koulutustaso

Koulutustaso on läheisesti yhteydessä sosioekonomiseen ryhmään. Korkeasti koulutetut paikantuvat yleisimmin toimihenkilöammatteihin ja matalasti koulutetut työntekijöihin. Yrittäjinä toimii pääasiassa matalan koulutuksen suorittaneita, mutta myös korkean koulutuksen suorittaneita (ks. Salonen 2015).

Kuviosta 4.3.3 nähdään osa-aikaeläkkeelle siirtyneiden koulutusrakenne vuosina 2005–2016. Koulutustaso on kaikkiaan kasvanut. Kun vuonna 2005 siirtyneistä 29 prosenttia oli suorittanut ainoastaan perusasteen tutkinnon, oli osuus vuonna 2016 enää 12 prosenttia. Keskiasteen tai alemman korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden sekä erityisesti ylemmän korkeakouluasteen suorittaneiden osuus on kasvanut.

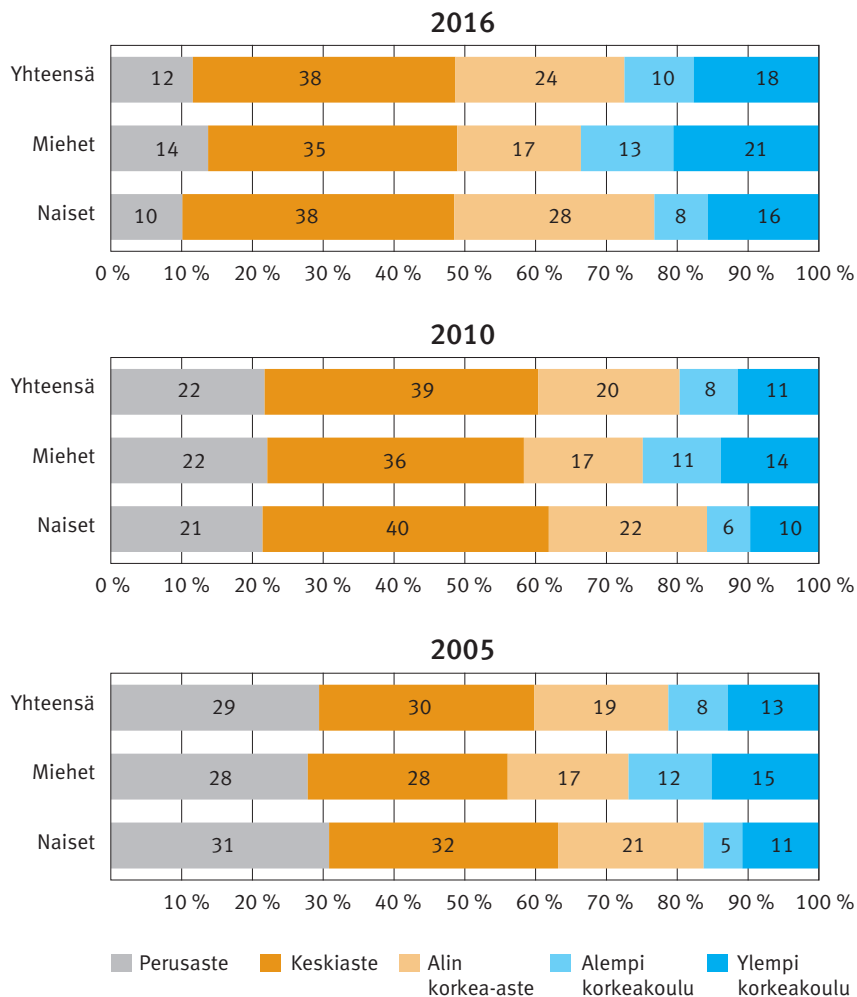
Osa-aikaeläkkeensaajat ovat korkeammin koulutettuja kuin vastaavan ikäinen muu väestö tarkasteltaessa vuosina 2005–2016. Tilastoissa (SVT 2017b) korkeintaan keskias-

teen tutkinnon suorittaneiden osuus on 55–69-vuotiaassa väestössä laskenut 75 prosentista 67 prosenttiin, kun osa-aikaeläkkeensaajien piirissä vastaavat luvut olivat 59 prosenttia ja 49 prosenttia. Korkeammin koulutettujen osuus on tämän ikäisessä väestössä kasvanut jonkin verran. Alemman korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden osuus oli vuonna 2005 noin 13 prosenttia ja vuonna 2016 noin 17 prosenttia. Korkeakoulututkinnon suorittaneiden osuus oli 12 prosenttia vuonna 2005 ja 16 prosenttia tarkastelujakson lopussa. Osa-aikaeläkkeensaajien piirissä erityisesti ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneiden osuus on selvästi korkeampi.

Sukupuolten väliset erot koulutustasossa ovat samansuuntaisia. Naisten ja miesten osuudet ovat suunnilleen samat perusasteen ja keskiasteen osalta. Ylemmän korkeakouluasteen suorittaneissa miesten osuus on korkeampi.

Kuvio 4.3.3.

Koulutustaso sukupuolen mukaan osa-aikaeläkkeelle siirryttäessä vuosina 2005, 2010 ja 2016, prosenttia.

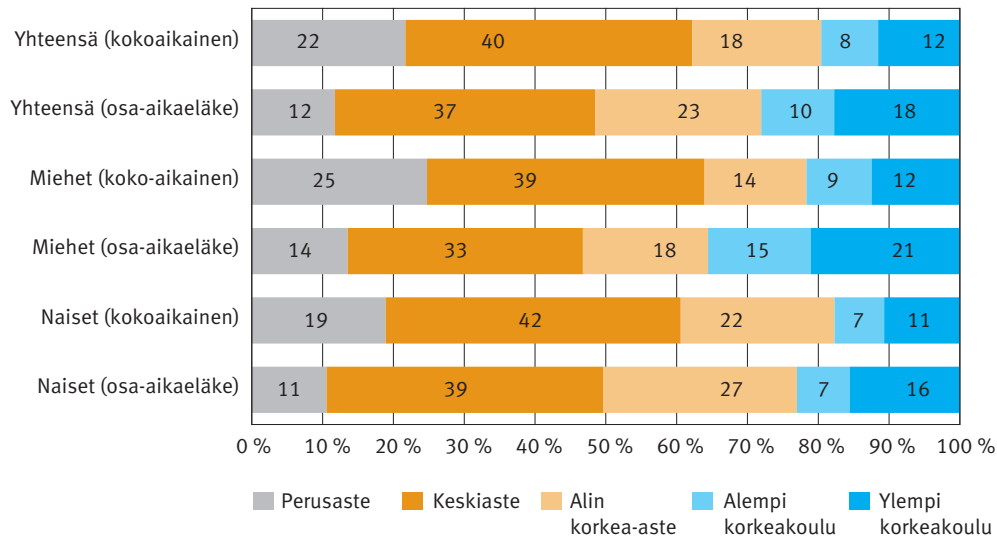

Kuviossa 4.3.4 verrataan osa-aikaeläkkeensaajia kokoaikatyössä jatkaviin. Ensinnäkin huomataan, että osa-aikaeläkkeensaajien koulutusjakauma ei olennaisesti eroa vuonna 2016 osa-aikaeläkkeelle siirtyneiden jakaumasta. Osa-aikaeläkkeensaajien joukossa on enemmän korkeasti koulutettuja kuin vastaavan ikäisessä työssä olevassa väestössä. Ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneita on 18 prosenttia (vs. 12 %). Alimman korkea-asteen tutkinnon suorittaneita on 33 prosenttia (vs. 26 %)

Miehissä kiinnittää huomiota ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneiden osuus (21 %), joka on lähes kaksinkertainen kokoaikatyössä jatkaviin verrattuna. Naisissa näkyy alimman korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden korkea osuus (27 %).

Kuvio 4.3.4.

Osa-aikaeläkkeensaajien ja kokoaikatyössä olevien koulutustaso sukupuolen mukaan vuonna 2016, prosenttia.

Ammatti

Useimmilla koulutus ja ammatti ovat yhteydessä toisiinsa. Taulukosta 4.3.1 nähdään, että miehet ja naiset työskentelevät hyvin erilaisissa ammattiryhmissä. Tarkastelu koskee vuonna 2015 osa-aikaeläkkeelle siirtyneitä, ja henkilöt ovat valtaosin 61–62-vuotiaita.

Ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneiden miesten korkea osuus näkyy johtaja- ja erityisasiantuntija-ammattien korkeana osuutena. Osa-aikaeläkkeensaajamiehistä 39 prosenttia lukeutuu edellä mainittuihin ammattiryhmiin. Miesten ammattiryhmistä nähdään eriytymistä, sillä 26 prosenttia osa-aikaeläkkeensaajista lukeutuu myös työntekijäammattiryhmiin, kuten rakennus-, korjaus- ja valmistustyöntekijät ja prosessi- ja kuljetustyöntekijät.

Naisten ammatit keskittyvät asiantuntija- ja työntekijäammatteihin. Niihin lukeutuu 48 prosenttia naisista. Toisaalta naistenkin ammattirakenteessa on nähtävissä eriytymistä, sillä työntekijäammatteihin (toimisto- ja asiakaspalvelutyöntekijät sekä palvelu- ja myyntityöntekijät) lukeutuu 36 prosenttia osa-aikaeläkkeensaajista.

Taulukko 4.3.1.

Vuonna 2015 osa-aikaeläkkeelle siirtyneiden edeltävä ammatti, prosenttia.

Ammattiryhmä	Naiset	Miehet	Yhteensä
Johtajat	2	8	4
Erityisasiantuntijat	23	31	26
Asiantuntijat	25	16	22
Toimisto- ja asiakaspalvelutyöntekijät	14	2	10
Palvelu- ja myyntityöntekijät	23	6	16
Maanviljelijät, metsätyöntekijät ym.	1	4	2
Rakennus-, korjaus- ja valmistustyöntekijät	1	13	6
Prosessi- ja kuljetustyöntekijät	2	13	7
Muut työntekijät	7	3	5
Tunteaton	2	4	2
Yhteensä	100	100	100
<i>Henkilöitä</i>	<i>2 167</i>	<i>1 540</i>	<i>3 707</i>

Vastaavan ikäiseen täysiaikatyössä jatkavaan väestöön verrattuna erot ammattiryhmissä ovat varsin pieniä muutamia ammatteja lukuun ottamatta. Osa-aikaeläkkeensaajamiehiä on suhteellisesti enemmän erityisasiantuntijoina sekä asiantuntijoina. Naisten vertailussa nousee esiin kolme ammattiryhmää, joissa on suhteellisesti enemmän osa-aikaeläkkeensaajia. Tällaisia ryhmiä ovat asiantuntija-ammattit sekä toimisto- ja asiakaspalvelutyöntekijät. Liitekuviossa 4.2 on maakuntakohtainen tieto osa-aikaeläkkeensaajista suhteessa vastaavan ikäisiin täysiaikaisessa työssä jatkaviin vuonna 2016.

Taulukko 4.3.2.

Vuonna 2015 osa-aikaeläkkeensaajien ja vastaavan ikäisen täysiaikaisessa työssä jatkavan edeltävä ammatti, prosenttia.

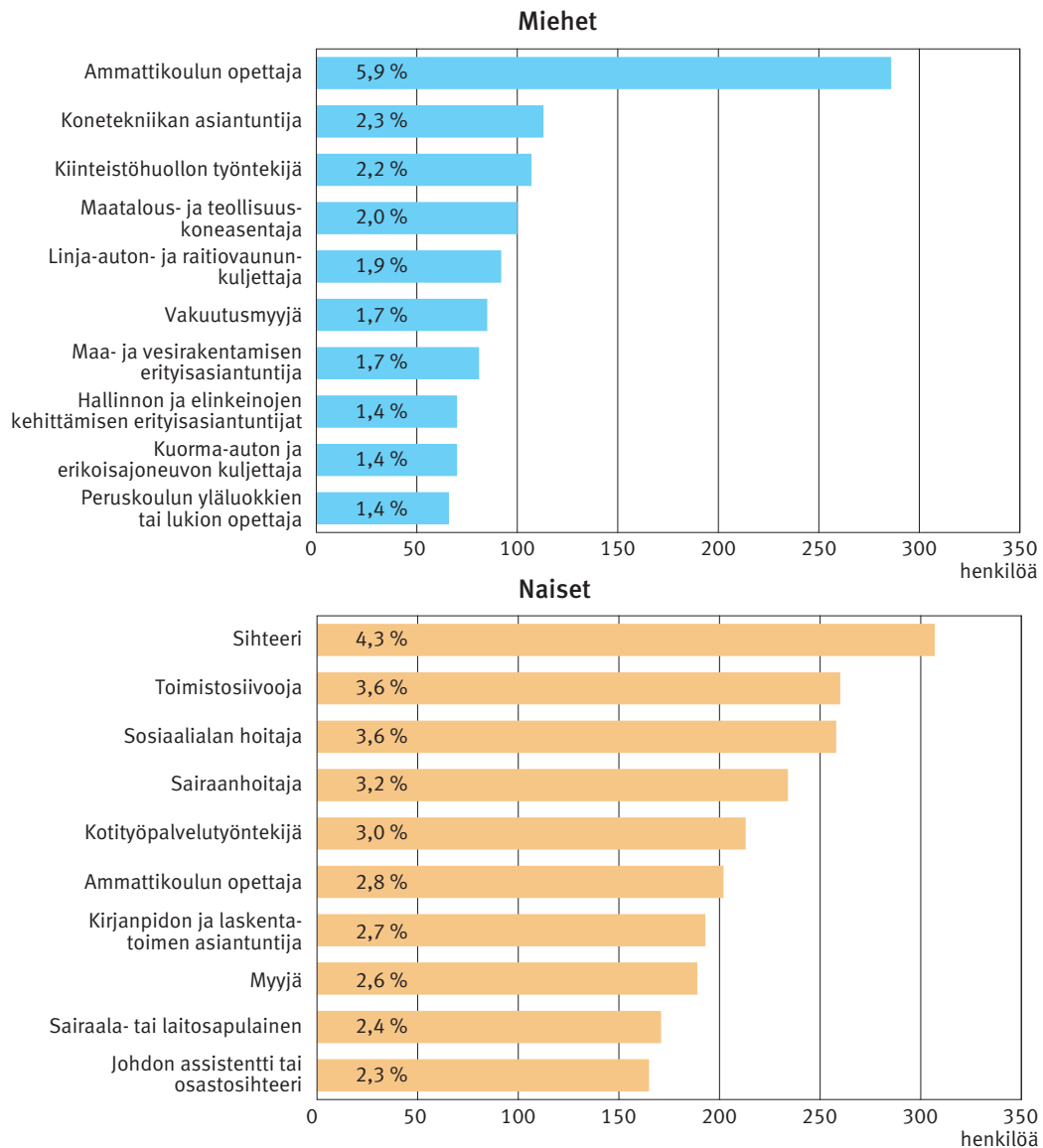
Ammattiryhmä	Naiset		Miehet		Yhteensä	
	OSE	Täysi	OSE	Täysi	OSE	Täysi
Johtajat	2	3	6	6	4	4
Erityisasiantuntijat	21	15	33	17	26	16
Asiantuntijat	25	17	17	12	22	14
Toimisto- ja asiakaspalvelutyöntekijät	13	9	3	2	9	6
Palvelu- ja myyntityöntekijät	24	22	6	7	17	15
Maanviljelijät, metsätyöntekijät ym.	1	2	4	6	2	4
Rakennus-, korjaus- ja valmistustyöntekijät	1	1	14	14	7	7
Prosessi- ja kuljetustyöntekijät	3	3	11	12	6	7
Muut työntekijät	9	9	3	3	6	6
Tunteaton	1	19	3	21	2	20
<i>Henkilöitä</i>	<i>7 208</i>	<i>105 180</i>	<i>4 882</i>	<i>95 461</i>	<i>12 090</i>	<i>200 641</i>

Kuviossa 4.3.5 on esitettyä yksittäisen ammattinimikkeen mukaan osa-aikaeläkkeensaajien kymmenen yleisintä ammattia. Miesten ammattien hajonta on laava. Kymmenen yleisimmän ammatin lista kattaa 22 prosenttia eläkkeensaajista. Yleisin ammatti on ammattikoulun opettaja, jossa työskentelee vajaat kuusi prosenttia osa-aikaeläkkeensaajista.

Naisten ammatit jakaantuvat tiiviimmin. Kymmenen yleisintä ammattia kattaa 30 prosenttia eläkkeensaajista. Yleisin ammatti on sihteeri, joita on 4,3 prosenttia osa-aikaeläkkeensaajista. Sekä miesten että naisten ammattinimikkeistä käy ilmi, että jotkin ammattinimikkeet ovat hyvin lähellä toisiaan. Erityisesti naisten listalla erottuu hoitotyöhön liittyviä ammatteja. Miesten listalla vastaavasti erottuu opettajan ja erilaisten kulkuneuvojen kuljettajan ammatit.

Kuvio 4.3.5.

Osa-aikaeläkkeensaajien edeltävä ammatti vuonna 2015, henkilöitä ja prosenttia.

4.4 Osa-aikaeläkkeensaajien työnantajat

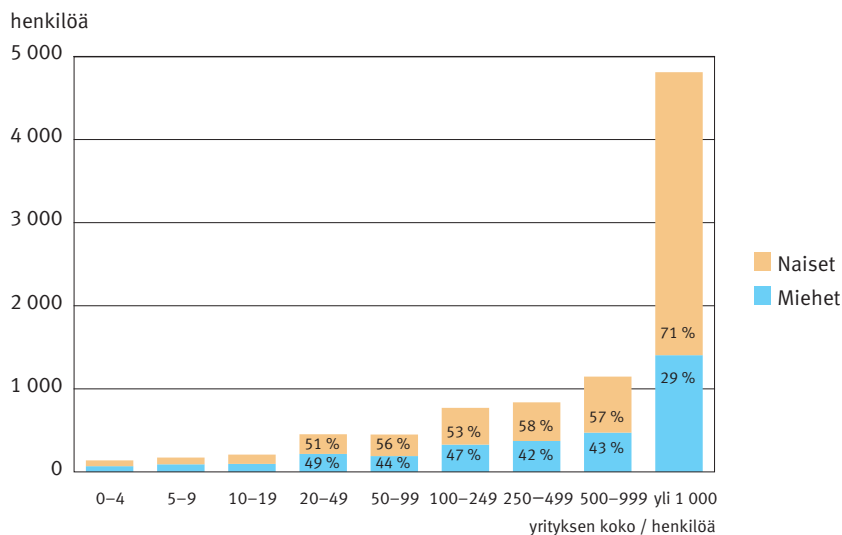
Tässä aluvuussa kuvaillaan osa-aikaeläkkeensaajien työnantajia vuonna 2016. Tarkastelu kattaa palkansaajataustaisten osa-aikaeläkkeensaajien työnantajat. Kuvailun kohteena ovat työnantajan koko työntekijöiden lukumäärällä sekä yrityksen palkkasummalla mitattuna. Lisäksi kuvataan työnantajan toimiala. Luvut pohjautuvat Eläketurvakeskuksen rekisteriaineistoihin ja ne perustuvat kokonaisaineistoon. Toimialatieto on työeläkejärjestelmän rekistereissä epätäydellinen, joten sitä on täydennetty Patentti- ja rekisterihallituksen julkisilla tiedoilla.

Yrityksen työntekijälukumäärä ja palkkasumma

Vuonna 2016 työnantajia oli kaikkiaan 143 000, joista runsaalla prosentilla (1 900) oli palveluksessaan osa-aikaeläkkeensaajia. Kaupungit ja sairaanhoitopiirit ovat suurimpia työnantajia. Noin 60 prosenttia osa-aikaeläkkeensaajista työskentelee julkisen sektorin työnantajan palveluksessa. Suurimpien työnantajien palveluksessa on myös lukumäärillä mitattuna huomattava osa osa-aikaeläkkeensaajista. Kuviosta 4.4.1 nähdään, että yli 1 000 työntekijän yrityksissä työskenteli lähes 5 000 henkilöä, eli 54 prosenttia osa-eläkkeensaajista. Suurissa yrityksissä on suhteellisesti enemmän naisia. Yli 1 000 henkilön työnantajilla 71 prosenttia osa-aikaeläkkeensaajista on naisia.

Kuvio 4.4.1.

Osa-aikaeläkkeensaajat työnantajan koon ja sukupuolen mukaan vuonna 2016, henkilöitä ja prosenttia.

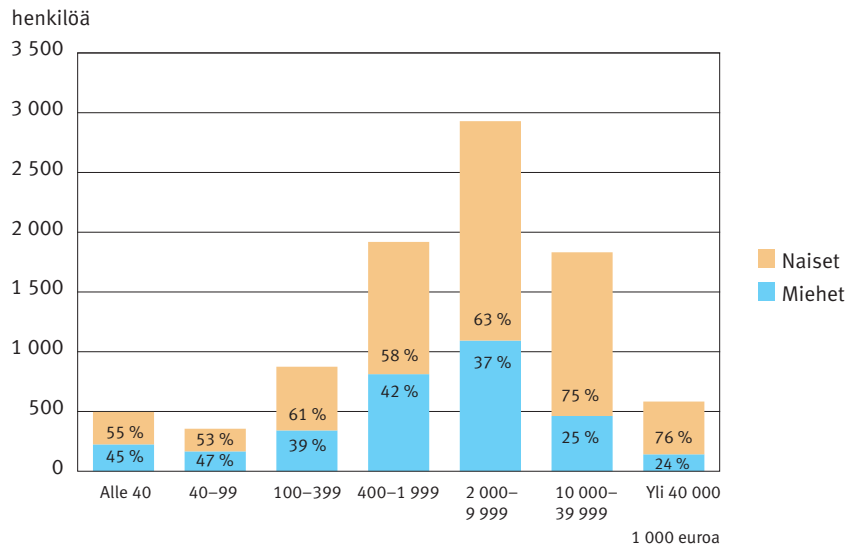
Toinen tapa mitata yrityksen kokoa on vuotuinen palkkasumma. Vuonna 2016 osa-aikaeläkkeensaajat työskentelivät yrityksissä, joiden palkkasumma oli keskimäärin yhdeksän miljoonaa euroa.

Kuviosta 4.4.2 nähdään osa-aikaeläkkeensaajien jakautuminen työnantajan palkkasumman mukaan. Osa-aikaeläkkeensaajia oli eniten yrityksissä, joiden palkkasumma oli 2–10 miljoonaa euroa. Tässä luokassa oli lähes 3 000 henkilöä, eli kolmannes osa-aika-

eläkkeensaajista. Pienissä, palkkasummaltaan alle 100 000 euron yrityksissä työskentelee vajaat kymmenen prosenttia osa-aikaeläkkeensaajista. Niissä on lähes yhtä paljon miehiä ja naisia. Suurissa yrityksissä naisia on enemmän kuin miehiä.

Kuvio 4.4.2.

Osa-aikaeläkkeensaajat työnantajan palkkasumman ja sukupuolen mukaan vuonna 2016, henkilöitä ja prosenttia.

Yrityksen palveluksessa voi olla useampia osa-aikaeläkkeensaajia. Vuonna 2016 yrityksen osa-aikaeläkkeensaajien lukumäärä oli keskimäärin 14 (mediaani 6). Miesten työpaikoilla on keskimäärin vähemmän (11 henkilöä) osa-aikaeläkkeensaajia kuin naisten (16 henkilöä). Yrityksen, joissa on osa-aikaeläkkeensaajia, työntekijöiden ikä keskimäärin on 45 vuotta. Mediaani-ikä on melkein sama eli 44 vuotta. Miesten ja naisten luvut ovat samalla tasolla.

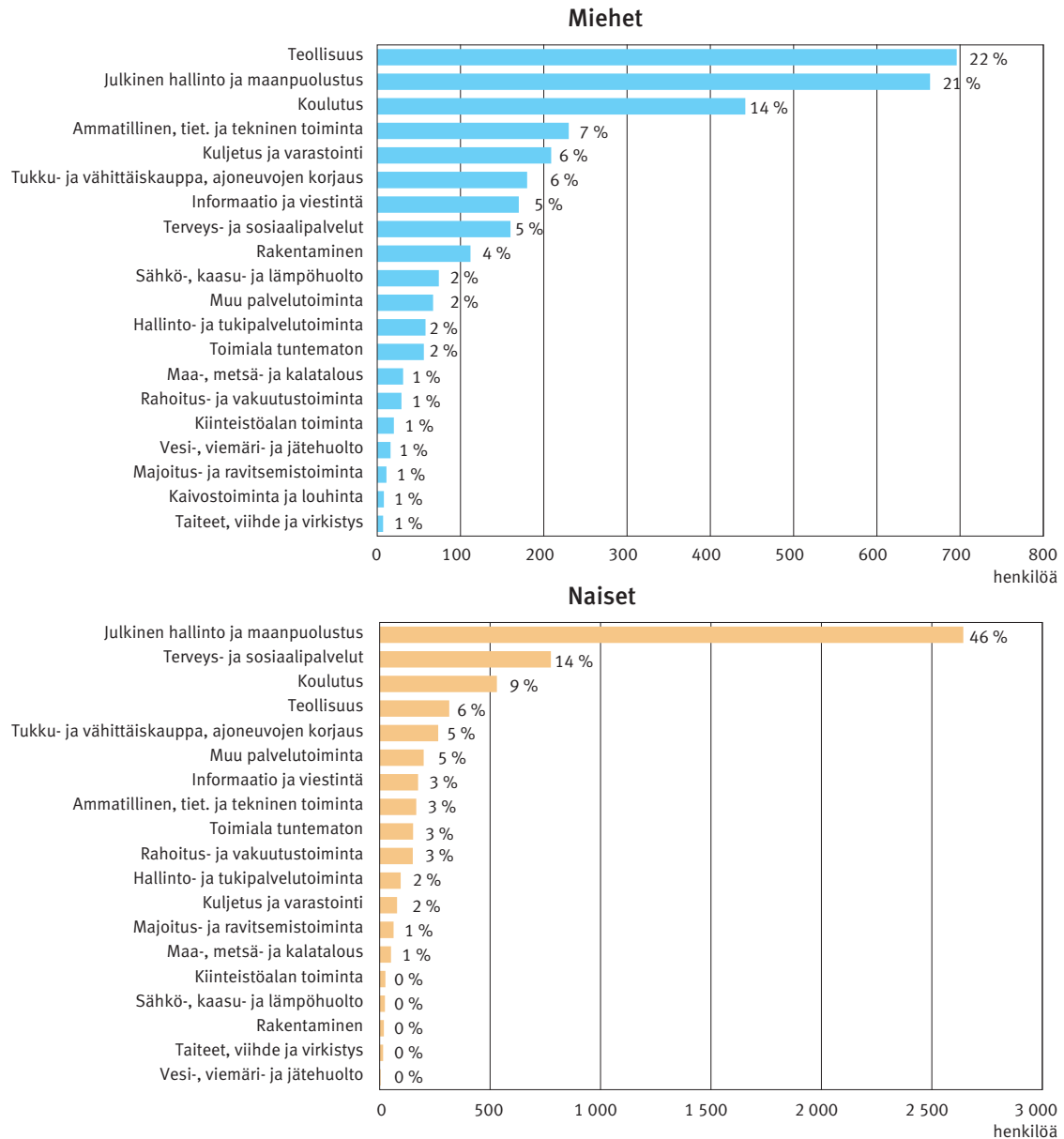
Työnantajan toimiala

Toimialatietoa käytetään kuvaamaan taloudellista toimintaa. Kuviossa 4.4.3 on esitetty vuoden 2016 lopussa osa-aikaeläkkeellä olevien henkilöiden työnantajan toimiala 2-numerotasolla. Kuvion mukaan miesten kolme yleisintä toimialaa ovat: teollisuus (22 %), julkinen hallinto ja maanpuolustus (21 %) sekä koulutus (14 %). Näillä toimialoilla työskentelee yli puolet (57 %) osa-aikaeläkkeensaajista. Naisten kolme yleisintä toimialaa ovat julkinen hallinto ja maanpuolustus (46 %), terveys- ja sosiaalipalvelut (14 %) sekä koulutus (9 %).

Toimialatiedosta päättelemällä julkisen sektorin osuus on huomattava. Osa-aikaeläkkeellä olevista naisista 70 prosenttia työskentelee julkisen sektorin palveluksessa eli pääasiassa kunnan tai valtion palveluksessa. Miesten vastaava osuus on 42 prosenttia.

Kuvio 4.4.3.

Osa-aikaeläkkeensaajan työnantajan toimiala vuonna 2016, henkilöitä ja prosenttia.

4.5 Yhteenveto

Osa-aikaeläkkeen taso kasvoi hieman vuosina 2005–2016. Vuonna 2005 osa-aikaeläke oli keskimäärin 686 euroa ja 780 euroa vuonna 2016, eli kasvua oli noin 14 prosenttia. Sukupuolen mukaan tarkasteltuna naisten eläke oli noin 70 prosenttia miesten eläkkeestä. Vuonna 2016 miesten eläke oli keskimäärin 925 euroa ja naisten 651 euroa. Naisten eläke on kasvanut jonkin verran enemmän miehiin verrattuna. Alueellisesti tarkasteltuna korkein osa-aikaeläke keskimäärin oli Uudellamaalla (730 euroa) ja matalin Keski-Pohjanmaalla (642 euroa).

Osa-aikaeläkkeelle siirtyneiden sosioekonominen tausta on muuttunut jonkin verran siten, että toimihenkilöitä on suhteessa enemmän kuin työntekijöitä. Kun vuonna 2005 osa-aikaeläkkeelle siirtyneistä 61 prosenttia oli toimihenkilöitä, oli osuus 68 prosenttia vuonna 2015. Työntekijöiden osuus on vaihdellut tarkastelujaksolla. Kun vuonna 2005 työntekijöiden osuus oli 24 prosenttia, oli se selvästi vähemmän vuonna 2015 eli 19 prosenttia. Yrittäjien osuus on laskenut 15 prosentista 11 prosenttiin. Palkansaajien osalta muutokset ovat samansuuntaisia työlliseen väestöön verrattuna, mutta yrittäjissä trendit ovat päinvastaiset.

Osa-aikaeläkkeelle siirtyneiden koulutustaso kasvoi vuosina 2005–2016. Kun vuonna 2005 siirtyneistä 29 prosenttia oli suorittanut ainoastaan perusasteen tutkinnon, oli osuus vuonna 2016 enää 12 prosenttia. Keskiasteen tai alemman korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden osuus kasvoi, samoin erityisesti ylemmän korkeakouluasteen suorittaneiden, joita oli 18 prosenttia. Osa-aikaeläkkeensaajat ovat korkeammin koulutettuja kuin vastaavan ikäinen muu väestö.

Osa-aikaeläkkeelle siirtyneiden ammatteja tarkasteltaessa huomio kiinnittyi siihen, että miehet ja naiset työskentelevät hyvin erilaisissa ammateissa. Vuonna 2015 osa-aikaeläkkeelle siirtyneiden miesten yleisimpiin ammattiryhmiin, johtaja- ja erityisasiantuntija-ammattit, lukeutui 39 prosenttia miehistä. Seuraavaksi yleisimmät ammatit ovat työntekijäammattiteja, kuten rakennus-, korjaus- ja valmistustyöntekijät ja prosessi- ja kuljetustyöntekijät. Näihin ammatteihin lukeutuu runsas neljännes osa-aikaeläkkeensaajista.

Naisten ammatit keskittyvät asiantuntija ja työntekijäammattiryhmiin. Asiantuntijaammattiteissa työskenteli 48 prosenttia naisista. Myös naisten ammattirakenteessa on nähtävissä eriytymistä, sillä työntekijäammattiteihin, kuten toimisto- ja asiakaspalvelutyöntekijät ja palvelu- ja myyntityöntekijät, lukeutuu 36 prosenttia naisista.

Vuonna 2016 kaikista työnantajista hyvin harvalla oli palveluksessaan osa-aikaeläkkeensaajia. Osa-aikaeläkkeensaajien yleisimmät työnantajat ovat suurtyönantajia, kuten kaupunkia ja sairaanhoitopiirejä. Noin 60 prosenttia osa-aikaeläkkeensaajista työskentelee julkisen sektorin työnantajan palveluksessa. Suurimpien työnantajien palveluksessa on myös lukumäärillä mitattuna huomattava osa osa-aikaeläkkeensaajista. Yli 1 000 työntekijän yrityksissä työskenteli 54 prosenttia osa-aikaeläkkeensaajista.

Lähteet

Salonen, J. (2015) (toim.) Yrittäjien lakisääteinen eläketurva: työurat, työtulot ja rahoitus. Eläketurvakeskuksen raportteja 10/2015: Tampere.

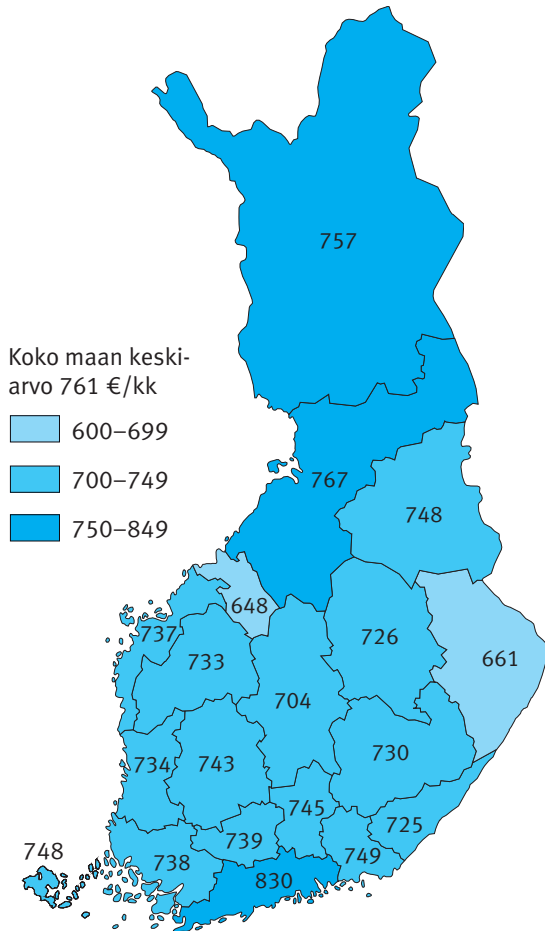
SVT, Suomen virallinen tilasto (2017a) Työvoimatutkimus [verkkojulkaisu]. ISSN=1798-7830. Aikasarjatiedot 2007–2016, Liitetaulukko 8. Työlliset sosioekonomisen aseman ja sukupuolen mukaan vuosina 2007–2016, 15–74-vuotiaat. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 13.11.2017]. Saantitapa: http://www.stat.fi/til/tyti/2016/13/tyti_2016_13_2017-04-12_tau_008_fi.html

SVT, Suomen virallinen tilasto (2017b) Väestön koulutusrakenne [verkkojulkaisu]. ISSN=1799-4586. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 13.11.2017]. Saantitapa: <http://www.stat.fi/til/vkour/tau.html>

Liitteet

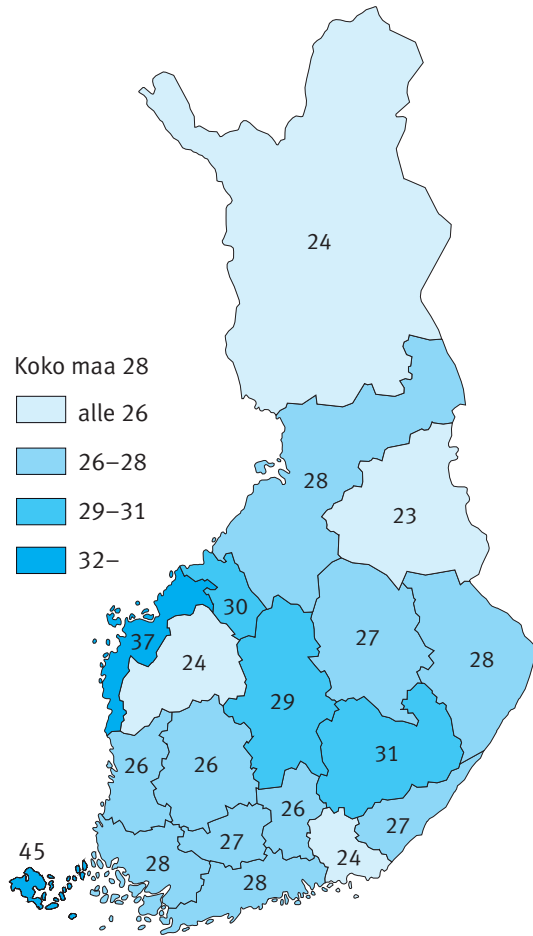
Liitekuvio 4.1.

Osa-aikaeläke maakunnan mukaan 31.12.2016, euroa kuukaudessa.

Liitekuvio 4.2.

Osa-aikaeläkkeensaajat suhteessa vastaavan ikäisiin täysiaikaisessa työssä jatkaviin vuonna 2016, prosenttia.

Niko Väänänen

5 Kansainväliset kokemukset osittaisesta eläkkeestä

Tässä luvussa käydään läpi osittaisten eläkejärjestelmien⁷ taustaa ja nykytilannetta Euroopassa. Se pohjautuu pitkälti Eurofoundin (2016) kattavaan tutkimusraporttiin osittaisista eläkejärjestelmistä. Osittaisten eläkejärjestelmien syntymiseen liittyy ajatus asteittaisesta eläkkeelle siirtymisestä. 1980-luvulla ikääntyneiden (yli 55-vuotiaat) työllisyysasteen ja syntyvyyden laskiessa ryhdyttiin EU-maissa pohtimaan keinoja tukea pidempiä työuria eläkepolitiikan keinoin.

Työllisyysastetta laskivat henkilökohtaiset kannustintekijät, kun parantuneet eläkeetuudet ja lisääntyneet varhaiseläkeväylät kannustivat ikääntyneitä työntekijöitä siirtymään eläkkeelle yhä aiemmin (Delsey & Reday-Mulvey 1996). Toisaalta myös harjoitettu työvoimapolitiikka vaikutti. Vallalla oli ajatus, että nuorisotyöttömyyttä voitiin ratkoa siirtämällä ikääntyneitä työntekijöitä eläkkeelle. Esimerkiksi Ruotsissa ennen 1980-lukua ratkaisua lamakausien työttömyyteen haettiin vähentämällä ikääntyneiden työntekijöiden määrää työmarkkinoilla (Wadensjö 2003). Tämä ajoi usein ikääntyneitä työntekijöitä työelämästä enneaikaisesti.

Kehityksen nähtiin haastavan eläkejärjestelmien rahoituksellisen kestävyuden tulevaisuudessa. Maksajia tulisi olemaan vähemmän, ja samanaikaisesti kustannusten nähtiin olevan kasvussa pidemmällä aikavälillä. (Delsen & Reday-Mulvey 1996.)

Eläkejärjestelmien tulevaa rahoitusvajetta ryhdyttiin ratkomaan karsimalla varhaiseläkeväyliä, joihin sisältyi sekä eläke- että työttömyysetuuksia. Varhaiseläkeväyliä karsimisen rinnalla korostui myös ajatus työurien pidentämisestä asteittaisella eläkkeelle siirtymisellä. Tämän koettiin olevan pehmeä keino ratkoa ikääntyneiden työntekijöiden työllisyyteen liittyviä ongelmia. Eri maissa tämä ajattelutapa valtasi alaa hieman eri aikoihin. Myös Euroopan komissio suositteli jo vuonna 1986 jäsenmaita kiinnittämään huomiota asteittaiseen eläkkeellesiirtymiseen yhtenä ikääntymispolitiikan keinona (EY 1986).

Viimeistään 1990-luvulle tultaessa asteittainen eläkkeelle siirtyminen nähtiin keinona useassa eri EU-maassa työurien pidentämiseen. Taylor ja Walker (1996) huomauttavat, että samanaikaisesti eläkejärjestelmiä uudistettiin siihen suuntaan, että kannusteita asteittaiselle eläkkeelle siirtymiselle lisättiin. Tässä nähtiin hyviä puolia, sillä se parantaisi ihmisten mahdollisuuksia joustavoittaa työssäkäyntiä ja keventäisi äkillisen työuran päätymisen mahdollisesti aiheuttamaa muutosta. Toisaalta myös työnantajille osa-aikaeläke nähtiin keinona säilyttää osaamista työpaikalla. Työvoiman kysyntäongelmien osalta osa-aikaeläke mahdollisti työvoiman vähentämisen kevyemmin kuin irtisanomismenettelyt. Tosin joissain maissa tätä hyötyä rajoitti osa-aikaeläkkeeseen liittyvä ehto: osa-aikaeläkkeensaajan rinnalle oli palkattava uusi työntekijä töihin osa-aikaisesti. (Delsen & Reday-Mulvey 1996.)

⁷ Osittaista eläkejärjestelyä käytetään tekstissä yleisterminä, jolla viitataan sekä osa-aikaeläkkeisiin, joihin pääsääntöisesti liittyy työssäolovaatimus, että osittaisiin (varhennettuihin) vanhuuseläkkeisiin, jotka ovat itsenäisiä etuuksia ilman edellytyksiä työssäolosta. Teksti ei käsittele osatyöttömyyseläkkeitä.

Samanaikaisesti osa-aikaeläkkeen kanssa useassa maassa pyrittiin puuttumaan ikääntyneiden työntekijöiden syrjimiseen työnhaussa ja koulutuksessa. Palkkapolitiikkaa pyrittiin tarkistamaan siihen suuntaan, että se kannustaisi myös ikääntyneiden palkkaamiseen. Toisaalta osa-aikaeläkkeen yleistymistä rajoitti käsitys siitä, että ikääntyneet työntekijät veivät nuorten työpaikkoja ja täten aiheuttivat nuorisotyöttömyyttä.

5.1 Eläkkeen ja työnteon yhdistäminen – eläkejärjestelmän neljäs pilari?

Erityisesti 1990-luvun alkupuolella asteittaista eläkkeelle siirtymistä koskevaa keskustelua ylläpiti henkivakuutusyhtiöiden rahoittama ajatushautomo Geneva Association, joka tutki asteittaista eläkkeelle siirtymistä keinona työurien pidentämiseen. Ajatushautomolle osittainen eläkejärjestely edusti eläkejärjestelmien ja vanhuuden turvan neljättä pilaria; eläkkeen ja työnteon yhdistämistä. Muut pilarit olivat lakisääteinen eläke, työmarkkinaeläke sekä henkilökohtainen eläkesäästäminen.

Merkittävänä keskusteluasiakirjana toimi vuonna 1996 julkaistu *Gradual Retirement in the OECD Countries* (Delsen & Reday-Mulvey 1996), jossa tutkittiin osittaisia eläkejärjestelmiä seitsemässä eri maassa. Teoksessa nähtiin, ettei monessa maassa jo vakiintunutta varhaiseläköitymisen kulttuuria pystyttäisi tukkimaan ainoastaan eläkeikää nostamalla ja varhaiseläkeväyliä karsimalla, vaan tueksi tarvittiin myös osittaisia eläkejärjestelmiä.

Suosituksena oli, että osa-aikaeläkettä tuli tukea sopivilla politiikkatoimilla, joita olivat riittävät taloudelliset kannusteet sekä hallinnollinen helppous. Eläkeikään olisi syytä kiinnittää huomiota. Jos eläkeikä oli liian matala, osa-aikaeläke lyhentäisi työuria, liian korkea ikä taas ei kannustaisi nostamaan osa-aikaeläkettä lainkaan. Valtion ja elinkeinoelämän yhteistyö oli elintärkeä asteittaisen eläköitymisen kehittymiselle. Asteittaista eläköitymistä voitiin edistää henkilöstökoulutuksella, mahdollistamalla osa-aikatyötä sekä palkkapolitiikalla, joka kannustaisi palkkaamaan ikääntyneitä sekä vastaanottamaan työtä. (Delsen & Reday-Mulvey 1996.)

Osa-aikaeläkkeellä pyrittiin mahdollistamaan järkevä työllisyyspolitiikka ja varmistamaan sosiaaliturvajärjestelmän rahoitus. Osa-aikaeläkejärjestelmää perusteltiin myös inhimillisillä syillä. Kyselyissä ihmiset ilmaisivat kiinnostuksensa asteittaiseen eläköitymiseen (Delsen 1990). Täten osa-aikaeläkkeen nähtiin parantavan ihmisten elämänlaatua.

Ruotsi edelläkävijänä

Yksi pioneerina toimineista maista oli Ruotsi, missä osa-aikaeläke otettiin käyttöön jo vuonna 1976. Samana vuonna eläkeikää laskettiin 65 vuoteen, joten uudistuksella tavoiteltiin työpanoksen vähentämistä uran loppupäässä. Ruotsissa osa-aikaeläkettä perusteltiin elämänlaadun parantamisella. Työllisyyteen liittyvät kysymykset tulivat mukaan vasta myöhemmin. (Wadensjö 1996.)

Ruotsissa hyvinvointivaltio kasvoi 1980-luvun loppupuolelle saakka, kunnes keskustelu kääntyi työnteon kannustavuuteen sekä sosiaaliturvajärjestelmien kustannuksiin (Wadensjö 1996). Ikääntyneiden työllisyysaste laski merkittävästi hyvinvointivaltion kypsyessä; etuustasot nousivat, mikä vähensi tarvetta työnteolle uran loppupäässä.

Osa-aikaeläke oli suosittu etuus Ruotsissa, etenkin 1980-luvulla. Sen suosioon eri vuosina vaikuttivat sekä siitä saatava korvaus- että maan työttömyysaste. Korkean korvausasteen ja työttömyyden aikana sen suosio oli korkea. Suosio taas laski, kun työttömyys oli alhainen ja etuutta heikennettiin. Ruotsissa suosiota selitti myös osa-aikatyön yleisyys, joten osa-aikaeläkkeen ja osa-aikatyön yhdistäminen oli helppoa. Toisaalta Ruotsissa osa-aikaeläke vaikutti myös työmarkkinakäyttäytymiseen, koska aiemmin, etenkin miehillä, oli tapana työskennellä täyspäiväisesti eläkeikään asti ja siirtyä suoraan täydelle eläkkeelle. Osa-aikaeläkkeen myötä käytäntö muuttui asteittaisemman eläköitymisen suuntaan. (Wadensjö 1996.)

Ruotsissa vuosien 1976 ja 1994 välisenä aikana uusien osa-aikaeläkkeiden lukumäärä vaihteli vuosittain 8 000 ja 33 000 välillä. Huippuvuonna 1980 lähes 68 000 henkeä, eli melkein joka neljäs etuuteen oikeutettu, oli osa-aikaeläkkeellä (Lindell 1997).

Ruotsissa yleisintä oli työnteon vähentäminen täydestä 40 tunnin työviikosta 20 tunnin työviikkoon (Wadensjö 2003). Keskimäärin naiset vähensivät työtuntejaan vähemmän, tosin he myös tekivät vähemmän työtunteja ennen osa-aikaeläkettä. Wadensjö (2003) arvioi, että vuosien 1991 ja 1994 välisenä aikana osa-aikaeläkkeelle siirtyneet miehet tekivät keskimäärin noin 60 prosenttia ja naiset noin 65 prosenttia aiemmasta työtuntimäärästä.

1990-luvun puoliväliin tultaessa osa-aikaeläke päätettiin lakkauttaa, koska se oli ristiriidassa sosiaalivakuutuksen työlinjan kanssa, joka pyrki lisäämään työnteon kannusteita (Lindell 1997). Järjestelmää oli myös kritisoitu liian kalliina (Wadensjö 2006). Osa-aikaeläke lakkautettiin vuonna 2000.

Muissa maissa vähäisempi suosio

Muista EU-maista myös Ranskassa, Isossa-Britanniassa, Espanjassa, Tanskassa, Saksassa ja Suomessa otettiin osa-aikaeläkejärjestely käyttöön 1980-luvulla. Niiden menestys jäi kuitenkin vaatimattomammaksi, etenkin alkuvuosina. Syitä tähän oli useita. Tanskassa ja Suomessa ikääntyneet suosivat varhaiseläkkeille siirtymistä osa-aikaeläkkeen sijaan (Delsen 1990).

Ranskassa ja Isossa-Britanniassa taas täydelle varhaiseläkkeelle siirtyminen oli paljon houkuttelevampaa kuin osittainen eläköityminen. Delsenin (1990) mukaan näissä maissa myös vaatimus uuden osa-aikatyöntekijän palkkaamisesta osa-aikaeläkkeensaajan rinnalle heikensi etuuden suosiota työnantajan näkökulmasta.

Kohti joustavampaa osittaista vanhuuseläkettä

Laajan eläkeuudistuksen myötä Ruotsissa otettiin vuonna 2001 käyttöön osittainen varhennettu vanhuuseläke, joka poikkesi aiemmasta osa-aikaeläkkeestä, sillä se ei edellyttänyt työnteon vähentämistä (Lindell 1997). Myöhemmin osittainen varhennettu vanhuuseläke on otettu käyttöön myös Norjassa vuonna 2011 sekä vuoden 2017 eläkeuudistuksen myötä myös Suomessa. Tosin Ruotsissa ja Norjassa koko eläkkeen voi nostaa varhennettuna, kun Suomessa enimmäismäärä on rajoitettu 50 prosenttiin vanhuuseläkkeestä.

Pohjoismaiden ulkopuolelta vain Tšekissä, Alankomaissa sekä Puolassa on käytössä osittainen vanhuuseläke. Tšekissä etuus ei ole saavuttanut suurta suosiota; vuonna 2014 sitä haki vain kaksi henkeä (Eurofound 2016). Yhtenä selittävä tekijänä on, että sen voi nostaa vasta vanhuuseläkeiän jälkeen.

5.2 Osittaiset eläkejärjestelmät Euroopassa

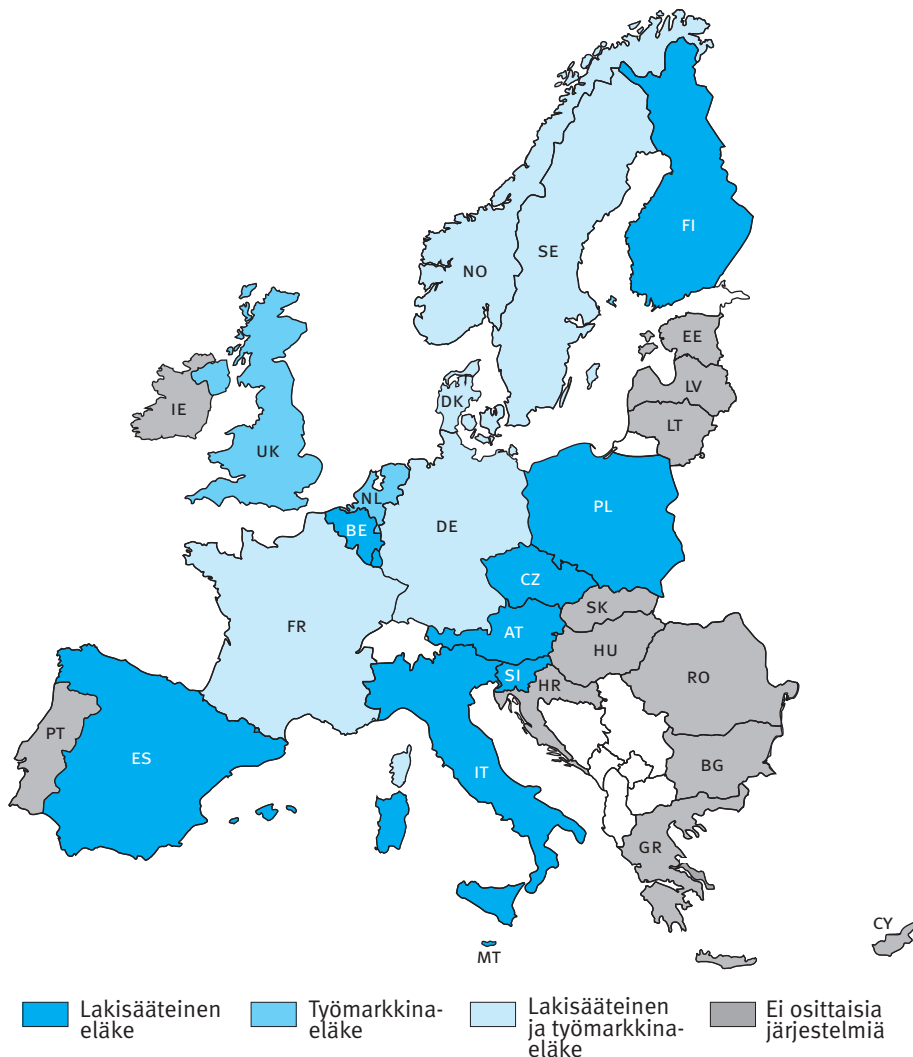
Nykyään osittaisia eläkejärjestelyjä on sekä lakisääteisissä että työmarkkinaeläkkeissä. Kaiken kaikkiaan noin reilussa puolessa EU-jäsenmaita on käytössä joko lakisääteinen tai työmarkkinaeläkeperusteinen osaeläke. Muutamissa maissa, kuten Isossa-Britanniassa ja Saksassa, on myös yritystason järjestelyjä. Alankomaissa ja Isossa-Britanniassa osittainen eläkejärjestely löytyy ainoastaan työmarkkinaeläkejärjestelmästä. Merkittävä EU-maiden välinen ero on se, että erityisesti entisissä sosialistimaissa on vähän osittaisia eläkejärjestelmiä (kuvio 5.2.1).

Eurofoundin (2016) selvityksen mukaan järjestelmät eroavat toisistaan ikärajojen, työaikavaatimusten sekä etuuden määräytymisen mukaan. Kaikille on kuitenkin yhteistä, että yksilö voi vähentää työtuntejaan osaeläke-etuuden avulla.

Viime vuosikymmenien kehityssuuntana on ollut, että julkisen rahoituksen osuutta osittaisen eläkejärjestelyn mahdollistajana on vähennetty. Enenevässä määrin osaeläke kustannetaan työnantaja- tai työntekijämaksuin. Monessa maassa on siirrytty myös siihen, että osaeläkkeensaaja kustantaa itse eläkkeensä hyväksymällä aktuaarisen vähennyksen vanhuuseläkkeeseensä. (Eurofound 2016.)

Kuvio 5.2.1.

Osa-eläkejärjestelyt EU-maissa ja Norjassa.

5.3 Osittaista eläkettä koskevat säännöt

Eri maissa osittaisia eläkkeitä säädellään eri tavoin. Yleisesti kuitenkin eläkkeen ehtona on samanaikainen työtuntien vähentäminen. Vähentämiselle on olemassa enimmäis- ja vähimmäismäärät. Rajat liikkuvat 20–80 prosentissa täyspäiväisestä työajasta. Suomessa, Ruotsissa, Norjassa, Tšekissä, Puolassa ja Hollannissa osittaiset eläkkeet ovat täysin riippumattomia työelämästä tai työtilanteesta, eikä niissä ole asetettu työajalle mitään vaatimusta.

Pääsääntöisesti osittaiselle eläkkeelle voi siirtyä muutamaa vuotta ennen lakisääteistä vanhuuseläkeikää. Viimeisen kymmenen vuoden suuntauksena on ollut, että osittaisen eläkkeen alaikärajoja on nostettu. Osa-aikaeläkkeissä etuus on usein suhteessa ansionmenetykseen. Tosin Belgiassa ja Tanskassa osa-aikaeläke on tasaetuus, joka määrittyy työtuntien vähenemisen perusteella.

Järjestelmiin on kohdistunut kritiikkiä korkeiden hallintokustannusten johdosta. Työajan seuraaminen, etenkin jatkuvasti muuttuvien työtuntien työssä, on haastavaa. Jos osa-aikaeläkkeeseen sisältyy vaatimus työttömän työllistämisestä kuten Itävallassa, on seuranta erityisen kallista ja haastavaa. Myös Suomessa osa-aikaeläkkeen lakkauttamista perusteltiin osittain hallinnollisilla syillä. Siihen sisältyi vaatimus tulorajojen ja työajan seuraamisesta.

Erityisesti verotussäännöt ovat oleellisia, kun mietitään osittaisen eläkkeen houkuttelevuutta. Myös muut eläkejärjestelmän ja työmarkkinoiden ulkopuoliset tekijät kuten eläkeläisalennukset tai tulosidonnaiset hoiva- ja terveystmaksut saattavat kannustaa ihmisiä nostamaan eläkkeen, jos osittainen eläke oikeuttaa alennuksiin, ja eläkkeen pienennyksen vaikutus kompensoituu halvemmilla maksuilla (Eurofound 2016). Tutkimuksissa on havaittu, että etenkin loppupalkkaperiaatteeseen sidottu vanhuuseläkkeen laskenta heikentää halukkuutta nostaa osa-aikaeläkettä (Kantarci & Van Soest 2008).

5.4 Pidentääkö osittainen eläke työuria?

Osa-aikaeläkejärjestelmiä luotaessa työurien pidentyminen ei ollut niin keskeisesti esillä kuin nykyään. Tosin näkökulman keskeisyys on hieman vaihdellut maittain. Viime vuosina on kuitenkin vahvistunut käsitys siitä, että toimivan osa-aikaeläkejärjestelmän tulisi pidentää työuria. Varhaiseläkeväyliä on vuosien saatossa karsittu. Vuosien saatossa on tehty lukuisia määriä tutkimuksia ja selvityksiä siitä, onko tietty osa-aikaeläkejärjestelmä tai yleisemmin ikääntyneiden osa-aikatyö pidentänyt työuria. Ja jos on, minkä ryhmän työuria se on pidentänyt. (Eurofound 2016.)

Järjestelmiä on tutkittu rekisteriaineistoihin perustuen, jolloin on selvitetty, onko osittaiselle eläkkeelle siirtyneillä pidemmät työurat kuin muilla. Pääsääntöisenä tuloksena voisi todeta, että työpanoksella mitattuna on vaikea löytää tutkimusta, joka osoittaisi työurien selvästi pidentyneen. Toinen tutkimustapa on ollut kyselyihin perustuvat tutkimukset. Myös näillä tutkimuksilla on omat puutteensa, koska ne usein tutkivat vain eläköitymisaikomuksia, eivätkä todellista eläkkeelle siirtymistä. (Eurofound 2016.)

Tutkimukset antavat varsin selkeän kuvan siitä, ettei osittainen eläke ole suoraviivaisesti kasvattanut työpanosta yleisellä tasolla. Väestötasolla joidenkin kasvanut työpanos ei kompensoi sitä, että kaikkien osa-aikaeläkeläisten työtunnit ovat vähentyneet. Rekisteritiedon valossa vaikutuksia on vaikea todentaa tarkalleen, koska tarkkoja työtunteja ei ole

saatavilla. Lisäksi on muistettava, että osittaisen eläkkeen vaikutusta työuriin määrittävät muun muassa varhaiseläkevälät sekä osittaisen eläkejärjestelmän malli. (Eurofound 2016.)

Eurofound (2016) suosittelee, että osittaisen eläkkeen vaikutusta tulisi väestötason sijaan tutkia tiettyjen erityisryhmien kautta. Osittainen eläke voisi pidentää työuria vaajakuntoisten, hoivavastuussa olevien tai heikosta terveydentilasta kärsivien osalta. Ongelmallista tällaisten henkilöiden tutkimisessa on, että kaikkia muuttujia (kuten raskasta työtä tai koettua heikkoa terveydentilaa) ei pystytä yhdistämään rekisteriaineistoihin. Jos tietoja pystyttäisiin yhdistämään, voisi selvittää keiden osalta osittainen eläke pidentää työuria ja keiden ei. Haasteita aiheuttaa myös se, että usein osittaiselle eläkkeelle siirtyvät korkeammassa sosioekonomisessa asemassa olevat, jotka toimivat ammateissa, joissa työkyvyttömyysriski on pieni.

Osittaisten eläkejärjestelmien osalta on aina huomioitava konteksti, johon se on luotu sekä muuttuva tavoitteenasettelu. Ihmisten taloudellinen tilanne vaikuttaa myös suosiin. Osittaiselle eläkkeelle siirtyminen on helpompaa, jos koetaan, että siihen on varaa. Toisaalta heikot kasvunäkymät voivat heikentää eläkejärjestelyn suosiota, sillä laskukausi voi vähentää ikääntyneiden osa-aikatyön mahdollisuuksia. Myös työnantajan rooli on tärkeä, ja työnantajalla pitäisi olla kannuste pitää osaeläkettä nauttiva henkilö työssä yli lakisääteisen eläkeiän alarajan.

Ikääntyneiden työllisyys ja osittainen eläke

Laajoina keskustelunaiheina osittaisissa eläkejärjestelmissä on ollut kaksi teemaa; osa-aikatyön sekä ikääntyneiden ihmisten työn tuottavuus. Jäykkä palkkarakenne, nuoriso-työttömyys sekä ikääntyneiden työn tuottavuuteen kohdistuvat epäilyt ovat pitkään muodostaneet haasteen ikääntyneiden työllistämiseksi. Vuosien 1980–2000 välisenä aikana ikääntyneiden (yli 55-vuotiaat) työllisyysaste laski Euroopassa (Anderson 1999). Guillemard (2003) toteaa, että ikäyrjintä ja varhaiseläkevälät johtivat siihen, että ikääntyneiden työllisyysaste laski Ranskassa ja Saksassa vuosikymmenien ajan aina 2000-luvulle asti. Finanssikriisin jälkeisenä aikana tilanne on muuttunut Euroopassa. Ikääntyneiden työllisyysaste on keskimäärin kehittynyt positiivisesti, kun taas nuorilla se on seisahtunut tai jopa laskenut (Eichhorst ym. 2014).

Vaikka työvoiman ikääntyminen on suhteellisen samanlainen ilmiö vauraissa länsimaissa, siihen on reagoitu varsin eri tavalla. Jokaisessa maassa on oma ”ikäkulttuurinsa”, jolla tarkoitetaan arvojen ja normien järjestelmää ikääntyneitä koskevista oikeuksista ja velvollisuuksista. Iäkulttuuria määrittävät myös työmarkkinoiden ja sosiaaliturvan kohdentuminen eri ikäryhmille (Guillemard 2003). Maissa voimassa ollut ikäkulttuuri on saattanut johtaa siihen, että ikääntyneet ovat hakeutuneet varhaiseläkkeelle.

Poikkeuksiakin on, kuten Japani, missä on perinteisesti ollut hyvin erilainen ikäkulttuuri ja varhaiseläkkeen mahdollisuuksia on ollut vähän. Yhteiskunnassa ja yrityksissä on koettu velvollisuudeksi tarjota ikääntyneille työntekijöille sekä työtä että koulutusmahdollisuuksia. Guillemard (2003) toteaa, että Japanissa otettiin käyttöön käytäntöjä, jotka mahdollistavat joustoja työelämän loppupäässä mutta samalla takaavat työelämän vakau-

den. Maan eläkejärjestelmä on myös niukka, joka voi myös vaikuttaa ikääntyneiden työntekohalukkuuteen (OECD 2015).

Liberaalin hyvinvointivaltion maissa työelämän joustoja on lisätty uran loppupäähän, mutta toimia ei ole samanaikaisesti tuettu kannustavilla politiikkatoimilla, vaan toiminta on ollut reaktiivista ja työmarkkinoista riippuvaa. Pohjoismaisissa hyvinvointivaltioissa taas on perinteisesti tuettu paremmin ikääntyneiden työllisyyttä ja työllistymistä. (Guillemard 2003.)

5.5 Osittaisten eläkejärjestelmien tulevaisuus

Pääsääntöisesti EU-maiden eläkeuudistuksissa on viime vuosina nostettu eläkeiä ja karsittu varhaiseläkevähyyliä. On oletettavaa, että uudistusten myötä myös osittaisia eläkejärjestelyjä koskeva keskustelu pysyy pinnalla. Ne tarjoavat väylän, jolla voidaan pehmentää vanhuuseläkeikärajojen noston vaikutuksia. (Eurofound 2016.)

Edelläkävijämaiden, joihin lukeutuvat Pohjoismaat, esimerkki antaisi olettaa, että osa-eläkejärjestelmät siirtyvät yhä vahvemmin kohti joustavia järjestelyjä. Tällaista kehityssuuntaa on nähtävissä myös muualla, ja Viro on eläkeuudistuksessaan päättänyt ottaa käyttöön osittaisen eläkkeen (Piirits ym. 2017). Tällöin työssäoloehto tai työtuntien vähentäminen poistuvat saamisen edellytyksinä. Samalla etuuden laskentaa viedään yhä vahvemmin aktuaariseen suuntaan, jolloin maksajaksi loppukädessä tulee yksilö, joka etuutta nostaa.

Muutokset kohti työmarkkinatilanteesta vapaampaa osittaista eläkejärjestelmää helpottavat eläkkeen ja työnteon yhdistämistä. Haasteeksi saattaa muodostua, miten osa-aikatyön mahdollisuudet kehittyvät ja ikääntyneiden kouluttautumista tuetaan.

Lähteet

- Anderson, R. (1999) New Developments in Europe for Employment at End-of-Career. The Geneva Papers on Risk and Insurance, Vol. 24, No. 4, October 1999. Whitstable Litho Ltd, Whitstable: Kent, 534–542.
- Delsen, L. & Reday-Mulvey, G. (1996) (toim.) Gradual Retirement in the OECD Countries. Macro and Micro Issues and Policies. Dartmouth Publishing Company: Wiltshire.
- Delsen, L. (1990) Part-Time Early Retirement in Europe. The Geneva Papers on Risk and Insurance, 15 (No. 55, April 1990), 139–157.
- Eichhorst, W. & Boeri, T. & De Coen, A. & Galasso, V. & Kendzia, M. & Steiber, N. (2014) How to combine the entry of young people in the labour market with the retention of older workers? IZA Journal of European Labor Studies 3:19.
- Eurofound (2016) Extending working lives through flexible retirement schemes: Partial retirement, Publications Office of the European Union: Luxembourg.
- EY, Euroopan yhteisöjen komissio (1986) On the application of the Council Recommendation of 20 December 1982 on the principles of a Community policy with regard to retirement age (82/857/EEC). Haettu 24.4.2017. <http://aei.pitt.edu/4027/1/4027.pdf>
- Guillemard, A-M. (2003) Company Practices and Public Policies regarding Age: Lessons Drawn from Comparisons. The Geneva Papers on Risk and Insurance, 28 (No. 4, October 2003), 673–676.
- Kantarci, T. & Van Soest, A. (2008) Gradual Retirement: Preferences and Limitations. *Economist* (Leiden). 2008; 156(2): 113–144.
- Lindell, C. (1997) Ruotsin osa-aikaeläkejärjestelmä. Eläketurvakeskuksen katsauksia 7/1997: Helsinki.
- OECD (2015) Pensions at a Glance 2015: OECD and G20 indicators, OECD Publishing: Paris. http://dx.doi.org/10.1787/pension_glance-2015-en
- Piirits, M. & Masso, M. & Kadarik, I. (2017) Estonia: First steps towards a more flexible pension system. *EurWork*. Haettu 11.4.2017. <https://www.eurofound.europa.eu/observatories/eurwork/articles/estonia-first-steps-towards-a-more-flexible-pension-system>
- Taylor, P. & Walker, A. (1996) Gradual retirement in the United Kingdom. Teoksessa Delsen, L. & Reday-Mulvey, G. (toim.) Gradual Retirement in the OECD Countries. Macro and Micro Issues and Policies. Dartmouth Publishing Company: Wiltshire, 94–110.
- Wadensjö, E. (1996) Gradual Retirement in Sweden. Teoksessa Delsen, L. & Reday-Mulvey, G. (toim.) Gradual Retirement in the OECD Countries. Macro and Micro Issues and Policies. Dartmouth Publishing Company: Wiltshire, 25–44.
- Wadensjö, E. (2003) Deltidspension – Ett sätt att höja antalet arbetade timmar i ekonomin? SOU 2003:91: Stockholm.
- Wadensjö, E. (2006) Part-Time Pensions and Part-Time Work in Sweden. IZA Discussion Paper No. 2273, August 2006. Haettu 25.4.2017 <http://ftp.iza.org/dp2273.pdf>

Mika Vidlund

6 Osittainen vanhuuseläke Ruotsissa ja Norjassa 2000-luvulla

Osittainen varhennettu vanhuuseläke tuli Suomessa voimaan vuoden 2017 alussa ja se korvasi samalla vuodesta 1987 voimassa olleen osa-aikaeläkkeen. Uuden eläkelajin tarkoituksena on tuoda lisää joustoa työuran viimeisiin vuosiin. Kun vaadittava alaikäraja täyttyy, voi kertyneestä työeläkkeestä hakea joko 25 tai 50 prosentin osuuden varhennettuna maksuun. Ansio- ja eläketuloja voi vapaasti yhdistää parhaaksi katsomallaan tavalla, toisin kuin osa-aikaeläkkeessä. Työskentelyä ei siis rajoiteta – eikä sitä myöskään edellytetä.

Vastaavanlainen vanhuuseläkelaji on ollut käytössä Ruotsissa vuodesta 2003 lähtien ja Norjassa vuodesta 2011 alkaen. Ruotsissa nykyistä mahdollisuutta siirtyä osittaiselle varhennetulle vanhuuseläkkeelle edelsi vuosina 1976–2001 voimassa olleen osa-aikaeläkkeen lakkauttaminen. Kehityspolku oli siis hyvin samankaltainen kuin mitä nyt Suomessa on koettu.

Sen sijaan Norjassa siirtyminen nykyiseen joustavaan eläkeratkaisuun oli suuri muutos aiempaan lainsäädäntöön verrattuna. Lakisääteistä vanhuuseläkettä ei ennen vuotta 2011 myönnetty varhennettuna. Julkisen sektorin työntekijät sekä puolet yksityisen sektorin palkansaajista olivat kuitenkin oikeutettuja työmarkkinaosapuolten sopimaan järjestykseen, joka tarjosi anteliaan varhaiseläkkeen 62–66 vuoden iässä ilman todellisia kannustimia työnteon jatkamiselle.

Eläkelajissa on maiden välillä joitakin eroja, mutta pääperiaate on kaikissa sama: eläkkeessä ei aseteta rajoituksia työnteon jatkamiselle. Seuraavassa esitetään tarkemmin keskeisiä eroja maiden välillä samoin kuin varhennettun osaeläkkeen saavuttamaa suosiota.

6.1 Ruotsissa ja Norjassa voi ottaa koko eläkkeen varhennettuna

Suomen malliin verrattuna Ruotsissa ja Norjassa on tarjolla useampia vaihtoehtoja. Ruotsissa eläkkeestä voi ottaa 25, 50 tai 75 prosenttia tai vaihtoehtoisesti koko kertyneen eläkkeen varhennettuna. Norjassa vastaavasti: 20, 40, 50, 60, 80 ja 100 prosenttia (taulukko 6.1.1). Toisin kuin Suomessa, eläkkeen osuutta voi päätöksen jälkeen muuttaa vapaasti.

Eläkkeen varhentaminen tarkoittaa, että maksettavaa eläkkeen osaa pienennetään pysyvästi jokaiselta kuukaudelta ennen varsinaista vanhuuseläkeikää. Suomessa eläke myönnetään aikaisintaan 61-vuotiaana eli kaksi vuotta ennen alinta vanhuuseläkeikää. Jatkossa vanhuuseläkeiän noustessa 65:een ja edelleen elinajanodotteeseen indeksoituna, on osaeläkkeelle siirtyminen mahdollista aikaisintaan kolme vuotta ennen alinta eläkeikää.

Norjassa aiemmin 67 vuoden iässä myönnetty vanhuuseläke on mahdollista ottaa varhennettuna aikaisintaan 62 vuoden iästä. Eläkkeen varhentamismahdollisuus kuitenkin edellyttää, että kertynyt vanhuuseläke on vähintään takuueläkkeen suuruinen.

Ruotsin työeläkejärjestelmässä ei ole varsinaista eläkeikää, vaan vanhuuseläkkeelle voi siirtyä joustavasti 61 ikävuodesta lähtien. Ylärajaksi muodostuu 67 vuoden ikä, jolloin

työsuhdeturva lakkaa. Vanhuuseläkeikä oli aiemmin ja on edelleen siirtymäsäännöksissä 65 vuotta, joka on nykyäänkin takuueläkkeen eläkeikä. Tästä 65 vuoden iästä on muodostunut eräänlainen normi yleisenä eläkeikä, johon muun muassa sosiaalivakuutusetuksien myöntäminen on kiinnitetty (Wadensjö 2006).

Taulukko 6.1.1.

Vanhuuseläkeiät ja varhennetun vanhuuseläkkeen määrät vertailumaissa.

Maa	Varhennetun eläkkeen ikäraja	Yleinen eläkeikä	Eroamisikä	Varhennetun vanhuuseläkkeen määrä
Norja	62	62–75	70/72*	20 %, 40 %, 50 %, 60 %, 80 %, 100 %
Ruotsi	61	61–67	67	25 %, 50 %, 75 %, 100 %
Suomi	61 62 (2025) Indeksointi elinajanodotteeseen (2027–)	63–68 65–70 (2027–2029) Indeksointi elinajanodotteeseen (2030–)	70**	25 %, 50 %

* Julkisella sektorilla eroamisikä on 70 vuotta. Yksityisellä sektorilla pääsääntöisesti 72 vuotta.

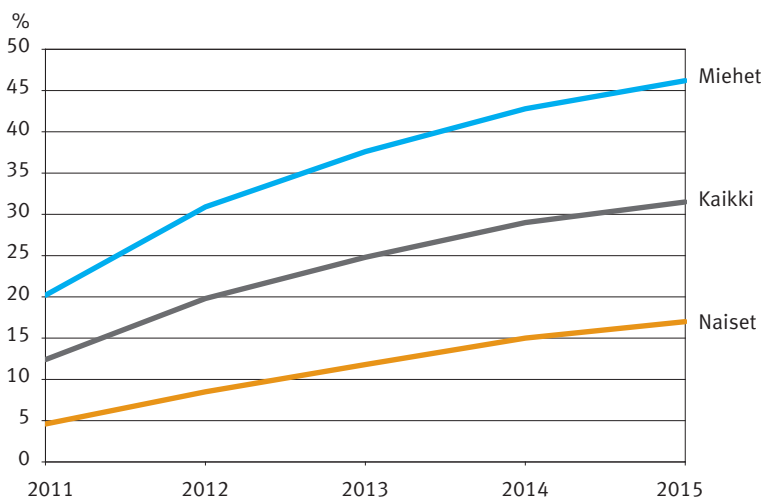
** Eroamisikä on vuonna 1957 ja sitä ennen syntyneillä 68 vuotta, vuosina 1958–1961 syntyneillä 69 vuotta ja vuonna 1962 ja sen jälkeen syntyneillä 70 vuotta.

6.2 Norjassa joka kolmas on ottanut eläkettä ennakkoon

Maiden vertailussa huomio kiinnittyy erityisesti Norjaan. Siellä uusi eläkemuoto on saanut suuren suosion. Norjassa joka kolmas 62–66-vuotiaista oli ottanut varhennetun vanhuuseläkkeen sosiaalivakuutuslaitos NAV:n tilastotietojen mukaan (kuvio 6.2.1).

Kuvio 6.2.1.

Norjan vanhuuseläkeläisten osuus 62–66-vuotiaiden ikäluokasta vuosina 2011–2015, prosenttia.

Lähde: NAV 2017.

Miehet ovat selkeästi aktiivisempia varhennetun vanhuuseläkkeen hyödyntäjiä. Miehistä varhennettuun eläkkeeseen on tarttunut joka toinen ja naisista joka viides. Miehet ottavat eläkkeen joko heti alimmassa vanhuuseläkeikässä tai 67-vuotiaana. Naisista seitsemän kymmenestä ottaa vanhuuseläkkeen edelleen 67-vuotiaana (ks. NAV 2017).

Sukupuolten välinen ero selittyy osittain sillä, että naisista miehiä suurempi osuus on jo esimerkiksi täydellä työkyvyttömyyseläkkeellä tai julkisen sektorin varhaiseläkkeellä. Lisäksi naisista pienempi osuus täyttää sikkäläisen eläkkeen varhentamiselle asetetun vähimmäisehdon, joka edellyttää, että kertynyt vanhuuseläke on vähintään takuueläkkeen suuruinen. (Arbeids- og sosialdepartementet 2016; 2017; NAV 2017; Vidlund 2017.) Myös naisten miehiä korkeampi elinajanodote on omiaan vähentämään houkuttelevuutta varhaiseläkkeelle ja toisaalta lisäämään halua kasvattaa eläkepääomaa tulevaa eläkettä varten.

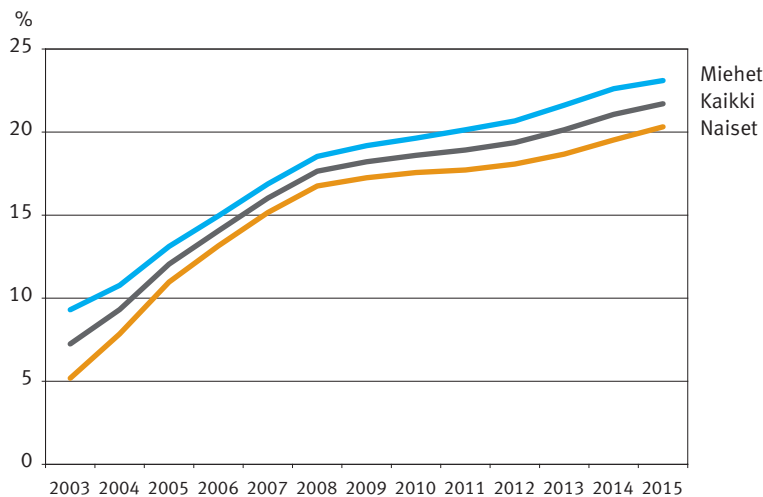
6.3 Ruotsissa joka viides varhennetulla vanhuuseläkkeellä

Varhain eläkkeelle siirtyminen on myös Ruotsissa ollut vuosi vuodelta selkeästi kasvussa, mutta vastaavaa kiinnostusta eläkkeen varhentamiseen kuin Norjassa ei ole havaittavissa. Kasvu on ensimmäisten vuosien jälkeen uudistuksen voimaantulosta selvästi taitunut ja jatkunut tämän jälkeen maltillisempina alkuvuosiin verrattuna. Vuoden 2015 loppussa 61–64-vuotiaiden ikäluokasta joka viides oli ottanut vanhuuseläkkeen (kuvio 6.3.1).

Miehet ottavat eläkkeen naisia useammin, mutta erot sukupuolten välillä ovat pienet. Vanhuuseläkkeelle siirrytään pääsääntöisesti 65 vuoden iässä.

Kuvio 6.3.1.

Ruotsin vanhuuseläkeläisten osuus 61–64-vuotiaiden ikäluokasta vuosina 2003–2015, prosenttia.

Lähde: Pensionsmyndigheten 2017.

Ruotsissa lisäeläkkeet tarjoavat myös vaihtoehtoja varhaiseläkkeelle, jolloin lakisääteistä eläkettä ei ole tarvetta nostaa etuajassa. Eläkkeen nostaminen ei myöskään ole välttämättä verotuksellisesti kannattavaa. Marginaaliveroasteeseen vaikuttaa muun muassa se, tu-

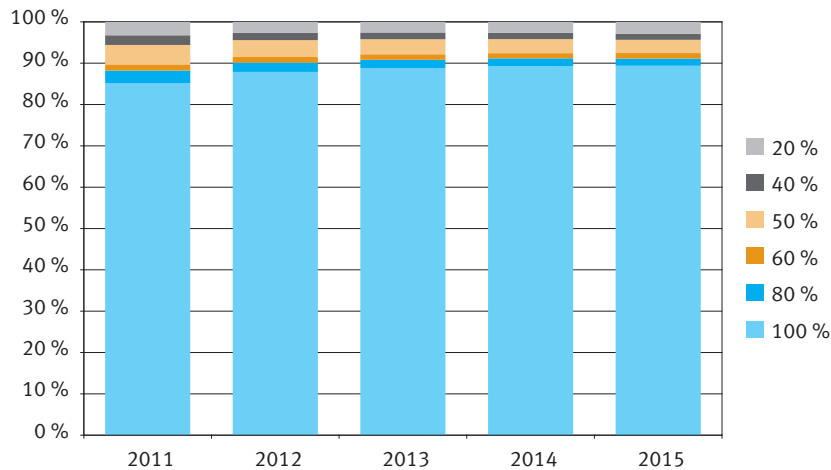
leeko kunnallisverotuksen lisäksi veroja perittäväksi valtion tuloveroasteikon mukaan. Lisäksi alle 66-vuotiailla eläkkeensaajilla verotus on korkeampi kuin tämän ikärajan ylittäneillä eläkeläisillä. (Ks. tarkemmin Pensionsmyndigheten 2016.) Toisin kuin Suomessa ja Norjassa varhennettuna myönnetty vanhuuseläke vähentää työttömyyspäivärahan määrää, eikä etuuksien yhdistäminen kannata.

6.4 Eläkkeestä halutaan mahdollisimman suuri osuus ennakkoon

Ruotsia ja Norjaa yhdistää se, että osittainen eläke ei niinkään kiinnosta vaan eläkkeestä halutaan ottaa mahdollisimman suuri osuus. Molemmissa maissa yhdeksän kymmenestä vanhuuseläkeläisestä on ottanut varhennetun vanhuuseläkkeen täytenä maksuun (kuvat 6.4.1 ja 6.4.2).

Kuvio 6.4.1.

Norjan 62–66-vuotiaiden vanhuuseläkkeensaajien eläkkeiden osuudet 2011–2015.

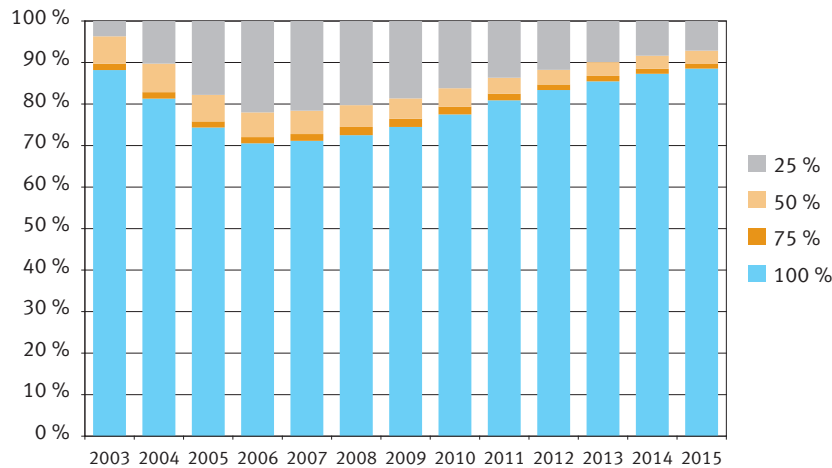
Lähde: NAV 2017.

Ajallinen tarkastelu osoittaa, että molemmissa maissa osaeläkkeiden suosio on ollut laskussa ja vastaavasti vanhuuseläkkeen täytenä ottavien määrä kasvussa. Trendi on sama sukupuolesta riippumatta, vaikkakin naiset ovat selvästi miehiä useammin osaeläkkeellä molemmissa maissa.

Muutos näkyy selkeämmin Ruotsissa, missä osaeläke kasvatti alkuvuosina suosiotaan, mutta kiinnostus sen käyttöön on sittemmin lopahtanut. Osittaisista vaihtoehtoista suosituinta on ottaa eläkkeestä neljännes eli pienin mahdollinen osuus. Yhtenä motivoivana tekijänä on ollut eläkeläisstatuksen saavuttaminen eläkeläisalennusten lunastamiseksi ja rahojen uudelleensijoittaminen yksityisvakuutuksiin esimerkiksi leskeneläketurvan parantamiseksi (SOU 2012).

Kuvio 6.4.2.

Ruotsin 61–64-vuotiaiden vanhuuseläkkeensaajien eläkkeiden osuudet 2003–2015.

Lähde: Pensionsmyndigheten 2017.

6.5 Eläke otetaan työskentelyn rinnalle

Ruotsissa ja Norjassa mahdollisuus eläkkeen varhentamiseen on johtanut vanhuuseläkeläisten määrän selkeään kasvuun. Alkuvuosien nopeaa kasvua selittää osaltaan useamman ikäluokan mahdollisuus ottaa varhennettu vanhuuseläke samanaikaisesti. Kasvu on kuitenkin jatkunut nopeana erityisesti Norjassa.

Ruotsin ja Norjan kokemusten mukaan varhennettu vanhuuseläke otetaan mieluummin täytenä kuin osana. Tämä ei kuitenkaan ole tarkoittanut työnteon lopettamista. Tilastotiedot Norjasta kertovat, että kuusi kymmenestä 62–66-vuotiaasta vanhuuseläkeläisestä jatkaa edelleen töissä ja keskimäärin työtunnit ylittävät 30 tuntia viikossa (NAV 2017).

Suomenkin osalta ensimmäiset tulokset viittaavat siihen, että osittainen vanhuuseläke otetaan työskentelyn rinnalle. Kuten naapurimaissakin, miehet ovat olleet selkeästi aktiivisempia osittaisen vanhuuseläkkeen hyödyntäjiä. Osittaisen vanhuuseläkkeen hakijoista 2/3 on miehiä. Lisäksi eläkkeestä halutaan mahdollisimman suuri osuus. Valtaosa hakijoista on ottanut 50 prosenttia kertyneestä pohjaeläkkeestään ja vain yksi kymmenestä on valinnut 25-prosenttisen osituksen. Ensimmäisten kuukausien hakijamäärin perusteella uusi eläkelaji näyttää suositummalta kuin eläkeuudistuksen myötä poistunut osa-aikaeläke viimeisinä vuosinaan. Varhaiseläkkeelle onkin arvioitu siirtyvän vuosittain noin kaksi kertaa niin paljon ihmisiä kuin aiemmin osa-aikaeläkkeelle (ks. Tikankmäki ym. 2016; Kannisto 2017).

6.6 Yhteenveto

Uuden eläkelajin mahdollistama osittainen vanhuuseläkkeelle siirtyminen näyttäisi olevan murtamassa perinteistä mallia eläkkeelle siirtymisessä, jolloin eläkkeelle siirtyminen oli kertaluonteinen elämänmuutos. Varhaisessa eläkkeelle siirtymisessä on kuitenkin myös

omat riskitekijänsä. Eläketurvan riittävyyden kannalta ratkaisevaa onkin missä iässä ihmiset jäävät eläkkeelle ja kuinka kauan työskentelyä eläkkeen rinnalla jatketaan.

Behavioraalisen taloustieteen mukaan yksilöiden päätöksenteko ei välttämättä ole rationaalista ja ihmisillä on taipumusta toimia lyhytnäköisesti. Tämän mukaisesti eläke haetaan maksuun niin pian kuin mahdollista. Kansainväliset kokemukset näyttäisivät myös olevan linjassa tämän väitteen kanssa. (Barr 2013a; 2013b.) Suomessakin on eläkkeelle jäämisessä havaittavissa tilastopiikki 63 vuoden iässä. Vastaavanlainen käyttäytymisreaktio on havaittavissa norjalaismiesten kohdalla 62 vuoden iässä. Ruotsi muodostaa tässä selkeän poikkeuksen. (Ks. Vidlund 2017.)

Eläkkeelle siirtyminen ennen 65 vuoden ikää on ollut vuosi vuodelta kasvussa myös Ruotsissa, vaikka joustava eläkkeelle siirtyminen ei nyt ole aiheuttanut mitään varsinaista ryntäystä eläkkeelle. Ikääntyneiden (55–64-vuotiaat) työllisyysasteiden myönteisestä kehityksestä huolimatta on 65-vuotiaiden ja sitä vanhempien työskentely kuitenkin pysynyt vaatimattomana niihin odotuksiin nähden, joita uudistukselle aikoinaan asetettiin. (SOU 2012; 2013.)

Vanhuuseläkeiän alarajan korottaminen on Ruotsissa ollut esillä eläkepoliittisella agendalla jo jonkin aikaa. Ruotsissa tehtiin laajamittaisia selvityksiä vuosien 2011 ja 2013 aikana mahdollisuuksista nostaa eläkeikää ja pidentää työuria (ks. SOU 2012; 2013). Toimenpidesuosituksista huolimatta lopullista päätöstä muun muassa eläkeiän korottamiseksi ei ole vielä tehty.

Norjassa eläkeuudistuksen vaikutusten arviointi on aktiivisen seurannan alla. Julkisuuteen on muun muassa sosiaalivakuutuslaitos NAV:n toimesta tuotu esille tarvetta korottaa eläkeikää ja sitoa se elinajanodotteeseen. Eläkepoliittiselle agendalle asia ei kuitenkaan ole edennyt. Mahdollisuus varhennettuun eläkkeeseen ei ole vaikuttanut ikääntyneiden työllisyyteen negatiivisesti. Päinvastoin, erityisesti 62–66-vuotiaiden työllisyysaste on ollut kasvussa vuodesta 2011 lähtien (Arbeids- og sosialdepartementet 2016; Nordby & Næsheim 2016; 2017).

Suomessa varhaiseläkkeiden aiheuttama riski on eläketurvan riittävyyden kannalta lähitökohtaisesti verrokkimaita pienempi. Eläkeiän alaraja on indeksoitu elinajanodotteen kehitykseen, osaeläkkeen myöntämisaika on lyhyempi ja sen osuus eläkkeestä rajoitetumpi. Osa-eläkkeen hakijoiden määrä on ainakin ensimmäisenä vuonna jäämässä naapurimaiden varhennetun vanhuuseläkkeen hakijamääriä pienemmäksi. Vuoden 2017 aikana sen aloittaa arviolta noin kuusi prosenttia siihen oikeutetuista henkilöistä (Kannisto 2017).

Suomen osalta on vielä liian aikaista arvioida, miten työn ja eläkkeen yhdistäminen sekä tavoite työurien pidentymisestä lopulta onnistuvat. Osittaisen vanhuuseläkkeen alkuvuonna 2017 aloittaneista työssäkävivistä 60 prosenttia on jatkanut työskentelyä entiseen malliin ja 30 prosenttia on vähentänyt työskentelyä. Halukkuus jatkaa työssä eläkkeen rinnalla näyttää viimeisimmän kyselytutkimuksen mukaan olevan yleisemminkin kasvussa eläkeikää lähestyvien keskuudessa (Tenhunen 2017). Työnteon jatkamisen soisi lisääntyvän, sillä ikääntyneiden työllisyysasteen hyvästä kehityksestä huolimatta, Suomessa vanhuuseläkkeelle siirrytään enimmäkseen alimmassa vanhuuseläkeiässä ja selvästi naapurimaitamme aikaisemmin.

Lähteet

Arbeids- og sosialdepartementet (2016) Arbeid, pensjon og inntekt i den eldre befolkningen. Rapport fra Pensjonspolitisk arbeidsgruppe 31. mai 2016. https://www.regjeringen.no/contentassets/d124c8c71e9b458e94a14a3ad3bbece6/rapport_arbeidspolitisk_arbeidsgruppe_2016.pdf

Arbeids- og sosialdepartementet (2017) Arbeid, pensjon og inntekt i den eldre befolkningen. Rapport fra Pensjonspolitisk arbeidsgruppe 12. juni 2017. <https://www.regjeringen.no/contentassets/16c1c0d2ae654001b1f0092bac4fe54b/samletrappport-arbeid-pensjon-inntekt-eldre-2017.pdf>

Barr, N. (2013a) Suomen eläkejärjestelmä: Riittävyys, kestävyys ja järjestelmän rakenne. Eläketurvakeskus. <http://www.etk.fi/wp-content/uploads/2015/10/TAITTO%20OSA%201%20BARR.pdf>

Barr, N. (2013b) The pension system in Sweden. Report to the Expert Group on Public Economics 2013:7. Ministry of Finance. <http://eso.expertgrupp.se/wp-content/uploads/2013/08/Tillwebben-ESO-2013-7.pdf>

Kannisto, J. (2017) Oven avaus: katsaus osittaisen varhennetun vanhuuseläkkeen valinneisiin. Eläketurvakeskuksen tilastoja 09/2017. <http://www.etk.fi/julkaisu/oven-avaus-katsaus-osittaisen-varhennetun-vanhuuselakkeenvalinneisiin/>

NAV (2017) Pensjon statistikk. <https://www.nav.no/no/NAV+og+samfunn/Statistikk/Pensjon++statistikk>

Nordby, P. & Næsheim, H. (2016) Yrkesaktivitet blant eldre før og etter pensjonsreformen. 2015. Statistisk sentralbyrå. Rapporter 2016/10. http://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/artikler-og-publikasjoner/_attachment/261688?_ts=153d0ab5a20

Nordby, P. & Næsheim, H. (2017) Yrkesaktivitet blant eldre før og etter pensjonsreformen. 2016. Statistisk sentralbyrå. Rapporter 2017/5. https://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/artikler-og-publikasjoner/_attachment/302659?_ts=15b23517e38

Pensionsmyndigheten (2016) Pension och skatt 2017. <https://www.pensionsmyndigheten.se/statistik-och-rapporter/Rapporter/rapporter>

Pensionsmyndigheten (2017) Statistik om ålderspension. <https://www.pensionsmyndigheten.se/statistik-och-rapporter/statistik/statistik-for-alderspension>

SOU, Statens offentliga utredningar (2012) Längre liv, längre arbetsliv. Förutsättningar och hinder för äldre att arbeta längre. SOU 2012:28. <http://regeringen.se/sb/d/15773/a/190990>

SOU, Statens offentliga utredningar (2013) Åtgärder för ett längre arbetsliv. SOU 2013:25. <http://www.regeringen.se/sb/d/108/a/214148>

Tenhunen, S. (2017) Eläikeikä nousee mutta joustot säilyvät: kyselytutkimus vuoden 2017 eläkeuudistuksesta ja työssäjatkamisaikeista. Eläketurvakeskus. Tutkimuksia 05/2017. <http://www.etk.fi/julkaisu/elakeika-nousee-mutta-joustot-sailyvat/>

Tikanmäki, H. & Appelqvist, J. & Reipas, K. & Sankala, M. & Sihvonen, H. (2016) Lakisääteiset eläkkeet – pitkän aikavälin laskelmat 2016. Eläketurvakeskuksen raportteja 8/2016. http://www.etk.fi/wp-content/uploads/Lakisaateiset_elakkeet_pitkan_aikavalin_laskelmat_2016-1.pdf

Vidlund, M. (2017) Flexible retirement – a model for the future? Lessons from Sweden, Norway and Finland. Finnish Centre for Pensions. Reports 6/2017. <http://www.etk.fi/wp-content/uploads/Flexible-retirement-a-model-for-the-future.pdf>

Wadensjö, E. (2006) Part-time Pensions and Part-time Work in Sweden. IZA Discussion Paper No. 2273. Forschungsinstitut zur Zukunft der Arbeit Institute for the Study of Labor. <http://ftp.iza.org/dp2273.pdf>

ELÄKETURVAKESKUKSEN
RAPORTEJA

Suomen osa-aikaeläke ja osittaiset eläkkeet Euroopassa

Raportissa tarkastellaan Suomen osa-aikaeläkkeen kehitystä vuodesta 1987 vuoteen 2017. Siinä kuvataan osa-aikaeläkkeen historiaa ja käyttöä. Osa-aikaeläkeläisiä kuvataan tilasto- ja rekisteritietojen valossa. Raportissa myös kootaan yhteen aikaisemman, osa-aikaeläkeläisiä koskevan tutkimuksen tuloksia. Lisäksi siinä on tietoa muiden maiden, erityisesti Ruotsin ja Norjan, osittaisista eläkkeistä.

ELÄKETURVAKESKUKSEN RAPORTEJA

Eläketurvakeskus on lakisääteinen työeläketurvan kehittäjä, asiantuntija ja yhteisten palvelujen tuottaja. Raportteja-sarjassa julkaistaan eläketurvan arviointia ja kehittämistä palvelevia katsauksia, selvityksiä ja laskelmia.

Eläketurvakeskus
PENSIONSSKYDDSCENTRALEN